

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗАР

**МОНГОЛ УЛСЫН 2023 ОНЫ
ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА**

УЛААНБААТАР ХОТ
2022 ОН

АГУУЛГА

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ: Монгол Улсын 2023 оны төсвийн төслийн макро эдийн засгийн танилцуулга

БҮЛЭГ 1. МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТАНИЛЦУУЛГА	- 6 -
ОРШИЛ	- 6 -
1.1 Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал, хүлээгдэж буй гүйцэтгэл	- 7 -
1.1.1 Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал	- 7 -
1.1.2 Макро эдийн засгийн 2022 оны хүлээгдэж буй гүйцэтгэл	- 12 -
1.2 Макро эдийн засгийн 2023 оны чиг хандлага, төсөөлөл	- 13 -
1.2.1 Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал	- 13 -
1.2.2 Макро эдийн засгийн 2023 оны төсөөлөл	- 16 -
1.3 Засгийн газраас 2023 онд баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэл	- 18 -
1.4 Макро эдийн засгийн төсөөлөлд учирч болзошгүй эрсдэлийн тойм	- 22 -

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ:

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн төслийн танилцуулга

НЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН 2022 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ГҮЙЦЭТГЭЛ	- 26 -
1.1 Монгол Улсын 2022 оны 8 дугаар сарын нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэл	- 26 -
1.1.1 Нийт орлого ба тусламжийн дүнгийн гүйцэтгэл	- 26 -
1.1.2 Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэл	- 26 -
ХОЁР. ТӨСВИЙН БОДЛОГО	- 28 -
2.1 Ковид-19 цар тахлын үеийн төсвийн бодлого	- 28 -
2.2 Геополитикийн хямралын үеийн төсвийн бодлого	- 29 -
2.3 Монгол Улсын 2023 оны төсвийн бодлого	- 30 -
ГУРАВ. ТӨСВИЙН ОРЛОГО	- 32 -
3.1 Төсвийн орлогын чиглэлээр баримтлах бодлого	- 32 -
3.2 Татварын чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх бодлого	- 33 -
3.3 Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн нийт орлого	- 37 -
3.4 Төсвийн тогтворжуулалтын сангийн орлого	- 38 -
3.5 Уул уурхайн салбарын орлого	- 38 -
3.6 Татварын орлого	- 39 -
3.6.1 Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	- 39 -
3.6.2 Хувь хүний орлогын албан татвар	- 40 -
3.6.3 Дотоодын барааны нэмэгдсэн өртгийн албан татвар	- 40 -
3.6.4 Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татвар	- 41 -
3.6.5 Суудлын автомашины онцгой албан татвар	- 42 -
3.6.6 Согтууруулах ундаа, тамхины онцгой албан татвар	- 42 -
3.6.7 Импортын гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлого	- 42 -

3.6.8	Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр.....	- 43 -
3.6.9	Агаарын бохирдлын төлбөр	- 43 -
3.6.10	Хөрөнгийн албан татвар	- 43 -
3.6.11	Газрын төлбөрийн орлого	- 44 -
3.6.12	Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	- 44 -
3.7	Татварын бус орлого.....	- 44 -
3.7.1	Газрын тосны орлого.....	- 44 -
3.7.2	Навигацийн орлого.....	- 44 -
3.7.3	Хувьцааны ногдол ашиг	- 45 -
3.8	Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт	- 45 -
3.9	Төсвийн орлогын гүйцэтгэлд учирч болзошгүй эрсдэл.....	- 45 -
	ДӨРӨВ. УРСГАЛ ЗАРДАЛ.....	- 47 -
4.1	Монгол Улсын 2023 онд баримтлах урсгал зардлын зарчим	- 47 -
4.2	Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн урсгал зардлын тойм	- 47 -
4.3	Төрийн хэмнэлтийн тухай хууль	- 48 -
4.4	Төсвийн шинэчлэлийн бодлого	- 49 -
4.5	Шинэ сэргэлтийн бодлого	- 52 -
4.6	Бусад бодлогын арга хэмжээ.....	- 53 -
4.7	Засгийн газрын тусгай сангууд	- 55 -
	ТАВ. ТӨСВИЙН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ	- 59 -
5.1	Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэл	- 59 -
5.2	Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2023 он.....	60
	ЗУРГАА. ГАДААД ЗЭЭЛ, ТУСЛАМЖ	- 65 -
6.1	Төслүүдийг санхүүжүүлэхэд баримтлах зарчим	- 65 -
6.2	Гадаад зээл, тусламжийн ашиглалтын мэдээлэл	- 66 -
	ДОЛОО. ОРОН НУТГИЙН ТӨСӨВ.....	- 68 -
7.1	Орон нутгийн төсөв	- 68 -
7.2	Орон нутгийн хөгжлийн сан	- 68 -
	НАЙМ. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨР	- 70 -
8.1	Улсын нийт гадаад өр	- 70 -
8.2	Засгийн газрын өр	- 71 -
8.2.1	Засгийн газрын өрийн тусгай шаардлага	- 71 -
8.2.2	Засгийн газрын гадаад зээл.....	- 72 -
8.2.3	Засгийн газрын гадаад үнэт цаас.....	- 74 -
8.2.4	Засгийн газрын дотоод өр.....	- 77 -
8.3	Засгийн газрын өрийн баталгаа.....	- 79 -
8.3.1	МИАТ ТӨХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа.....	- 79 -
8.3.2	Монгол Улсын Хөгжлийн банкинд гаргасан Засгийн газрын баталгаа.....	- 79 -
8.3.3	“Эрдэнэс монгол” ХХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа.....	- 80 -
8.3.4	АИ-92 автобензинийг импортоор авахад гаргасан Засгийн газрын баталгаа.....	- 80 -

8.4 Засгийн газрын 2023-2025 оны өрийн удирдлагын стратегийн баримт бичиг	81 -
8.5 Засгийн газрын гадаад зээлийн хөрөнгийг дамжуулан зээлдүүлсэн зээл	85 -
8.6 Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 (арван) их наядын цогц төлөвлөгөө..	85 -
ЕС. 2023 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД.....	88 -
9.1 Нэгдсэн төсвийн үзүүлэлтүүд	88 -
9.2 Төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр.....	88 -
9.3 Төсвийн тусгай шаардлагад нийцсэн төсвийн төлөвлөлт	88 -
АРВАН. ДАГАЛДАХ ХУУЛИУД	91 -

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ:

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн
төслийн макро эдийн засгийн
танилцуулга

1. МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

ОРШИЛ

2023 оны төсвийн төслийн макро эдийн засгийн танилцуулгыг Төсвийн тухай хуулийн 32 дугаар зүйлд заасны дагуу макро эдийн засгийн нөхцөл байдал, ирээдүйн чиг хандлага, төсөөлөл болон Засгийн газраас баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэл, макро эдийн засагт учирч болзошгүй эрсдэл гэсэн агуулга, бүтцээр бэлтгэлээ. Түүнчлэн макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.3.4 дэх хэсэгт тодорхойлогдсон үндсэн үзүүлэлтүүдийн хүрээнд дүгнэсэн болно.

2022 оны эхний хагас жилд урьдчилсан гүйцэтгэлээр нэрлэсэн ДНБ 23.0 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 15.9 хувиар, 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр тооцсон бодит ДНБ 12.8 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.9 хувиар тус тус өслөө. Улмаар эдийн засгийн өсөлт 2022 оны эцэст 2.6 хувьд хүрэх төлөвтэй байна. 2023 онд эдийн засаг 5.0 хувиар өсөх төсөөлөлтэй байна. Гадаад секторын тодорхой бус байдал өндөр хэвээр байгаа хэдий ч Засгийн газраас уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортыг цар тахлын өмнөх буюу 2019 оны түвшинд хүргэх бодлогын арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлснээр уул уурхайн салбар 2023 онд 14.6 хувиар өсөж, уул уурхай дагасан тээвэр, худалдаа, үйлчилгээний салбарууд, цэвэр татварыг дэмжиж, улмаар өсөлтийн дийлэнх хэсгийг бүрдүүлнэ.

Жилийн инфляцын түвшин 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар улсын хэмжээнд 14.4 хувь хүрч, оны эцэст 12 хувь орчимд байх төлөвтэй байна. 2023 онд Засгийн газар, төв банкнаас макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах төсөв, мөнгөний хатуу бодлого хэрэгжүүлснээр инфляц дунд хугацааны зорилтот түвшин болох 8 хувь орчимд хүрэх төсөөлөлтэй байна.

Экспорт өмнөх оны мөн үеэс 37.8 хувиар өсөж 7.8 тэрбум ам.долларт хүрсэн байна. 2022 оны эцэст экспортын хэмжээ 10.7 орчим тэрбум ам.долларт хүрэхээр хүлээгдэж байна. 2023 онд экспорт 11.4 тэрбум ам.доллар, импорт 9.0 тэрбум ам.долларт хүрч, гадаад худалдаа 2.4 тэрбум ам.долларын ашигтай гарах төсөөлөлтэй байна. Засгийн газраас экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэх, олборлолт тээвэрлэлтийн үр ашгийг нэмэгдүүлж борлуулалтыг ил тод биржийн тогтолцоонд шилжүүлэх замаар экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ.

*Эдийн засгийн өсөлт
2022 оны эцэст 2.6
хувьд хүрэх төлөвтэй
байгаа бол 2023 онд
5.0 хувиар өсөх
төсөөлөлтэй байна.*

1.1 Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал, хүлээгдэж буй гүйцэтгэл¹

1.1.1 Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн:

Нэрлэсэн ДНБ 2022 оны эхний хагас жилийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 23.0 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 15.9 хувиар, 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр тооцсон бодит ДНБ 12.8 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 1.9 хувиар тус тус өслөө².

2022 оны эхний хагас жилийн эдийн засгийн бодит өсөлтийг салбараар авч үзвэл, хөдөө аж ахуйн салбар 11.3 хувиар, бөөний болон жижиглэн худалдааны салбар 12.2 хувиар, үйлчилгээний салбар 4.6 хувиар тэлсэн нь нийт өсөлтийг дэмжсэн бол уул уурхай салбар 28.8 хувиар, барилгын салбар 8.7 хувиар, тээврийн салбар 22.5 хувиар тус тус буурсан нь нийт өсөлтийг сааруулсан байна.

Хүснэгт 1.1. Эдийн засгийн өсөлт үзүүлж буй салбаруудын хувь нэмэр

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022 1-6*
Эдийн засгийн өсөлт	5.6	-4.6	1.6	1.9
Хөдөө аж ахуй	0.7	0.8	-0.8	1.8
Үйлдвэрлэл	0.9	-1.3	-0.6	-3.8
Уул уурхай	-0.3	-1.4	0.1	-3.7
Боловсруулах	0.3	0.3	-0.1	-0.1
Цахилгаан	0.1	0	0.2	0.2
Барилга	0.7	-0.1	-0.9	-0.1
Үйлчилгээ	2.9	-3.0	0.7	2.2
Худалдаа	1.2	-1.4	0.6	1.2
Тээвэр	0.5	-0.9	-0.3	-0.7
Бусад	1.3	-0.7	1.1	1.8
Цэвэр татвар	1	-1.1	1.3	1.7

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо

*Урьдчилсан гүйцэтгэл

Өнгөрсөн онд говийн бүсийн аймгуудад хаваржилт хүндэрсний улмаас хөдөө аж ахуйн салбарын гарц огцом буураад байсан бол энэ онд нийт нутгаар хаваржилт хэвийн байсантай холбоотойгоор тус салбарын үйлдвэрлэл сэргэж хэвийн түвшинд хүрсэн байна. Хөдөө аж ахуйн салбарын энэ сэргэлт нь нийт эдийн засгийн өсөлтийн 1.8 нэгж хувийг бүрдүүлсэн. Өөрөөр хэлбэл, эдийн засгийн 2022 оны эхний хагас жилийн

¹ Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.3.4 дэх хэсэгт тодорхойлогдсон үндсэн үзүүлэлтүүдийн хүрээнд дүгнэсэн болно.

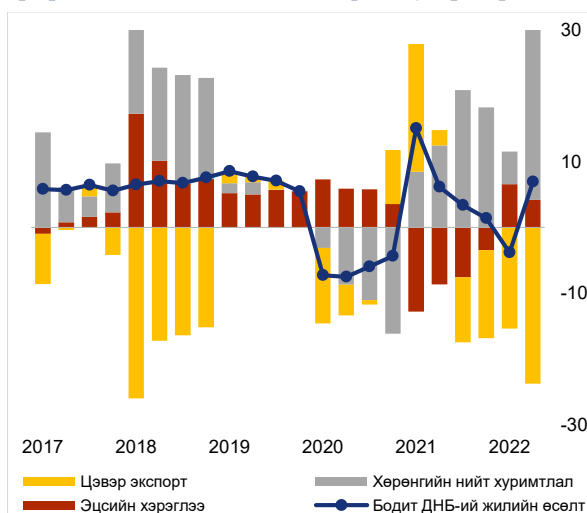
² ҮСХ-ноос ДНБ-ий гүйцэтгэлийг улирал бүр олон нийтэд зарладаг. ДНБ-ийг сар бүр тооцож бодлогын шийдвэрт дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ҮСХ-ноос туршилтын тооцоо хийж байна. Уг туршилтын тооцоогоор эдийн засаг 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 2.6 хувиар өссөн байна. Сүүлийн хоёр сарын хуагцаанд эхний хагас жилийн эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэж байсан уул уурхайн бус салбаруудын өсөлт саарч /Худалдаа, үйлчилгээ 4.9-өөс 4.0 хувь болж, ХАА 11.3-аас 11.1 хувь болж буурсан/, харин уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл сэргэж эхэлснээр эдийн засгийн өсөлтөд оруулж буй хувь нэмэр нь 1 нэгж хувиар сайжирсан байна /эхний хагас жилд -3.8 нэгж хувь байснаас эхний 8 сарын байдлаар -2.7 нэгж хувь болсон/.

Нэрлэсэн ДНБ 2022 оны эхний хагас жилийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 23.0 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 15.9 хувиар өслөө.

өсөлтөөс хөдөө аж ахуйн өсөлтийн суурийн нөлөөг хасаж тооцвол нийт 1.9 хувийн өсөлт нь 0.1 хувь болж буурч байна.

Өмнөх оноос эхлэн цар тахлын эсрэг вакцинжуулалт амжилттай хийгдэж, дотоодын эдийн засаг, бизнесийн үйл ажиллагаанд хязгаарлалт тогтоогоогүй нь дотоодын эдийн засгийн идэвхжилийг нэмэгдүүлж худалдааны салбар 12.2 хувиар, үйлчилгээний салбарыг 4.6 хувиар өсөхөд нөлөөлсөн байна.

График 1.1. ДНБ-ий өсөлтийн бүтэц, улирлаар

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо

материаллаг эргэлтийн хөрөнгө 56.1 хувиар нэмэгдсэн нь голлох нөлөөг үзүүлсэн бол цэвэр экспорт буурахад худалдааны түнш орнууд дахь үнийн өсөлт болон валютын ханшийн өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлсийн улмаас бараа, үйлчилгээний импорт 18.3 хувиар өссөн нь гол нөлөөг үзүүлсэн байна.

Энэ оны эхний хагас жилд дэлхийн зах зээл дээрх уул, уурхайн эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ өсөж, эрэлт тогтвортой байгаа хэдий ч цар тахлын нөлөөгөөр хилийн боомтуудын үйл ажиллагаа саатсан нь түүхий эдийн экспорт, уул уурхайн салбарын үйл ажиллагааг сааруулж, эдийн засгийн өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлэв. Тухайлбал, 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар зэсийн баяжмалын үйлдвэрлэл өмнөх оны мөн үеэс 16.3 хувиар, нүүрсний олборлолт 45 хувиар, газрын тосны олборлолт 97.5 хувиар тус тус буураад байна. Сүүлийн улиралд эдийн засаг сэргэж эхэлж байгаа хэдий ч худалдааны гол түнш улс болох БНХАУ-д Коронавируст халдвар /КОВИД-19/-ын цар тахал үе үе идэвхжиж байгаагаас боомтын үйл ажиллагаа хязгаарлагдах, улмаар экспорт тасалдах, уул уурхай, тээвэр, барилгын салбарын үйл ажиллагаа хумигдаж сэргэлт удаашрах эрсдэлтэй байна.

Үнийн өсөлт:

Жилийн инфляцын түвшин 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар улсын хэмжээнд 14.4 хувь хүрсэн. Төгрөгийн ханш суларсан, тээвэр логистикийн хүндрэл, олон улсын зах зээл дээрх хүнсний инфляц

График 1.2. Жилийн инфляц ба зорилтот түвшин, хувиар

өндөр байгаа зэргээс шалтгаалан хүнсний бүлгийн үнэ 18.7 хувиар өссөн нь инфляцын өсөлтөд голлон нөлөөлсөн байна.

Цар тахлаас өмнө импортын барааны инфляц нийт инфляцын 30 орчим хувийг бүрдүүлдэг байсан бол 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар 51.4 хувийг бүрдүүлж байна. Түүнчлэн, гадаад орчны тодорхой бус байдал нэмэгдэж, худалдааны түнш орнуудын инфляц өссөний зэрэгцээ төгрөгийн ханш суларсан нь импортын үнэ нэмэгдэх шалтгаан болж байна.

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо

Мөнгөний нийлүүлэлт:

Өмнөх хоёр жилд дараалан 15-16 хувь орчимд байсан мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлт сүүлийн улирлуудад саарч эхэлж байна. Мөнгөний нийлүүлэлт 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар оны эхнээс 3.3 хувиар, өмнөх оны мөн үеэс 1.7 хувиар буурч 26.9 их наяд төгрөгт хүрсэн байна. Үүнд, төгрөгийн хадгаламж 16.2 хувиар буурсан нь голлон нөлөөлсөн бол төгрөгийн харилцах 7.9 хувь, валютын харилцах 55.2 хувь, валютын хадгаламж 11.1 хувиар нэмэгдсэн байна. Мөнгөний нийлүүлэлтийг эх үүсвэр (актив) талаас нь авч үзвэл дотоодын зах зээлийн зээл олголт дэмжсэн бол гадаад цэвэр актив буурсан нь мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлтийг саарууллаа.

График 1.4. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, пассив тал, хувиар

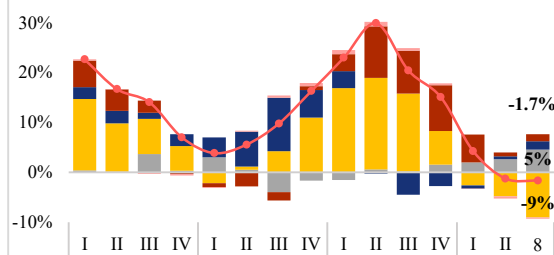
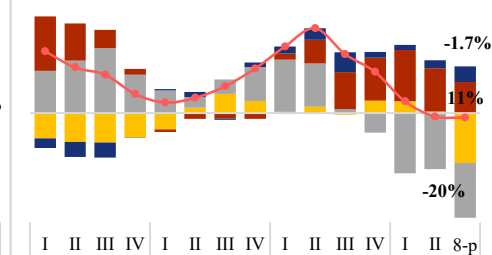

График 1.3. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, актив тал, хувиар

Эх үүсвэр: Монголбанк

Ажил эрхлэлт, ажилгүйдэл:

2020 оны сүүлээс огцом буурсан ажиллах хүчний оролцоо сүүлийн улирлуудад сэргэж эхэлсэн ч цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй байна.

Сүүлийн улирлуудад цар тахлын халдварын тохиолдол буурч, дотоодын эдийн засгийн идэвхжил нэмэгдсэнээр иргэдийн ажиллах боломж нэмэгдэж, хөдөлмөрийн зах зээл сэргэж эхэлсэн байдалтай байна. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 2022 оны 2 дугаар улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 2.5 нэгж хувиар нэмэгдэж 59.3 хувьд, ажилгүйдлийн түвшин өмнөх оны мөн үеэс 0.6 нэгж хувиар буурч 7.8 хувьд хүрлээ. Ажиллах хүч 2022 оны 2 дугаар улиралд 1,263 мянга болж, өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 56 мянган хүнээр нэмэгдсэн байна.

График 1.6. Ажиллах хүч, мян.хүн, ажиллах хүчний оролцооны түвшин, хувиар

График 1.5. Ажилгүй хүн, мян.хүн, ажилгүйдлийн түвшин, хувиар

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо

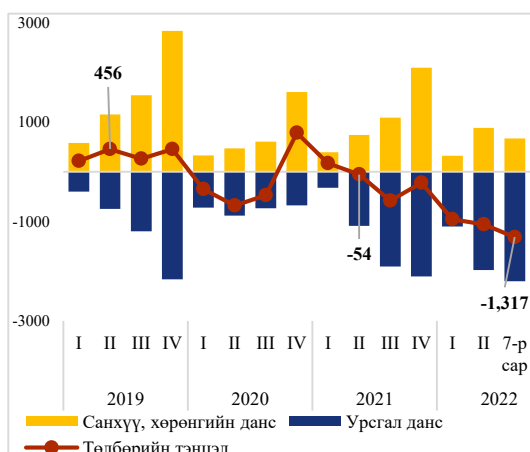
Хөдөлмөрийн зах зээл сэргэж байгаа үзүүлэлттэй байгаа хэдий ч цар тахлын өмнөх түвшинтэй харьцуулахад ажиллах хүчний оролцооны түвшин 0.7 нэгж хувиар, ажиллагсдын тоо 20 мянгаар тус тус бага байгаа бол ажилгүйдлийн түвшин 1.2 нэгж хувиар өндөр байна.

Төлбөрийн тэнцэл:

Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдэж, гадаад валютын албан нөөц тасралтгүй буурч байна. 2022 оны эхний 7 сард төлбөрийн тэнцэл 1,317 сая ам.долларын алдагдалтай гарлаа. Урсгал дансны алдагдал өмнөх оны мөн үеэс 759 сая ам.доллараар нэмэгдэж, 2,201 сая ам.долларт хүрсэн бол санхүүгийн дансны ашиг 291 сая ам.доллараар буурч, 559 сая ам.долларт хүрсэн байна. Урсгал дансны алдагдал ийнхүү нэмэгдэхэд барааны импорт³ өмнөх оны мөн үеэс 984 сая ам.доллараар, үйлчилгээний импорт өмнөх оны мөн үеэс 265 сая ам.доллараар тус тус өссөн нь голлон нөлөөллөө.

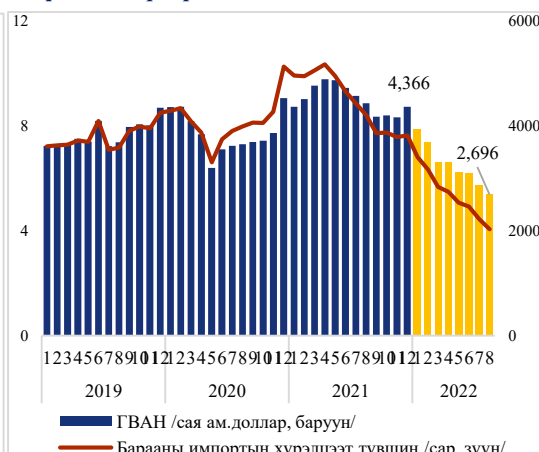
³ Төлбөрийн тэнцлийн статистикт гадаад худалдааг ФОБ нөхцөлөөр тооцдог.

График 1.7. Төлбөрийн тэнцэл, сая ам.доллар

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо

График 1.8. ГВАН, сая ам.доллар, хүрэлцээт түвшин, сараар

Эх үүсвэр: Монголбанк

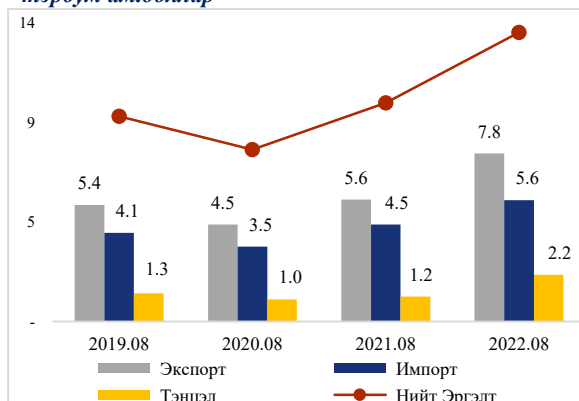
Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал

нэмэгдсэнээр гадаад валютын албан нөөц 8 дугаар сарын эцсийн байдлаар оны эхнээс 1.7 тэрбум ам.доллараар буюу 38 хувиар буурч, 2.7 тэрбум ам.долларт хүрчээ. Монголбанк 2022 оны эхнээс 9 дүгээр сарын 20-ны өдрийн байдлаар нийт 4.1 тэрбум ам.долларыг зах зээлд нийлүүлсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 1.8 дахин, 2019 оны мөн үеэс 2.3 дахин их дүнтэй байна. Валютын нөөц буурч, төгрөгийн ханш суларч байна. Төгрөгийн ам.долларт харьцах нэрлэсэн ханш 2022 оны 9 дүгээр сарын 20-ны өдрийн байдлаар 3,265 болж, оны эхнээс 416 төгрөгөөр буюу 15 хувиар сулраад байна.

Гадаад худалдаа:

Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2022 оны эхний 8 сарын гүйцэтгэлээр 13.4 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оноос 32.2 хувиар өссөн бол гадаад худалдааны тэнцэл 2.2 тэрбум ам.долларын ашигтай гарсан.

График 1.9. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт, тэрбум ам.доллар

Экспорт өмнөх оны мөн үеэс 37.8 хувиар өсөж 7.8 тэрбум ам.долларт хүрэхэд нүүрсний экспорт 200.7 хувиар буюу 2.6 тэрбум ам.доллараар өссөн нь голлон нөлөөлөв. Уг өсөлтийн 165 нэгж хувийг түүхий эдийн үнийн өсөлт бий болгосон байна. Түүнчлэн 2022 оны 5 дугаар сараас эхлэн түүхий эдийн экспортын тоо

хэмжээний өсөлт бий болоход Гашуунсухайт боомтод автомат удирдлагатай тээвэрлэлтийг (AGV) нэвтрүүлсэн, битүүмжилсэн тээврийн багийн үйл ажиллагаа жигдэрсэн, Шивээхүрэн боомтын үйл ажиллагаа нээгдсэн нь голлон нөлөөллөө.

Импортёр 5.6 тэрбум ам.долларын бараа худалдан авсан нь өмнөх оноос 25.2 хувиар өсжээ. Импортын өсөлтөд тээврийн зардал, нефтийн бүтээгдэхүүн, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлийн үнэ өссөн нь голлон нөлөөлөв.

1.1.2 Макро эдийн засгийн 2022 оны хүлээгдэж буй гүйцэтгэл

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн:

Гадаад эдийн засгийн нөхцөл байдал таагүй байгаа хэдий ч хилийн боомтуудын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт сайжирч байгаатай холбоотойгоор сүүлийн саруудад уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт нэмэгдэж байна. Оны эхний хагаст уул уурхайн бус салбарын үйл ажиллагаа идэвхэжсэн нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн бол оны сүүлийн хагаст экспортын сэргэлтийг дагаад уул уурхайн салбарын үйл ажиллагаа идэвхжиж, нийт эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихээр байна. Улмаар эдийн засгийн өсөлт 2022 оны эцэст 2.6 хувьд хүрэх төлөвтэй байна.

Мөнгөний бодлогын хүү нэмэгдсэний нөлөөгөөр 2022 оны сүүлийн хагаст банкнаас шинээр олгож буй зээл буурч байгаа нь уул уурхайн бус салбаруудын үйл ажиллагаа хумигдахад хүргэж байна. Өрхийн хэрэглээний өсөлт эдийн засгийг дэмжиж байгаа бол хөрөнгийн хуримтлалын өсөлт оны сүүлийн хагаст зээл олголт буурснаар саарах хүлээлттэй байна.

Гадаад худалдаа:

Монгол Улсын гадаад худалдааны нийт эргэлт 2022 онд 19.0 тэрбум ам долларт хүрч, гадаад худалдааны тэнцэл 2.4 орчим тэрбум ам.долларын ашигтай байхаар байна.

Экспортын хилийн боомтууд дээр хийгдэж буй өргөтгөл, шинэчлэлийн ажлуудын үр дүнд нүүрсний экспортын хэмжээ 2023-2025 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл боловсруулах үеийн төсөөллөөс давах төлөвтэй байна. Мөн дэлхийн зах зээл дэх түүхий эд, эрдэс бүтээгдэхүүнүүдийн өндөр үнэ хэвээр байгаа нь экспортод эергээр нөлөөлж байна. Хүлээгдэж буй гүйцэтгэлээр экспортын хэмжээ 2022 онд 10.7 орчим тэрбум ам.долларт хүрэхээр байна.

Цар тахал болон геополитикийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалан өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн, нефтийн бүтээгдэхүүний үнэ өсөлттэй байгаа болон тээврийн зардал өссөнтэй холбоотойгоор импортын хэмжээ 2022 онд 8.3 орчим тэрбум ам.долларт хүрэхээр байна.

Төлбөрийн тэнцэл:

Импорт нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор төлбөрийн тэнцлийн бараа, үйлчилгээний дансны алдагдал нэмэгдэж, 2022 оны эцэст төлбөрийн тэнцлийн алдагдал өндөр гарах төлөвтэй байгаа нь гадаад валютын албан нөөцийн дарамтыг нэмэгдүүлж байна.

Инфляц:

Улсын инфляц 2022 оны эцэст 12.0 хувь орчимд байх төлөвтэй байна. Мөнгөний хатуу бодлогын нөлөөгөөр зээлийн хүү өсөж, зээл олголт буурч эхэлсэн, мөн өмнөх оны суурь үнэ өндөр байсан зэргээс шалтгаалан инфляц энэ оны сүүлээр буурах хүлээлттэй байна.

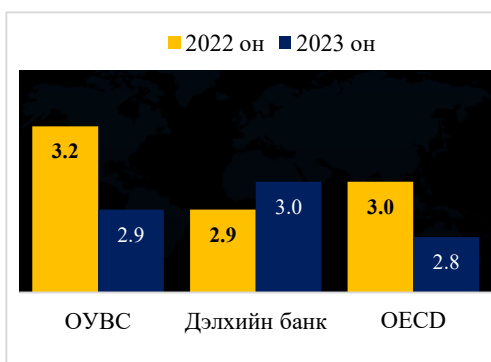
Харин импортын бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, тээвэр логистикийн шалтгаантай үнийн нэмэгдэл, төгрөгийн ханшийн сулрал зэрэг хүчин зүйлс инфляцын дарамтыг нэмэгдүүлж байна.

1.2 Макро эдийн засгийн 2023 оны чиг хандлага, төсөөлөл⁴

1.2.1 Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал

Дэлхий даяар цар тахал намжаагүй, олон улс оронд инфляц зорилтот түвшнээсээ давсан, Украинд болж буй нөхцөл байдал хурцадсан хэвээр байгаа нь 2023 оны дэлхийн эдийн засгийн төлөвт сөргөөр нөлөөлж байна. Улмаар олон улсын байгууллагууд ирэх оны дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн төсөөллөө бууруулж байна. Тухайлбал, Олон улсын валютын сан энэ оны 7 дугаар сард нийтэлсэн тайландаа 2023 оны дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн төсөөллийг 2.9 хувь болгож, 4 дүгээр сард зарласан төсөөллөөсөө 0.7 нэгж хувиар бууруулсан байна.

График 1.10. Дэлхийн ЭЗ-ийн өсөлтийн төсөөлөл

Мөн хөгжингүй орнууд инфляцыг бууруулах зорилгоор мөнгөний бодлогыг чангаруулж байгаа нь хөгжиж буй орнуудаас хөрөнгийн гадагшлах урсгал нэмэгдэх эрсдэлийг бий болгож байна.

Хүснэгт 1.2. Улсуудын эдийн засгийн өсөлт, хувиар

	2021	2022	2023
ДЭЛХИЙ	6.1	3.2	2.9
Хөгжингүй орнууд	5.2	2.5	1.4
АНУ	5.7	2.3	1.0
Евро бүс	5.4	2.6	1.2
Япон	1.7	1.7	1.7
Хөгжиж буй орнууд	6.8	3.6	3.9
БНХАУ	8.1	3.3	4.6
ОХУ	4.7	-6.0	-3.5

Эх үүсвэр: Дэлхийн эдийн засгийн төлөв” тайлан, ОУВС, 2022 оны 7 дугаар сар

нь хөгжиж буй орнуудаас хөрөнгийн гадагшлах урсгал нэмэгдэх эрсдэлийг бий болгож байна.

Цаашид Украинд болж буй нөхцөл байдал улам хурцдаж, геополитикийн тогтворгүй байдал удаан үргэлжлэх, коронавируст халдвар /КОВИД-19/-ын цар тахлын мутацид орсон шинэ

⁴ Төсвийн тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2.1 дэх хэсэгт заасны дагуу макро эдийн засгийн 2023 оны чиг хандлагыг энэ хэсэгт тодорхойлж, төсөөлөл, тооцоог тайлбарлав.

хувилбарууд дахин тархах, тээвэр логистикийн хүндрэл удаан үргэлжлэх, инфляцын дарамт нэмэгдэх эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийг хязгаарлаж болзошгүй гол хүчин зүйлс болж байна.

БНХАУ

Манай улсын худалдааны гол түнш БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2022 онд 3.3 хувь, 2023 онд 4.6 хувь байна гэж ОУВС тооцоолж байна. БНХАУ-ын “Тэг-КОВИД” бодлогын хүрээнд тогтоож буй хөл хорио нь дотоодын үйлдвэрлэл, хэрэглээг хязгаарлахын зэрэгцээ тээвэр, логистикийн үйл ажиллагааг сааруулж, дэлхийн нийлүүлэлтийн сүлжээний доголдолд нөлөөлж байна. БНХАУ-ын зүгээс эдийн засгийн идэвхжилийг дэмжих, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямралыг сааруулах зорилгоор 1 их наяд юань буюу 146 тэрбум ам.долларын багц арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр зарласан. Гэсэн хэдий ч эдгээр бодлогын арга хэмжээний үр дүн нь БНХАУ-ын “Тэг-КОВИД” бодлогын үргэлжлэх хугацаа, цар хүрээнээс ихээхэн хамаарна.

ОХУ

Украинд болж буй нөхцөл байдалтай холбоотойгоор дэлхийн томоохон улсуудын авч хэрэгжүүлж буй хоригууд ОХУ-ын эдийн засгийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлж, тус улсын эдийн засаг 2022 оны эхний хагаст 0.4 хувиар агшсан. Европын холбоо 2022 оны 8 дугаар сараас ОХУ-ын нүүрсний импортод, 2023 оноос газрын тосны импортод хориг тавихаар шийдвэрлэсэн бөгөөд цаашид хурцдаж буй нөхцөл байдлаас үүдэлтэй эдийн засгийн уналт үргэлжилж, ОХУ-ын эдийн засаг 2022 онд 6 хувиар, 2023 онд 3.5 хувиар тус тус агшина гэж ОУВС тооцоолсон байна.

АНУ

АНУ-ын инфляц зорилтот түвшнээс давж, Холбооны нөөцийн банкнаас хэрэгжүүлж буй мөнгөний бодлого чангарч байгаа нь тус улсын эдийн засгийн өсөлтийн төлөвийг муутгаж байна. 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар инфляц 8.3 хувь буюу зорилтот түвшнээс 4 дахин өндөр түвшинд хүрсэн бол Холбооны нөөцийн банк энэ онд бодлогын хүүг нийт 5 удаа нэмэгдүүлж, 0-0.25⁵ хувиас 3.0-3.25 хувь болгоод байна. ОУВС энэ оны 7 дугаар сард нийтэлсэн тайландаа 2023 оны АНУ-ын эдийн засгийн өсөлтийн төсөөллийг 1 хувь болгож, өмнөх 4 дүгээр сарын төсөөллөөс 1.3 нэгж хувиар бууруулаад байна.

Евро бүс

Украины нөхцөл байдалтай холбоотойгоор Европын нийт импортын 35.0 орчим хувийг бүрдүүлдэг⁶. ОХУ-ын байгалийн хийн нийлүүлэлт буурсан нь эрчим хүчний үнийг нэмэгдүүлж, Европын орнуудад инфляц өсөж байна. Европын төв банк инфляцын өсөлтийг хязгаарлах зорилгоор хасах хүүгийн бодлогоо зогсоож, энэ онд бодлогын хүүг 2 удаа нийт 1.25 нэгж хувиар нэмэгдүүлж 0.75 хувьд хүргээд байна. Эрчим хүчний үнийн өсөлт, нийлүүлэлтийн сүлжээний доголдол, хатуу мөнгөний бодлогын

⁵ Холбооны нөөцийн банк бодлогын хүүгийн дээд, доод хязгаарыг зарладаг.

⁶ “Дэлхийн эдийн засгийн төлөв байдал” тайлан, 2022 оны 6 дугаар сар, Дэлхийн банк

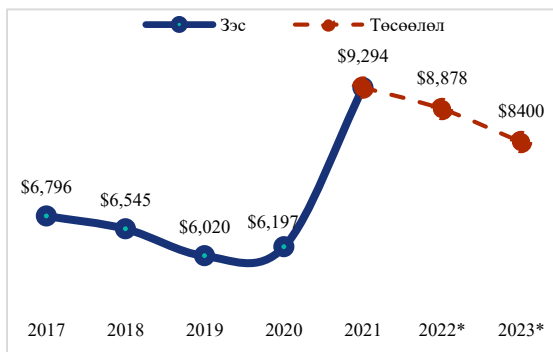
нөлөөгөөр тус бүсийн эдийн засгийн өсөлт саарч, 2022 онд 2.6 хувь, 2023 онд 1.2 хувь орчимд байх төлөвтэй байна.

Түүхий эдийн зах зээлийн хандлага

ЗЭС

Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 онд зэсийн дундаж үнэ 8,400 ам.долларт хүрэх бол алтны үнийг энэ оныхоос өсөх хандлагатай байна гэж үзэж байна.

График 1.11. Зэсийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн

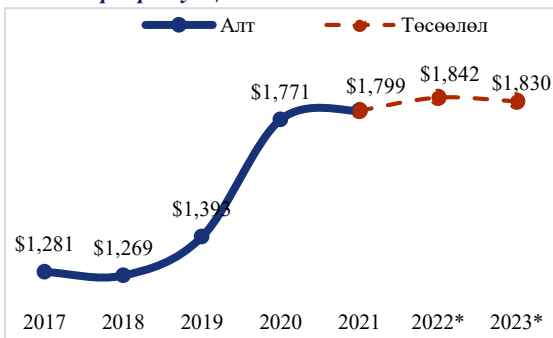

Эх үүсвэр: Эх үүсвэр: Блүүмберг терминал
нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэхээр байна. Эрэлт буурч, нийлүүлэлт нэмэгдэх төлөвтэй байгаа учир зэсийн үнэ ирэх онд саарах төлөвтэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 оны дундаж үнэ 8,400 ам.доллар орчимд байхаар байна.

Зэсийн үнэ 2022 оны эхний 8 сарын дунджаар 9,235 ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.0 хувиар өсөж, өмнөх оны эцсээс 1.0 хувиар буурсан байна. БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямралаас үүдэлтэй түүхийн эдийн эрэлт буурахаар байна. Мөн Чили, Перу дэх зэсийн уурхайнуудын үйл ажиллагаа тогтворжсон нь

АЛТ

График 1.12. Алтны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/трой унц

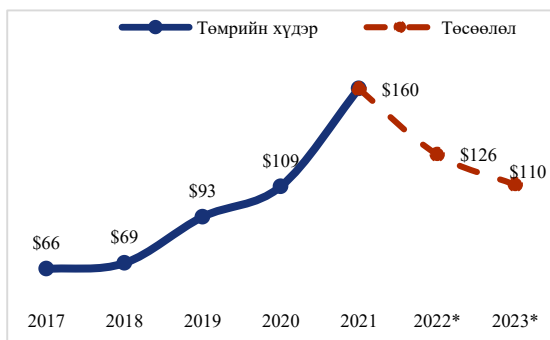

Эх үүсвэр: Блүүмберг терминал
зэрэг буурах төлөвтэй байна.

Алтны үнэ 2022 оны эхний 8 сарын дунджаар 1,845 ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 2 хувиар, өмнөх оны эцсээс 3 хувиар тус тус өсөөд байна. 2023 онд 1,830 ам.доллар орчимд хүрэх төлөвтэй байна. Дэлхийн томоохон төв банкнууд бодлогын хүүгээ өсгөх, дэлхийн эдийн засгийн удаашралаас үүдэн алтны үнэ 2023 онд бага

ТӨМРИЙН ХҮДЭР

График 1.13. Төмрийн хүдрийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн

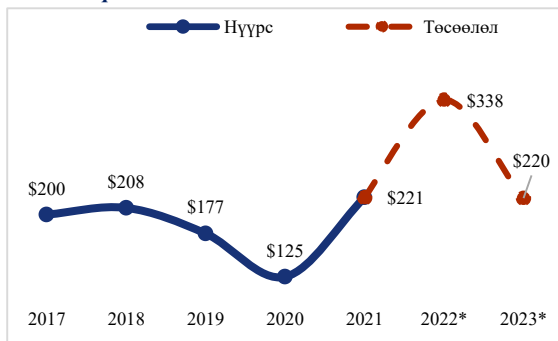

Эх үүсвэр: Блүүмберг терминал
нэмэгдүүлснээр төмрийн хүдрийн үнэ 2021 онд эрчимтэй өссөн. Ирэх онд

Төмрийн хүдрийн 2022 оны эхний 8 сарын дундаж үнэ 131 ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 29.0 хувиар, өмнөх оны эцсээс 18 хувиар тус тус буурсан байна. БНХАУ цар тахлын сөрөг нөлөөг бууруулах, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарыг дэмжих чиглэлд дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг бодлогоор

уг төслүүд хэрэгжиж дууссанаар төмрийн эрэлт саарч, нөгөөтээгүүр Бразил, Австралийн төмрийн хүдрийн нийлүүлэлт нэмэгдэх төлөвтэй байна. Шинжээчид төмрийн хүдрийн дундаж үнийг 2023 онд 110 ам.доллар орчим хүрч буурахаар тооцоолж байна.

График 1.15. Нүүрсний үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн

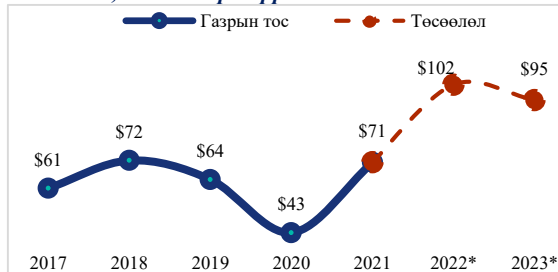

Эх үүсвэр: Блумберг терминал

Коксжих нүүрсний үнэ 2022 оны эхний 8 сарын дундаар 408 ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс дундаас 169.0 хувиар, өмнөх оны эцсээс 200.0 хувиар тус тус өссөн байна. Украины нөхцөл байдлаас шалтгаалж дэлхийн 3 дахь том нүүрсний экспортлогч ОХУ-д гадаад худалдааны хориг тавьсан нь нийлүүлэлтийг

тасалдуулж улмаар гангийн үйлдвэрүүд нийлүүлэлтийн тасалдлаас сэргийлж коксжих нүүрсээ нөөцөлж эхэлсэн нь эрэлтийг нэмэгдүүлж богино хугацаанд үнэ өсөхөд нөлөөллөө. 2023 онд экспортлогч орнуудын ажиллах хүч нэмэгдэж, нийлүүлэлт өсөхөөр байгаа нь үнэ буурах шалтгаан болж байна. Шинжээчид дэлхий эдийн засгийн сэргэлт, эрчим хүчний томоохон үйлдвэрлэгчдийн нийлүүлэлтийн өсөлтөөс үүдэлтэйгээр дунд хугацаанд нүүрсний үнэ буурна гэж таамаглаж байна.

График 1.14. Газрын тосны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/баррель

Брент газрын тосны 2022 оны эхний 8 сарын дундаж үнэ 104 ам.долларт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 55.0 хувиар, өмнөх оны эцсээс 53.0 хувиар тус тус өслөө. Дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал, БНХАУ-

Эх үүсвэр: Блумберг терминал

ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямралаас үүдэж эрэлт багасах төлөвтэй байна.

1.2.2 Макро эдийн засгийн 2023 оны төсөөлөл

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн:

Монгол Улсын эдийн засаг 2023 онд 5.0 хувиар өсөхөөр төсөөлж байна. Гадаад секторын хувьд тодорхой бус байдал өндөр хэвээр байгаа хэдий ч Засгийн газраас уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортыг цар тахлын өмнөх буюу 2019 оны түвшинд хүргэх зорилтыг хангаснаар уул уурхайн салбар 2023 онд 14.6 хувиар өсөхийн зэрэгцээ уул уурхай дагасан тээвэр, худалдаа, үйлчилгээ, цэвэр татварын салбаруудыг дэмжиж, нийт эдийн засгийн өсөлтийн дийлэнх хэсгийг бүрдүүлэхээр байна.

Монгол Улсын эдийн засаг 2023 онд 5.0 хувиар өсөхөөр төсөөлж байна.

Мөн эдийн засгийн өсөлтийг 2023 онд Шинэ сэргэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд хийгдэж буй бүтээн байгуулалт болон уул уурхайн салбарын өсөлт, түүнийг дагасан идэвхжил дэмжихээр байна. Харин Засгийн газар, төв банкнаас макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн төсөв, мөнгөний хатуу бодлого баримталж байгаагаас хамааран салбаруудад шинээр олгож буй зээл буурч, түүнчлэн нийт эрэлт хумигдаж, уул уурхайн бус салбарын эдийн засгийн өсөлт саарах хандлагатай байна.

Засгийн газраас эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бүхий л салбарт боловсруулалтын түвшнийг хамгийн багадаа нэг шат ахиулах, хүнсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, хөгжлийг хязгаарлагч салбаруудыг либералчлах, хувийн хэвшлийн үйл ажиллагааг дэмжсэн бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх, санхүүжилтийн эх үүсвэр, төрлийг нэмэгдүүлэх зэрэг томоохон ажлуудыг төлөвлөн хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Түүнчлэн, Оюутолгойн далд уурхайн үйлдвэрлэл эхлэх болон “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д туссан газрын тос боловсруулах үйлдвэр, авто болон төмөр зам, боомтын бүтээн байгуулалт, эрчим хүчний томоохон төслүүдийн бүтээн байгуулалт, барилга, угсралтын ажил эрчимжиж, барилга, боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын өсөлтийг дэмжихээр байна.

Инфляц:

Засгийн газар, төв банкнаас макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах төсөв, мөнгөний бодлогыг чангаруулснаар инфляц 2023 онд Монголбанкны дунд хугацааны зорилтот түвшин болох 8 хувь орчимд хүрэхээр төсөөлж байна.

Гадаад худалдаа:

2023 онд экспорт 11.4 тэрбум ам доллар, импорт 9.0 тэрбум ам.долларт хүрч, гадаад худалдаа 2.4 тэрбум ам.долларын ашигтай гарахаар төсөөлж байна.

Засгийн газраас экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэх, олборлолт тээвэрлэлт борлуулалтыг сайжруулж экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна. Энэ хүрээнд гаалийн бүрдүүлэлтийг автоматжуулж, баяжмалын шинжилгээний тогтолцоог шинэчлэх, хүнээс хамааралгүй, ил тод болгох, олборлолтын үйл ажиллагааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх (хөрс хуулалт, тээвэр зохион байгуулалт), түүхий эдийн борлуулалтыг уул уурхайн биржээр дамжуулан зах зээлийн ил тод тогтолцоонд шилжүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д туссан төслүүдийн бүтээн байгуулалтын нөлөөгөөр барилгын материал, автобензин, дизель түлш, үйлдвэрлэлийн орц, машин, механизм, тэдгээрийн эд ангийн импорт өсөх төлөвтэй байна.

1.3 Засгийн газраас 2023 онд баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэл⁷

Засгийн газраас “Шинэ сэргэлтийн бодлого” болон “Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөө”-нд тусгагдсан арга хэмжээнүүдээс ирэх оны эхний улиралд бодитой ажил хэрэг болгосноор үр нөлөө нь 2023 оны сүүлийн хагас жилийн эдийн засгийн үзүүлэлтэд эерэг өөрчлөлтүүд бий болгох тэргүүлэх чиглэл, арга хэмжээнүүдийг тодорхойллоо.

Нэг. Макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах төсөв, мөнгөний хатуу бодлого хэрэгжүүлж эдийн засгийг тогтворжуулна.

- *Төсвийн бодлого:* Засгийн газраас макро эдийн засгийг тогтворжуулах бодлогын хүрээнд 2023 оны төсөвт шинээр эхлэх хөрөнгө оруулалт тусгахгүй байх зэрэг төсвийн хатуу бодлого хэрэгжүүлж төсвийн алдагдлыг өмнөх оноос 0.8 их наяд төгрөгөөр бууруулж, төсвийн тусгай шаардлагын дагуу ДНБ- ий 2.8 хувь буюу 1.6 их наяд төгрөгөөр хязгаарлана.
- *Төсөв, мөнгөний бодлогын уялдааг хангах:* Макро эдийн засгийг тогтворжуулах хүрээнд мөнгөний хатуу бодлогыг чангаруулж, 2023 онд төсөв, мөнгөний бодлогын уялдаа хангагдана. Түүнчлэн Монголбанк валютын ханшийг зах зээлийн зөв зарчмаар тогтоох, гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх, банкны салбарын реформыг оновчтой зохион байгуулан, ил тод нээлттэй үйл ажиллагаа явуулах шаардлагатай байна.

Хоёр. Экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж нэмэгдүүлнэ.

- Манай улсын экспортын голлох бүтээгдэхүүнүүдийн биет хэмжээ коронавируст халдвар /КОВИД-19/-ын цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй байна. Тухайлбал, 2019 оны түвшинтэй харьцуулахад экспортын биет хэмжээ 2021 оны байдлаар нүүрс 20.7 сая тонн буюу 56.8 хувиар, зэсийн баяжмал 128 мянган тонн буюу 9.2 хувиар, газрын тос 2,189 мянган баррель буюу 33.5 хувиар, төмрийн хүдэр 1,420 мянган тонн буюу 16.9 хувиар, жонш 52 мянган тонн буюу 7.5 хувиар тус тус бага байв. Мөн 2022 оны хүлээгдэж буй гүйцэтгэл 2019 оны түвшинд хараахан хүрэхгүй хэвээр байх төлөвтэй байна. Засгийн газраас 2023 онд уул уурхайн голлох бүтээгдэхүүнүүдийн экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж, олборлолт, тээвэрлэлтийн үр ашгийг сайжруулах замаар

⁷ Төсвийн тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2.2 дахь хэсэгт заасны дагуу макро эдийн засаг, төсвийн тогтвортой байдлыг хангах талаар Засгийн газраас 2023 онд баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэлийг энэ хэсэгт тодорхойлов.

борлуулалтын орлогыг нэмэгдүүлэх чиглэлд тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ.

● **Гурав. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний борлуулалт, төрийн өмчит компаниудын үйл ажиллагааг ил тод болгоно.**

- *Уул уурхайн биржийн тогтолцоог яаралтай нэвтрүүлж, түүхий эдийн борлуулалтыг ил тод болгож далд эдийн засгийг бууруулах:* Уул уурхайн биржээр дамжуулан уул уурхайн бүтээгдэхүүний борлуулалтыг шударга, нээлттэй, ил тод тогтолцоонд шилжүүлж, бүтээгдэхүүний үнэ зах зээлийн өрсөлдөөнт зарчмаар тогтох нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Энэ хүрээнд уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн тухай хууль, биржийн үйл ажиллагаатай холбоотой журмуудыг баталж, арилжаа явуулах тоног төхөөрөмж, программ хангамжийг бэлэн болгож, уул уурхайн биржийн үйл ажиллагааг эхлүүлнэ. Түүнчлэн экспортын түүхий эдийн гаалийн бүрдүүлэлтийг автоматжуулж, баяжмалын шинжилгээний тогтолцоог шинэчилж хүнээс хамааралгүй, ил тод болгох, олборлолтын үйл ажиллагааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ.
- *Уул уурхайн компаниудын үйл ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтыг ил тод болгож хяналтын зөв тогтолцоог бий болгоно.* Энэ хүрээнд төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдийн хөрөнгө оруулалтын шийдвэрийг эдийн засаг, хөгжлийн бодлоготой уялдуулан, хяналт, хариуцлагыг сайжруулна. Ингэснээр тухайн этгээдийн үйл ажиллагааг хөгжлийн бодлого, төлөвлөлттэй уялдуулан салбар хооронд нэгдсэн бодлого, уялдаагаар ханган болзошгүй өр төлбөр, санхүүгийн үүргийг тогтмол хянаж үүсэх аливаа эрсдэлийг удирдах, бууруулах боломжийг бүрдүүлнэ. Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн засаглалыг сайжруулан санхүүгийн сахилга батыг дээшлүүлж, үйл ажиллагааг ил тод болгох нь тэдгээр хуулийн этгээдүүдийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх, нээлттэй хувьцаат компани болгох ажлыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

● **Дөрөв. Уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэг шат ахиулна.**

- Түүхий эд, бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэг шатаар ахиулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх бодлогыг уул уурхай, хөдөө аж ахуйн салбарт хэрэгжүүлж эхэлнэ. Энэ хүрээнд уул уурхайн салбарт газрын тос боловсруулах үйлдвэр, зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр, гангийн үйлдвэр, нүүрс баяжуулах үйлдвэр зэрэг төслүүдийг

хэрэгжүүлнэ. Монгол Улсын нийт экспортын сүүлийн 5 жилийн бүтцээс харахад 91.7 хувь нь нүүрс, зэсийн баяжмал зэрэг түүхий эд, 6.5 хувь нь ноос ноолуур, мах зэрэг хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн, 0.7 хувь нь нэхмэл хувцас, хүнс зэрэг боловсруулсан бүтээгдэхүүн, бусад 1.1 хувь нь тоног төхөөрөмж, төмөрлөг зэрэг ре-экспортын бүтээгдэхүүн байна. Мөн хөдөө аж ахуйн салбарт арьс шир боловсруулах үйлдвэр ашиглалтад орох хүртэл Засгийн газрын 2013 оны 300 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан "Арьс, ширний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт"-д өөрчлөлт оруулж экспортыг эхлүүлэх, мөн махны экспортыг үргэлжлүүлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ.

● **Тав. Эдийн засгийн хөгжлийг хязгаарлаж буй салбаруудад либералчлал хэрэгжүүлнэ:**

- *Эрчим хүчний салбарыг либералчлах:* Эрчим хүчний салбарын либералчлалыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлж хэрэглэгчид хэрэглээндээ өөрөө тохируулга хийдэг цахилгаан, дулааны зохистой хэрэглээг дэмжсэн төлбөрийн ухаалаг, шударга, зөв тогтолцоог бий болгох арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
Эрчим хүч, дулаан хангамжийн системд шинээр хэрэглэгч холбох, техникийн нөхцөл гаргах үйл ажиллагааг салбарын системийн чадлын ачааллын тооцоололтой зохистой уялдуулах, барилга байгууламжийн эрчим хүч, дулааны хэрэглээний үр ашгийг (дулааны алдагдал, эрчим хүчний хэмнэлт, шугам сүлжээний зөв зохистой төлөвлөлт) нэмэгдүүлсэн байдлыг харгалзан үзэж, эрэмбэлдэг байх зэрэг тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
Улаанбаатар хотын дулаан эрчим хүчний зохион байгуулалтын уялдаа холбоог сайжруулах, зохион байгуулалтыг дээшлүүлэх замаар салбарын үр ашгийг нэмэгдүүлнэ.
- *Тээврийн салбарыг либералчлах:* Төмөр зам, агаарын тээврийн либералчлалыг хэрэгжүүлэх, зохион байгуулалтыг сайжруулах, тээвэр логистикийн мэдээллийн нэгдсэн цахим платформтой болгож аж ахуйн нэгж, хувийн хэвшлийн байгууллагуудад мэдээллийг нээлттэй болгож төлөвлөлтөө нарийн тодорхойлох боломжийг олгоход чиглэсэн арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлнэ.
- *Банкны салбарын реформ, өрсөлдөөнийг дэмжих:* Банкнуудын активын чанарын үнэлгээг хийж дуусгаж, ойрын хугацаанд ил тод болгох, өрсөлдөөнийг дэмжих хүрээнд гадаадын банк Монгол Улсад салбараа нээх процессыг хялбаршуулж, өрсөлдөөнийг дэмжсэн зөв тогтолцоог бүрдүүлнэ.

● **Зургаа. Хувийн хэвшил, бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжинэ:**

- *Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:* Эдийн засгийн урт хугацааны тогтвортой өсөлтийг бүрдүүлэхийн тулд хүнсний үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, хөнгөн үйлдвэрлэл зэрэг салбаруудыг дэмжинэ.
- *Төрийн хүнд суртлыг бууруулах:* Төрийн бүх шатны байгууллагаас олгодог бүх төрлийн тусгай зөвшөөрлүүдийг бүрэн цахим хэлбэрт шилжүүлнэ. Зөвшөөрөл хүсэх, олгох, хяналт тавих бүхий л шатанд төрийн оролцоог цахим хэлбэрээр шийдвэрлэх, бизнес эрхлэгч зөвшөөрөгдсөн чиг үүргийнхээ хүрээнд холбогдох стандартуудыг ханган үйл ажиллагаа явуулж байгаа эсэхийг одоо байгаа эрх зүйн орчин, цахим төлбөрийн баримт, татвар, санхүүгийн бүртгэлийн системийн тусламжтайгаар үнэлж, ил тод, өрсөлдөөнийг дэмжсэн бизнесийн орчныг бий болгоно.

● **Долоо. Санхүүжилтийн эх үүсвэр, төрлийг нэмэгдүүлнэ:**

- *Хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэх:* Нээлттэй хувьцаат компаниудын үйл ажиллагааг ил тод, нээлттэй болгох, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх хууль, эрх зүйн шинэчлэл хийж, зах зээлд оролцогчид, хувьцаа эзэмшигчийн эрх ашгийг хамгаалсан, ил тод, хариуцлагатай, тогтвортой орчныг бий болгоно. Хөрөнгийн зах зээлийн дэд бүтцийн салбарыг хувийн хэвшлийн өрсөлдөөнийг дэмжих замаар хөгжүүлнэ.
- *Даатгалын тогтолцоог бэхжүүлэх:* Хувийн хэвшлийн санхүүжилтийг дэмжсэн ил тод, найдвартай даатгалын тогтолцоог бий болгох, даатгалын салбарын хөрөнгийн удирдлагын менежментийг сайжруулах бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ.

● **Найм. Боомт, тээвэр, логистикийн үйл ажиллагааг сайжруулна:**

- *Боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх:* 2023 онд Гашуунсухайт боомтод төмөр замын чингэлэг терминал, БНХАУ-ын буцалтгүй тусламжаар ачаа болон зорчигч тээврийн барилга байгууламж байгуулах ажлуудыг хэрэгжүүлнэ. Шивээхүрэн боомтод чингэлэг тээврийн терминал байгуулна.

1.4 Макро эдийн засгийн төсөөлөлд учирч болзошгүй эрсдэлийн тойм

Нэг. Украйны нөхцөл байдал: Дэлхий даяар хүнсний инфляц өндөр хэвээр байх, европын орнуудад эрчим хүчний үнэ нэмэгдэх, санхүүгийн зах зээлд тодорхой бус байдал нэмэгдэх, хөрөнгө оруулалт буурах зэрэг эрсдэлүүд хэвээр хадгалагдах магадлал өндөр байна. Дэлхийн улс орнууд ОХУ-ын эсрэг хориг арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлж байгаа нь манай улсын ОХУ руу төлбөр тооцоо хийх боломжуудыг хязгаарлаж байна. Энэ нь ОХУ болон Европоос импортолдог стратегийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт тасалдах, тэдгээр бүтээгдэхүүний үнэ өсөх, үйлдвэрлэлийн зардал нэмэгдэх зэрэг эрсдэлийг үүсгэж болзошгүй. Мөн уг нөхцөл байдал удаан үргэлжлэх нь цаашид тээврийн зардлыг нэмэгдүүлж, импортын бараа, бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдэх шалтгаан болж болзошгүй байна.

Хоёр. Дэлхийн санхүүгийн зах зээлээс эх үүсвэр босгох нөхцөл чангарч, дэлхийн эдийн засгийн өсөлт удаашрах – түүхий эдийн үнэ буурах, өрийн үйлчилгээний зардал нэмэгдэх: Дэлхийн олон улс орны төв банкнууд бодлогын хүүгээ нэмэгдүүлж байгаа нь дэлхий дахины эдийн засгийн сэргэлт удаашрах хүлээлтийг бий болгож байна. Энэ нь манай улсад уул уурхайн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүнүүдийн эрэлт болон үнэ буурах замаар сөрөг нөлөө үзүүлнэ. Мөн хөгжингүй орнуудын бодлогын хүү өссөнөөр хөгжиж буй орнууд шинээр бонд гаргах, арилжааны зээл авахад хүү өндөр тогтох эрсдэл өндөр байна.

Гурав. Санхүүгийн салбарын эмзэг байдал: Банкны салбарын төвлөрөл өндөр байгаа нь системийн ач холбогдолтой цөөн банкны үйл ажиллагаанаас санхүүгийн салбарын тогтвортой байдал бүрэн хамаарахад хүргэж байна. Улмаар гадаад болон дотоод аливаа эрсдэл тохиолдоход чанаргүй зээлийн өсөлтөөр дамжин банкнуудын өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ дутагдаж, санхүүгийн тогтвортой байдал алдагдах эрсдэлийг нэмэгдүүлнэ. Мөн банкнууд активын чанарын үнэлгээгээр хангалтгүй дүгнэгдэж, нээлттэй хувьцаат компани болоход хүндрэл учирсан тохиолдолд санхүүгийн тогтворгүй байдал үүсэж, бодит эдийн засагт сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Дөрөв. Эрчим хүчний хангамж: Эрчим хүчний хангамж, хүртээмж, найдвартай байдал, түүний үр ашигтай зохион байгуулалт нь эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах суурь хэдий ч манай улсын төвлөрсөн эрчим хүч, дулааны хангамжийн систем нь өнөөгийн хурдацтай өсөж буй эрэлтийг хангаж чадахгүй байна. Эрчим хүчний салбарт хэрэгжиж байгаа хэрэглээнд суурилаггүй төлбөрийн систем нь хэрэглэгчдээс эрчим хүч, дулааны хэрэглээгээ хэмнэх, зөвөөр удирдах сонирхолгүй болгож байгаа бөгөөд нэг хүнд ногдох эрчим хүч, дулааны хэрэглээ тасралтгүй нэмэгдэх шалтгаан болж байна. Нөгөөтгээгүүр, эрчим хүчний суурилагдсан хүчин чадал төдийлөн нэмэгдээгүйгээс гадна

станцууд (Амгалан дулааны станцаас бусад) 35-60 жил, цахилгаан дамжуулах, түгээх сүлжээ 32-62 жилийн насжилттай байгаа нь хүчин чадлаасаа давсан үйлдвэрлэл явуулж байгаа өнөө үед оргил ачааллын үеэр гэмтэл гарч, нийлүүлэлтийн тасалдалд хүргэх эрсдэл өндөр байна. Энэ нь улмаар бодит салбаруудын үйл ажиллагааг хязгаарлаж, нийт эдийн засгийн бүтээмжид сөргөөр нөлөөлөх боломжтой.

● **Тав. Тээвэр, логистикийн хүндрэл:** Улаанбаатар төмөр зам ХНН нь Монгол Улсын нийт ачаа эргэлтийн 70 орчим хувийг тээвэрлэж, нийт төмөр замын 90 гаруй хувийг дангаар эзэмшдэг бөгөөд “Төмөр замын тээврийн тухай” хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1-ийн дагуу төрөөс үнийн зохицуулалттай монопол аж ахуйн нэгж юм. УБТЗ-аар стратегийн ач холбогдолтой цахилгаан, дулааны станцад нийлүүлэх нүүрс, нефть болон экспорт, импортын бараа бүтээгдэхүүнүүд, улс хоорондын транзит ачааны тээврүүд хийгддэг боловч эзэмшлийн төмөр замын 51 хувь нь Р-50 төрлийн буюу 30-50 жилийн насжилттай хуучирч металлын бүтцэд өөрчлөлт орсон зам байгаа бол зүтгүүрийн вагоны 41 хувь, ачааны вагоны 94 хувь нь 25-аас дээш жилийн насжилттай, ашиглалтын хугацаа нь дуусах дөхсөн байна. Үнэ тарифын зохицуулалтаас шалтгаалан УБТЗ ХНН-ийн үйл ажиллагааны алдагдал нэмэгдэж энэ нь хурдтай өсөн нэмэгдэж буй ачаа тээврийн эрэлтийг хангахад нэн шаардлагатай байгаа суурь бүтцийн сайжруулалт, хөдлөх бүрэлдэхүүний шинэчлэлийн хөрөнгө оруулалтыг шийдвэрлэх боломжийг удаашруулж байна. Энэ хэвээр үргэлжлүүлэн ажиллавал стратегийн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт саатах, бодит салбаруудын үйлдвэрлэлийн орц тасалдах буурах, хувийн хэвшилд нэмэлт зардал учрах зэргээр богино хугацаанд нийлүүлэлтийн талын үнийн өсөлт, урт хугацаанд гарц, бүтээмжид сөргөөр нөлөөлөх суурь хязгаарлагч хүчин зүйл болж байна.

● **Зургаа. Малын өвчин, цаг агаар, ган зудын эрсдэл:** Халдварт өвчин тархах болон цаг агаарын хүчин зүйлсээс шалтгаалан хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл буурч, хүнсний үнэ өсөх эрсдэл хэвээр байна. Хур тунадасны хэмжээ 2023 онд олон жилийн дунджаас бага байх, хаваржилт хүндрэх тохиолдолд хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл, бүтээмж төсөөлсөн хэмжээнээс бага байх эрсдэлтэй. Мөн 2021 онд малын зүй бус хорогдол өндөр, малын гоц халдварт өвчний тархалт ихтэй байсан нь 2023 оны мал аж ахуйн салбарын нийлүүлэлтэд нөлөөлж, нийлүүлэлтийн гаралтай инфляцын дарамтыг нэмэгдүүлэх, өрхүүдийн бодит орлогыг бууруулж, тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэх эрсдэл үүсгэж болзошгүй.

● **Долоо. Цар тахлын эрсдэл:** Дэлхийд цар тахлын шинэ хувилбарууд үүсэх, дахин идэвхжих эрсдэл өндөр хэвээр байна. Коронавируст халдвар /КОВИД-19/-ын шинэ хувилбар гарч, дэлхий дахинд цар тахал дахин идэвхжих тохиолдолд дотоодод халдварын тохиолдол нэмэгдэх эрсдэлтэй.

Улмаар дотоодын эдийн засаг, бизнесийн үйл ажиллагаа хумигдах, нийт эрэлт саарах эрсдэл үүсэж болзошгүй байна.

● **Найм. Зээлжих зэрэглэл буурах болон аливаа төрлийн хориг:** Хөрш орнуудыг хамарсан геополитик, цар тахлын хүндрэлтэй асуудлууд өрнөж буй энэ үед томоохон бондуудын дахин санхүүжилтийг хийх шаардлага тулгарч байгаа нь зээлжих зэрэглэл буурах, аливаа төрлийн хоригт өртөхгүй байх зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байна. Иймд, манай улс олон улсад баримталж буй дүрэм журмуудыг сайтар мөрдөж, ойлголцож, зээлжих зэрэглэл тогтоодог болон хориг арга хэмжээ авах эрх бүхий олон улсын байгууллагуудад хүргүүлэх холбогдох үнэлгээний тайлангуудыг сайтар бэлтгэх нь зүйтэй юм. Зээлжих зэрэглэл буурч, аливаа хоригт орсон тохиолдолд гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад зээлийн урсгал буурах, төлбөр тооцоо саатах зэрэг эрсдэлүүд үүсэж болзошгүй.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ:
Монгол Улсын 2023 оны
төсвийн төслийн танилцуулга

НЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН 2022 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ГҮЙЦЭТГЭЛ

1.1 Монгол Улсын 2022 оны 8 дугаар сарын нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэл

Нэгдсэн төсвийн 2022 оны эхний 8 сарын төсвийн гүйцэтгэлээр төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого 94.3 хувь, нийт зарлага ба цэвэр зээлийн дүн 84.6 хувийн гүйцэтгэлтэй байна.

Хүснэгт 1.3. Нэгдсэн төсвийн 2022 оны эхний 8 сарын байдаларх гүйцэтгэл / тэрбум ₮/

Үзүүлэлт	2022 Төлөв.	2022 Гүйц.	Зөрүү.
Нийт орлого	11,120.8	10,956.4	(164.4)
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого	10,632.7	10,027.9	(604.7)
Нийт зарлага	12,913.7	10,927.6	(1,986.1)
Урсгал зарлага	10,227.1	8,992.5	(1,234.6)
Хөрөнгийн зарлага	2,829.9	1,847.2	(982.7)
Эргэж төлөгдөх цэвэр зээл	(143.3)	87.9	231.2
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл	(2,280.9)	(899.7)	1,381.3

2022 оны эхний 8 сарын гүйцэтгэлээр төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого 94.3 хувь, нийт зарлага ба цэвэр зээлийн дүн 84.6 хувийн гүйцэтгэлтэй байна.

1.1.1 Нийт орлого ба тусламжийн дүнгийн гүйцэтгэл

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлого ба тусламжийн дүн 2022 оны эхний 8 сарын гүйцэтгэлээр 10,956.4 тэрбум төгрөгт хүрч, төлөвлөсөн хэмжээнээс 1.5 хувь буюу 164.4 тэрбум төгрөгөөр тасарсан бол өмнөх оны мөн үеэс 1,163.4 тэрбум төгрөг буюу 11.9 хувиар өссөн байна. Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татварын орлого буурсан нь төсвийн орлогын гүйцэтгэл төлөвлөсөн хэмжээнээс дутуу биелэхэд голлох нөлөөг үзүүлсэн байна. Үнийн өсөлтийг хязгаарлах, дотоодын зах зээлд борлуулж байгаа автобензин, дизелийн түлшний хангамж, нийлүүлэлт, жижиглэнгийн үнийг тодорхой түвшинд тогтвортой байлгах зорилгоор Засгийн газар 2022 оны 161 дүгээр тогтоолыг баталж зарим төрлийн газрын тосны бүтээгдэхүүний гаалийн болон онцгой албан татварыг 2022 он дуустал “0” хүртэл хувиар ногдуулахаар болсон. Энэ арга хэмжээ автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татварын орлого буурахад нөлөөлсөн байна.

Харин олон улсын зах зээл дээрх эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ харьцангуй өндөр байгаатай холбогдуулан ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн орлого болон уул уурхайн орлого нэмэгдсэн байна.

1.1.2 Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэл

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2017-2022 онд 8.8 их наяд төгрөгийн санхүүжилт батлагдсанаас 2017-2021 онд 5.9 их наяд төгрөгийн

санхүүжилт олгогдож, давхардсан тоогоор улсны хэмжээнд 6,323 төсөл, арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн байна.

Хүснэгт 1.4. Төсвийн хөрөнгө оруулалт 2017-2022 онуудад /тэрбум ₮/

Ангилал	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1 Улсын төсөв	602.1	683.3	1,553.4	1,330.9	1,418.9	1,393.7
Шилжих:	433.8	149.9	490.3	778.5	940.6	834.7
Шинэ:	602.1	533.5	1,063.1	552.4	478.3	559.0
2 Концесс	177.7	82.9	144.7	323.5	266.3	303.6
НИЙТ	779.9	766.2	1,698.1	1,654.4	1,685.2	1,697.3

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2022 онд 1.6 их наяд төгрөгийн санхүүжих дүнтэй 1,376 төсөл, арга хэмжээ батлагдсан. 2022 оны 8 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар 749.1 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт гарч, гүйцэтгэл 44.1 хувьтай байна.

ХОЁР. ТӨСВИЙН БОДЛОГО

Дэлхийн нийт сүүлийн 3 жилийн хугацаанд урьдчилан таамаглах боломжгүй олон хүндрэл бэрхшээлүүдтэй тулгарлаа. Коронавируст халдвар (КОВИД-19)-ын цар тахлын халдварын тархалтыг хумих зорилгоор дэлхийн ихэнх улсуудад нийтийн хөл хорио тогтоож, бизнесийн үйл ажиллагааг зогсоосноор эдийн засаг огцом унасан бол энэ оны эхнээс эхэлсэн геополитикийн хямрал, зэвсэгт мөргөлдөөн нь хүнс, эрчим хүчний үнийг эрс нэмэгдүүлж, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдлыг бий болгосноор сүүлийн 40 жилд байгаагүйгээр инфляцыг хөөрөгдөн, эдийн засаг эргэн сэргэх боломжийг хязгаарлаж байна.

Цар тахлын үед дэлхийн улсууд нэн тэргүүнд иргэдийнхээ эрүүл мэнд, амь насыг хамгаалах, ажлын байр, амьжиргаа, бодит орлогыг бууруулахгүй байх, бизнесийн үйл ажиллагааг хэвийн явуулахад чиглэсэн төсвийн дэмжлэгийн бодлогыг өөрсдийн дотоод нөөц бололцоондоо тулгуурлан хэрэгжүүлж байсан бол өнөөдрийн байдлаар үнийн өсөлтийн дарамтаас үүдсэн эдийн засгийн сөрөг нөлөөг бууруулахад чиглэсэн төсөв, мөнгөний хатуу бодлогыг баримталж эхлээд байна.

2.1 Ковид-19 цар тахлын үеийн төсвийн бодлого

Коронавируст халдвар (КОВИД-19) цар тахал дэлхийн эдийн засаг, улс орнуудын Засгийн газарт хүндхэн сорилт учруулж, хүн төрөлхтөнд амьдралын шинэ хэв маягийг авчирсан. Монгол Улсын Засгийн газраас 2020-2021 онуудад цар тахлын эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, иргэдийн эрүүл мэнд, ажлын байр, орлогыг хамгаалахад зориулан нийт 7.5 их наяд төгрөг бүхий төсвийн багц арга хэмжээг үе шаттай авч хэрэгжүүлээ.

Монгол Улс бүтэн 10 сарын турш дотооддоо цар тахлыг алдалгүй барьж чадсан нь хэсэгчлэн тогтоосон хөл хорионы үр дүн байсан ба энэ хугацаанд эрүүл мэндийн салбарт чанар, үр дүн, гүйцэтгэлд суурилсан “иргэнээ дагасан” санхүүжилтийн тогтолцоог нэвтрүүлж, эмнэлгийн бүх шатны хүртээмжийг нэмэгдүүлсэн.

Үүний үр дүнд цар тахлын хүнд цаг үед халдварын тархалтыг богино хугацаанд хумьж, нийт зорилтот хүн амын 96 хувийг вакцинд хамруулсан нь бүс нутагтаа дээгүүр үзүүлэлт бөгөөд ингэснээр нийт тохиолдолд эзлэх нас баралтын хувь 0.2 буюу дэлхийн дунджаас 6 дахин бага байв.

Улс орны хэмжээнд халдвар, хамгааллын дэглэмийг чангатгаж, хөл хорио тогтоосон нь эдийн засгийн салбарын үйл ажиллагаа хязгаарлагдахад нөлөөлж эхэлсэн тул өрхийн амьжиргааг дэмжих, ядууралд өртөхөөс сэргийлж, хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг 2020 оны 2 дугаар улирлаас тав дахин нэмэгдүүлж хүүхэд бүрт сар бүр 100.0 мянган төгрөг, халамжийн тэтгэвэр болон байнгын асаргаа шаардлагатай хүүхдийн тэтгэмжийг нийт 70 мянга гаруй халамж хүртэгчдэд 100.0 мянган төгрөгөөр нэмэгдүүлж,

Цар тахлын үед
иргэдийн эрүүл,
мэнд, бодит
орлого, бизнесийг
төсвийн
бодлогоор
дэмжив.

“Хүнсний талон”-ыг 118.5 мянган хүүхэд, 123.5 мянган том хүнд 2 дахин тус тус нэмэгдүүлсэн.

Харин, аж ахуй нэгж, бизнес эрхлэгчдэд зориулж татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг үе шаттай хөнгөлж, алданги, торгуулиас нь чөлөөлж, цахилгаан, дулаан, хог хаягдлын зардлыг нь төр хариуцсан ба “Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөө”-г хэрэгжүүлснээр бизнес эрхлэгчдэд хямралыг даван туулах, ажлын байрыг хадгалах хөшүүрэг болсон байна.

Монгол Улсын Засгийн газраас цар тахлын үед иргэд, бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн дээрх арга хэмжээнүүдийг шуурхай авч хэрэгжүүлсний үр дүнд нийт эрэлтийг дэмжихийн зэрэгцээ 375 мянга гаруй ажлын байрыг хадгалж, улмаар 2020 онд 4.6 хувиар агшсан эдийн засгийн өсөлтийг 2021 онд 1.6 хувьд хүргэн эргэн тогтворжуулахад голлох нөлөө үзүүлсэн байна.

2.2 Геополитикийн хямралын үеийн төсвийн бодлого

Коронавируст халдвар (КОВИД-19) цар тахал бүрэн дарагдаагүй байгаатай зэрэгцээд 2022 оны 2 сарын 24-нд ОХУ-Украины хямралт нөхцөл байдал эхэлснээр дэлхийн эдийн засаг дахин том сорилттой тулгарав. Зэвсэгт мөргөлдөөнөөс улбаалан ОХУ-ын экспортын голлох бүтээгдэхүүн болох байгалийн хий, газрын тос, үр тарианы үнэ дэлхийн зах зээл дээр огцом өсөж, нийлүүлэлтийн доголдол үүссэнээр импортлогч орнуудад шатахуун, эрчим хүч болон хүнсний бүтээгдэхүүний үнийг түүхэн дээд хэмжээнд хүрэв.

Энэ оны 7 дугаар сарын статистикийн үзүүлэлтээс харвал АНУ-ын инфляц 9.1 хувьд хүрсэн нь 1981 оноос хойших хамгийн өндөр үзүүлэлт ба Их Британи улсын хувьд энэ оны эцэс гэхэд 11 хувьд хүрэхээр байгаа нь сүүлийн 40 жилд байгаагүй өндөр инфляцын түвшин болж байна.

Хөгжингүй орнууд инфляцын дарамтыг бууруулахад нэн тэргүүнд анхаарч, мөнгөний бодлогыг эрс хатууруулахын зэрэгцээ цар тахлын үед хэрэгжүүлж байсан төсвийн дэмжлэгийн арга хэмжээнүүдийг зогсоож, төсвийн бодлогыг чангаруулж эхэлсэн нь хөгжиж буй орнуудын хувьд хөрөнгийн гадагшлах урсгалыг ихэсгэж, өрийн болон ханшийн дарамтыг эрс нэмэгдүүлж байгааг олон улсын байгууллагууд онцолж байна.

Геополитикийн хямралт нөхцөл байдлын зэрэгцээ урд хөрш БНХАУ-ын Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Тэг Ковид” бодлогын нөлөөгөөр хилийн хөл хорио тавигдаж, гадаад худалдааны бараа эргэлтийг удаашруулж байгаа нь Монгол Улсад давхар цохилтыг өгч, эдийн засагт эрсдэлийг нэмэгдүүллээ.

Монгол Улсын эдийн засаг эхний хагас жилээр 1.9 хувиар өсөж, улсын инфляц 2022 оны эхний 8 сард 14.4 хувьд хүрлээ. Засгийн газраас нийлүүлэлтийн гаралтай инфляцын дарамтыг бууруулахад чиглүүлсэн арга хэмжээг үе шаттай авч хэрэгжүүлж байгаа боловч төгрөгийн ханш суларсан, тээвэр логистикийн хүндрэл, гаднаас импортлогдсон инфляцын нөлөөгөөр өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнэ төдийлөн буурахгүй байна.

Түүнчлэн, төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдсэнээр гадаад валютын албан нөөц 8 дугаар сарын эцсийн байдлаар оны эхнээс 1.7 тэрбум ам.доллараар буюу 38 хувиар буурч, 2.7 тэрбум ам.долларт хүрчээ. Засгийн газраас дотоод нөөц бололцоогоо бүрэн дайчлан энэ оны 2 дугаар улирлаас экспортын биет хэмжээг 2019 оны түвшинд хүргэсэн боловч, өмнөх жилүүдэд хийгдсэн гэрээний урьдчилгаа төлбөрүүдийн улмаас гадаад валютын бодит нөөц өсөхгүй байна.

Олон улсын байгууллагууд дэлхийн эдийн засгийн хямралт нөхцөл байдал 2024 он хүртэл үргэлжилнэ хэмээн төсөөлж байгаа энэ үед Засгийн газраас төлбөрийн тэнцлийн алдагдлыг бууруулах, гадаад валютын нөөцийг хамгаалахад чиглэсэн мөнгөний хатуу бодлого болон төсвийн хэмнэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлага үүслээ.

2.3 Монгол Улсын 2023 оны төсвийн бодлого

Цар тахлын болон геополитикийн хямралын үеийн эдийн засгийг тогтворжуулахад чиглэсэн төсөв, мөнгөний бодлогыг баримтална.

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн бодлогоор төрийн хэмнэлтийг хэрэгжүүлэх, **“Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг** дэмжих, импортын дарамтыг сааруулах, нөөцийн оновчтой хуваарилалтаар дамжуулан макро эдийн засгийг тогтворжуулахад чиглэсэн дараах зорилтуудад чиглүүлж байна.

Нэг. Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд:

- ✓ Төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны зардлыг боломжит түвшинд хүртэл бууруулах;
- ✓ Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулиар хориглосон үйл ажиллагаа, зардалд тавих хяналтыг сайжруулах замаар төрийн бүх шатны байгууллага, нийтийн алба, тэдгээрийн үйл ажиллагаанд санхүүгийн сахилга батыг мөрдүүлэх;
- ✓ Төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр өгөөжийг сайжруулах, өмнөх жилүүдэд эхлүүлсэн төсөл арга хэмжээг хугацаанд нь дуусгах;
- ✓ Төрөөс хэрэгжүүлж байгаа мэргэжлийн хяналтын үйл ажиллагааг оновчтой, үр дүнтэй, үр ашигтай байдлаар өөрчлөн зохион байгуулж, Засгийн газрын дотоод хяналтын тогтолцоог бэхжүүлэх;

Хоёр. “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг дэмжих хүрээнд:

- ✓ Боомтын сэргэлтийн ажлыг эрчимжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлж цар тахлын өмнөх буюу 2019 оны түвшинд хүргэнэ. Экспортын боомтуудыг автозам болон төмөр замаар холбох, экспортын шинэ гарц нээх, хилийн боомтод чингэлэг тээврийн болон автомат удирдлагатай чингэлэг тээврийн терминал байгуулах замаар экспорт, худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авна.
- ✓ Төрийн бүтээмжийн сэргэлтийн ажлын хүрээнд төрийн албаны цалин хөлсний тогтолцоог бүтээмжтэй нь уялдуулж шинэчилнэ.

Эрүүл мэнд, боловсролын салбарт эхлүүлсэн төрийн үйлчилгээний чанар, гүйцэтгэл, үр дүнд суурилсан төсвийн санхүүжилтийн тогтолцооны шинэчлэлийг эрчимжүүлж, уг шинэчлэлийг бусад салбарт нэвтрүүлнэ.

- ✓ Хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрт байдлыг хангаж, хэт төвлөрлийг сааруулах, авто замын түгжрэлийг бууруулах, орон нутагт хөрөнгө оруулалт, ажлын байр, бизнес эрхлэлтийн таатай орчныг бүрдүүлэхэд чиглэсэн татварын бодлого хэрэгжүүлнэ.
- ✓ Шинэ хөрөнгө оруулалт тусгахгүйгээр харин эхлүүлсэн төслүүдээ ашиглалтад оруулах, ирэх онуудад шинээр хэрэгжүүлэх төслүүдийн бэлтгэл ажлыг хангана.

Гурав. Нөөцийн оновчтой хуваарилалтын хүрээнд:

- ✓ Эдийн засгийн нөхцөл байдал, төсвийн боломждоо тааруулан өндөр орлоготой, чинээлэг өрхийн 0-18 хүртэлх насны хүүхдүүдийг Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжид хамруулахгүй байхаар төлөвлөлөө.
- ✓ Уул уурхайн салбарын орон нутагт ногдох өгөөжийг нэмэгдүүлнэ. Уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа аж ахуйн нэгжүүдийн хандив, тусламжийг олон нийтэд нээлттэй болгож, Орон нутгийн хөгжлийн сангаар дамжуулан орон нутгийн иргэдийн саналд үндэслэн зарцуулах боломжийг олгоно.

Дөрөв. Эдийн засгийг тогтворжуулах хүрээнд:

- ✓ Инфляцын дарамтыг бууруулахад чиглэсэн төсөв, мөнгөний бодлогын уялдааг хангана. Мөнгөний бодлогыг чангаруулахын зэрэгцээ төсвийн зардлыг хязгаарлаж, алдагдлыг бууруулна.
- ✓ Өрийн удирдлагын стратегийг оновчтой хэрэгжүүлж, гадаад өрийн дарамтыг бууруулахын зэрэгцээ зээлжих зэрэглэлийг хадгалж, эдийн засгийн тогтвортой орчныг дэмжинэ.

1. ГУРАВ. ТӨСВИЙН ОРЛОГО

3.1 Төсвийн орлогын чиглэлээр баримтлах бодлого

Ирэх 2023 онд Шинэ сэргэлтийн бодлогын хүрээнд дэвшүүлсэн Боомтын сэргэлтийн ажлыг эрчимжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлэхэд онцгой ач холбогдол өгч ажиллана. Мөн орон нутагт уул уурхайн төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг дэмжиж, ашигт малтмалын орд газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, уул уурхайн төсөл хөтөлбөрөөс орон нутгийн иргэдийн хүртэх эдийн засгийн өгөөжийг нэмэгдүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгоно. Түүнчлэн, далд эдийн засгийг бууруулж, татварын суурийг нэмэгдүүлэх бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

Нэг. Боомтын сэргэлтийг эрчимжүүлэн экспортоос орох төсвийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

Засгийн газар Шинэ сэргэлтийн бодлогын хүрээнд хилийн боомтуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, үйл ажиллагааг сайжруулах чиглэлээр бүхий л арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Ирэх онд боомтуудын үндсэн байгууламжийн ачаа тээврийн нэвтрүүлэх хэсгийг өргөтгөх ажлыг үргэлжлүүлэх, голлох боомтуудад шинэ технологийг нэвтрүүлэх ажлыг эрчимжүүлж, автомат удирдлагатай болон энгийн чингэлэг тээврийн терминалуудыг байгуулах ажлуудыг бүрэн дуусгана. Тодруулбал:

- Гашуунсухайт-Ганцмод боомтын төмөр замыг холбон, экспортын хэмжээг нэмэгдүүлж, тээврийн зардлыг бууруулах замаар байгалийн баялгаас хүртэх өгөөжийг нэмэгдүүлнэ;
- Боомтуудын болон боомт хүртэлх дэд бүтцийн ажлуудыг дуусган, голлох хилийн боомтуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, шинэ технологийг нэвтрүүлнэ;
- Автомат удирдлагатай чингэлэг тээврийн үйл ажиллагааг эрчимжүүлэн нүүрсний экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ;
- Цагаандэл-Уул, Хавирга боомтыг нээх үйл ажиллагааг эхлүүлснээр экспортын гарцыг нэмэгдүүлнэ.

Хоёр. Уул уурхайн төсөл хөтөлбөрөөс орон нутгийн иргэдийн хүртэх эдийн засгийн өгөөжийг нэмэгдүүлнэ.

Орон нутагт уул уурхайн төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг дэмжиж, уул уурхайн төсөл хөтөлбөрөөс нутгийн иргэдийн хүртэх үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэгч, нутгийн захиргааны байгууллагын хамтын ажиллагааг сайжруулах эрх зүйн зохицуулалт хийнэ.

Энэ хүрээнд уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийн нийгмийн хариуцлагын хүрээнд нутгийн захиргааны

“Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд дэвшүүлсэн бодлогуудад онцгой ач холбогдол өгч ажиллахаар төлөвлөж байна.

байгууллагад өгсөн хандив, тусламжийг холбогдох орон нутгийн хөгжлийн санд төвлөрүүлэхээр хуульд өөрчлөлт оруулна.

Түүнчлэн, уул уурхайн үйл ажиллагаанаас орон нутгийн иргэдийн хүртэх өгөөжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч этгээд үйл ажиллагаа явуулж буй тухайн сум, дүүргийн иргэдийг ажлын байраар хангадаг байхыг бодлогоор дэмжинэ.

Гурав. Далд эдийн засгийг бууруулж, татварын суурийг нэмэгдүүлнэ.

Засгийн газраас татварын бүртгэлийг сайжруулах, цахимжуулах, цахим төлбөрийн баримтын системийг үе шаттай хөгжүүлэх замаар далд эдийн засгийг бууруулах, татварын суурийг өргөжүүлэх, төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

Энэ хүрээнд татвар, гаалийн болон бусад төрийн байгууллага хоорондын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог сайжруулж, бараа бүтээгдэхүүний бүртгэл, мэдээллийг өргөжүүлснээр бараа, бүтээгдэхүүн, ашигт малтмалыг үйлдвэрлэл, борлуулалт, импорт, экспортын үе шат бүрээр цахим төлбөрийн баримт, гаалийн мэдүүлэг, гаалийн лабораторийн дүгнэлтэд үндэслэн татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Түүнчлэн, цахим төлбөрийн баримтын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх ажлыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх бөгөөд төвлөрсөн зах, худалдааны төвүүдэд үйл ажиллагаа явуулж байгаа болон төлбөрийн баримт олголтын түвшин багатай зарим иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн ажил гүйлгээг бүртгэх, төлбөрийн баримт олгох ажлыг эрчимжүүлнэ. Улмаар татварын зорилгоор банк, санхүүгийн байгууллагаас авах хөндлөнгийн мэдээллээр татварын мэдээллийн санг баяжуулж, мэдээллийн технологид суурилсан эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлж эрсдэлтэй салбар, этгээдийг тодорхойлж тэдгээрийг татварын бүртгэлд хамруулах, тайлагнуулах арга хэмжээг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

3.2 Татварын чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх бодлого

Нэг. Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчныг дэмжих татварын бодлогын арга хэмжээ

Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэлээр:

Цар тахлын нөлөөгөөр дэлхийн эдийн засгийн өсөлт саарч, инфляцын түвшин нэмэгдэх нийтлэг хандлагатай байна. Энэ нь аж ахуйн нэгжүүдийг эргэлтийн хөрөнгийн дутагдалд оруулж, үйл ажиллагаагаа цаашид өргөжүүлэхэд хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг бий болгосон. Иймд дэлхийн улс орнууд эдийн засгаа сэргээх зорилгоор хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх бодлого хэрэгжүүлж байна. Өнгөрсөн 2 жилийн хугацаанд ХБНГУ, Бельгийн Хаант Улс, Шведийн Хант Улс, БНХАУ, Бүгд Найрамдах Индонез Улс, Тайландын Хант Улс зэрэг улсууд хөрөнгийн зах зээлийг дэмжих, хөрөнгө

оруулалтыг нэмэгдүүлэх татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг хэрэгжүүлсэн байна.

Монгол Улсын хувьд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 2021 онд өмнөх онтой харьцуулахад 7 хувиар буурсан бөгөөд үүнд гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт 15 хувиар буурсан нь голлон нөлөөлсөн байна.

Иймээс, эдийн засгийн өсөлтийг сэргээх, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, санхүүгийн зах зээлийн таатай орчныг бүрдүүлэх, үнэт цаасны зах зээлийг идэвхжүүлэх, мэдээлэл технологийн болон гарааны компаниудад дэмжлэг үзүүлэх дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөлөө. Үүнд:

1. Үнэт цаасны зах зээлд нээлттэй арилжаалагдах ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмал, газрын тосны хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшдэггүй компанийн хувьцааны ногдол ашгийн суутган татварыг 5 хувь болгох;

2. Хөрөнгө оруулалтын сангийн үйл ажиллагааны орлогыг аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвараас чөлөөлөх;

3. Хувьцаагаа анх удаа олон нийтэд санал болгохтой холбоотой зардлыг тодорхой хувиар өсгөж тооцон татварын хөнгөлөлт үзүүлснээр хөрөнгийн зах зээл идэвхжиж, санхүүгийн зах зээлийн төвлөрөл буурах;

4. Инновацийн тухай хуульд заасан гарааны компанийн дотоодод шинээр үйлдвэрлэсэн инновацийн бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний борлуулалтын орлогод ногдох албан татварыг улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн өдрөөс хойш 3 жилийн хугацаанд бүрэн хөнгөлөлт үзүүлж байгааг 5 жил болгож сунгах;

5. Программ хангамж боловсруулах, хөгжүүлэх үндсэн үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагын өөрийн үндсэн үйл ажиллагаанд ашиглах программ хангамжийн эрхийн шимтгэл, сервер түрээслэх төлбөрийг Монгол Улсад байрладаггүй этгээдэд шилжүүлсэн орлогод ногдуулах албан татварын хувь хэмжээг бууруулах зэрэг болно.

● **Хоёр. Төвлөрлийг сааруулах татварын бодлогын арга хэмжээ**

Төвлөрлийг сааруулах зорилгоор Засгийн газраас санаачлан Улсын Их Хурлаас 2022 оны 4 дүгээр сарын 29-ний өдөр баталсан Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль ирэх оноос хэрэгжиж эхэлнэ.

Уг хуулийн хүрээнд дулаан, цахилгаан үйлдвэрлэх шинэ төсөлд орлого олж эхэлснээс хойш 3 жилийн хугацаанд 90 хувиар, дараагийн 3 жилийн хугацаанд 50 хувиар татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ. Улмаар Нийслэл хотоос орон нутагт үйлдвэр, агуулахаа нүүлгэсэн, орон нутагт шинээр үл хөдлөх хөрөнгө бий болгосон болон орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлсэн аж ахуйн нэгжүүдэд татварын дэмжлэг үзүүлэх юм.

Гурав. Улаанбаатар хотын автозамын түгжрэлийг бууруулах зорилтын хүрээнд нийтийн тээврийг дэмжих чиглэлээр

Дэлхийн улс орнуудын туршлагаас үзэхэд автозамын түгжрэлийг бууруулахад нийтийн тээврийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх нь зайлшгүй авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ байдаг. Нийслэл Улаанбаатар хотын хувьд ч автозамын түгжрэлийн асуудлыг шийдвэрлэхэд нэн тэргүүнд нийтийн тээврийн салбарыг шинэчлэх, цаашлаад нийтийн тээврийн парк шинэчлэлийг эрчимжүүлж, шинэ автобусны тоог нэмэгдүүлж үйлчилгээнд оруулах шаардлагатай байна.

Иймд Улаанбаатар хотын автозамын түгжрэлийг бууруулах зорилтын хүрээнд нийтийн тээврийг дэмжих чиглэлээр дараах татварын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна. Үүнд:

1. Ажилтандаа нийслэл хот дотор нийтийн тээврээр зорчих тасалбар, эрхийг олгосон аж ахуйн нэгжүүдэд холбогдон гарсан зардлыг 50 хувиар нэмэгдүүлж аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвараас хасаж тооцно.
2. Нийтийн тээврийн парк шинэчлэлийн хүрээнд Улаанбаатар хот ирэх жилүүдэд 660 гаруй шинэ автобусыг нийтийн тээврийн үйлчилгээнд нэвтрүүлэх шаардлагатай судалгаа гарсан билээ. Энэ хүрээнд импортоор оруулж ирэх 24 болон түүнээс дээш суудалтай, 45 болон түүнээс дээш зорчигчийн багтаамжтай шинэ автобусыг гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлнө.

Дөрөв. Орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах чиглэлээр

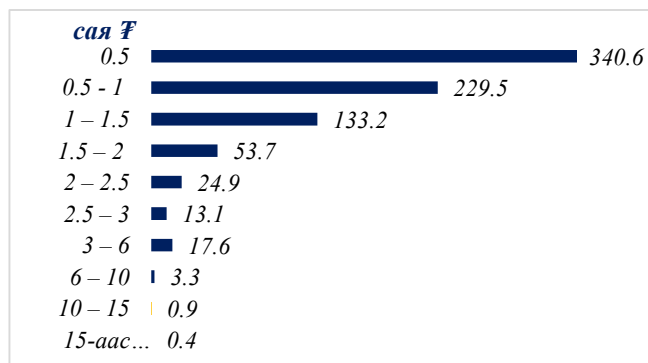
Хувь хүний орлогын албан татвар ногдуулж буй улс орнуудын дийлэнх нь орлогын хэмжээнээс хамаарсан шаталсан татварын бодлого хэрэгжүүлдэг бол манай улстай ижил шатлалгүй татварын тогтолцоотой 14 улс байна. Түүнчлэн, сүүлийн жилүүдэд Бүгд Найрамдах Латви Улс, Бүгд Найрамдах Литва Улс, Бүгд Найрамдах Чех Улс зэрэг улс орнууд хувь хүний орлогын албан татварын шаталсан тогтолцоонд шилжиж байгаа нь өндөр орлоготой хэсэгт өндөр татвар ногдуулж орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад чиглэсэн тогтолцоонд зарчмын хувьд шилжих нь зүйтэй болохыг харуулж байна.

Иймд орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах зорилгоор хувь хүний орлогын албан татварын шаталсан тогтолцоог нэвтрүүлэхээр төлөвлөж байна. Энэ хүрээнд цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого болон шууд бус орлогын нийлбэр дүн 0-120 сая төгрөг бол 10 хувиар, 120-180 сая төгрөг бол 12 сая төгрөг дээр 120 сая төгрөгөөс дээш давсан орлогод 15 хувиар, 180 сая төгрөгөөс дээш бол 21 сая төгрөг дээр 180 сая төгрөгөөс дээш давсан орлогод 20 хувиар нэмж тооцон албан татвар ногдуулахаар тусгалаа. Өөрөөр хэлбэл, сарын дундаж орлого нь 10 сая төгрөгөөс давсан тохиолдолд давсан орлогын дүнд 15 хувиар, 15 сая төгрөгөөс давсан

*Хувь хүний
орлогын албан
татварын
шаталсан
тогтолцоог
нэвтрүүлнэ.*

тохиолдолд давсан орлогын дүнд 20 хувиар тус тус татвар ногдуулахаар тооцсон болно.

График 3.16 2021 оны цалингийн сангийн судалгаа сараар /мянган хүн/

Эх үүсвэр: Татварын ерөнхий газар

Өнгөрсөн оны хувь хүний орлогын албан татварын нэгтгэсэн тайлангаас харахад цалин ба түүнтэй адилтгах орлого олсон 817,238 иргэнээс 99.9 хувь нь 10 сая төгрөгөөс доош татвар ногдуулах цалингийн орлоготой байгаа тул уг хуулийн өөрчлөлт нийт цалингийн орлого бүхий иргэдийн 0.1 хувьд

нөлөөлөхөөр байна.

Тав. Хүнс, хөдөө аж ахуйн боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжих чиглэлээр

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөс санаачлан боловсруулж Улсын Их Хурлаас 2022 оны 6 дугаар 17-ны өдрийн 36 дугаар тогтоолоор баталсан “Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг хангах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай тогтоол”-ын хавсралтын 5.6-д хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг стандартын шаардлага хангасан зориулалтын агуулах, зооринд хадгалах, бүртгэлийн нэгдсэн тогтолцоог бий болгох, хатаах, хөлдөөх, нөөшлөх бага, дунд оврын тоног төхөөрөмжийн нийлүүлэлтийг дэмжих, хүнсний сав, баглаа боодлын дотоодын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхээр заасан. Энэ хүрээнд хүнс, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийг гаалийн албан татвараас чөлөөлөх, татвар төлөх хугацааг хойшлуулах замаар татварын дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна.

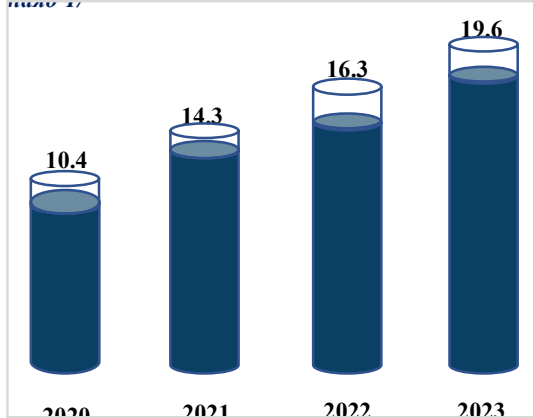
Түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газраас түүхий эд, бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэг шатаар ахиулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх бодлогыг хөдөө аж ахуйн салбарт хэрэгжүүлж байна. Иймд хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг хангах, түүхий эд, бүтээгдэхүүний боловсруулалтыг сайжруулах зорилгоор хүнс, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрийн зориулалттай, тухайн үйлдвэрийн үндсэн хөрөнгөөр бүртгэгдэх шинэ тоног төхөөрөмжийг

импортын барааны гаалийн албан татвараас 2027 он хүртэл 100 хувь хөнгөлнө.

3.3 Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн нийт орлого

Ирэх онд Засгийн газар боомтын сэргэлтийг эрчимжүүлэн эрдэс бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлж, татварын бүртгэл, хамрагдалтыг сайжруулснаар нэгдсэн төсвийн нийт орлогыг 2022 оны батлагдсан дүнгээс 3.3 их наяд төгрөг буюу 20.4 хувиар нэмэгдүүлэн 19.6 их наяд төгрөг хүрнэ гэж тооцлоо. Үүнээс 132.7 тэрбум төгрөгийг Төсвийн тогтворжуулалтын санд, 540.0 тэрбум төгрөгийг Ирээдүйн өв санд төвлөрүүлнэ.

График 3.17. Нийт орлого ба тусламжийн дүн /их наяд ₮/

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагын дагуу тооцсон тэнцвэржүүлсэн нийт орлого 2023 онд 18.9 их наяд төгрөгт хүрэхээр, үүний 90.2 хувь буюу 17.1 их наяд төгрөгийг татварын орлого, 9.8 хувь буюу 1.8 их наяд төгрөгийг татварын бус орлогоор тус тус бүрдүүлэхээр тооцлоо.

Хүснэгт 3.1. 2023 оны нэгдсэн төсвийн нийт орлого /тэрбум ₮/

Үзүүлэлт	Дүн
Нийт орлого ба тусламж	19,594.6
Тогтворжуулалтын сан	132.7
Ирээдүйн өв сан	540.0
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого ба тусламж	18,921.9
1. Татварын орлого	17,065.4
1.1. Орлогын албан татвар	3,509.7
1.2. Нийгмийн даатгалын орлого	3,597.3
1.3. Хөрөнгийн албан татвар	159.6
1.4. Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар	4,530.0
1.5. Онцгой албан тавар	966.0
1.6. Тусгай зориулалтын орлого	20.0
1.7. Гадаад үйл ажиллагааны орлого	1,520.0
1.8. Бусад татвар	2,762.9
2. Татварын бус орлого	1,856.5
2.1. Нийтлэг татварын бус орлого	1,285.8
2.2. Тусламжийн орлого	570.5

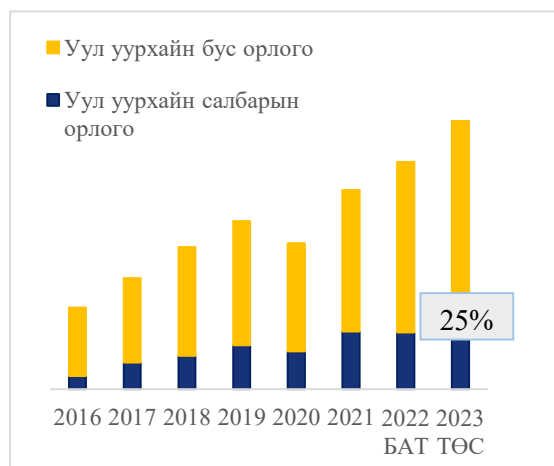
3.4 Төсвийн тогтворжуулалтын сангийн орлого

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.2-т заасны дагуу зэс, нүүрснээс 2023 оны төсөвт төвлөрөх орлогын хэмжээ нэгдсэн төсвийн орлогын гурваас дээш хувийг бүрдүүлэх тул эдгээр бүтээгдэхүүн “гол нэр төрлийн эрдэс баялаг”-т тооцогдож байна. Иймд мөн хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.1.3.а-д заасны дагуу тооцсон зэсийн тэнцвэржүүлсэн үнэ 2023 онд тонн тутамд 8,386.7 ам.доллар, нүүрсний тэнцвэржүүлсэн үнэ тонн тутамд 110.8 ам.доллар байна.

Ирэх онд зэсийн зах зээлийн үнэ дунджаар 8,400.0 ам.долларт хэлбэлзэнэ гэж тооцлоо. Улмаар 2023 онд зэсийн орлогоос 3.2 тэрбум төгрөг, нүүрсний орлогоос 129.5 тэрбум төгрөг, нийт 132.7 тэрбум төгрөгийн орлогыг Төсвийн тогтворжуулалтын санд төвлөрүүлэхээр тооцлоо.

3.5 Уул уурхайн салбарын орлого

График 3.18 Уул уурхайн болон бусад салбараас төвлөрүүлэх орлого /их наяд ₮/

Ирэх онд Засгийн газар хилийн боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг сайжруулах замаар экспортыг нэмэгдүүлэхэд онцгой анхаарч ажиллана. Энэ хүрээнд голлох боомтын дэд бүтцийн ажлуудыг дуусгаж, автомат удирдлагат чингэлэг тээврийн терминалыг бүрэн ашиглалтад оруулахаар төлөвлөж байна. Мөн Гашуунсухайт-Ганцмод боомтын төмөр замын холболтын ажлыг хийж гүйцэтгэнэ. Ингэснээр ирэх

онд нүүрсний экспортын хэмжээ нэмэгдэж, 36.5 сая тоннд хүрэхээр тооцсон.

Оюу толгойн ордын далд уурхайн олборлолт ирэх оны хагас жилээс эхлэхээр байна. Улмаар, зэсийн баяжмалын экспортын хэмжээ 1.4 сая тоннд хүрэх тооцоотой байгаа болно.

Зэсийн зах зээлийн үнийг олон улсын нэр хүнд бүхий банк, санхүүгийн байгууллагын төсөөлөлд үндэслэн тонн тутамд 8,400.0 ам.доллар байхаар тооцсон.

Уул уурхайн салбарын орлого 2023 онд 4,909.5 тэрбум төгрөгт хүрч, төсвийн нийт орлогын 25 орчим хувийг бүрдүүлэхээр байна. Үүнээс ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн орлогоор 2,515.1 тэрбум төгрөг, уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийн төсөвт төвлөрүүлэх аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын орлогоор 1,024.9 тэрбум төгрөг, төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгжийн ногдол ашгийн орлогоор 566.0 тэрбум төгрөгийг төвлөрүүлнэ.

Уул уурхайн салбарын орлогыг бүтээгдэхүүнээр задлан харуулбал:

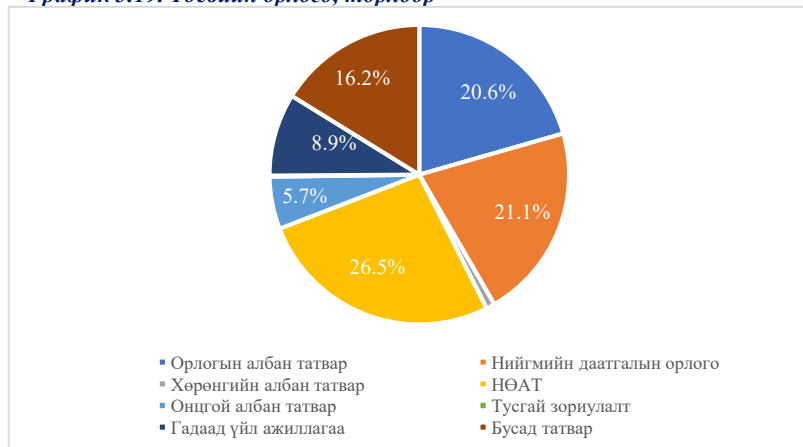
Хүснэгт 3.2. Уул уурхайн салбараас орох орлогын төлөвлөгөө /тэрбум ₮/

Үзүүлэлт	Зэс	Нүүрс	Алт	Бусад	Нийт
АМНАТ	1,189.1	927.1	165.0	233.8	2,515.1
ААНОАТ	300.6	471.4	52.5	200.4	1,024.9
Ногдол ашиг	435.2	121.4	-	9.4	566.0
Гаалийн татвар, хураамж	161.6	78.3	-	70.2	310.0
Бусад	236.2	135.4	20.8	101.2	493.5
Нийт	2,322.6	1,733.6	238.4	614.9	4,909.5

3.6 Татварын орлого

Ирэх 2023 онд нийт татварын орлого 2022 оны батлагдсан дүнгээс 25.2 хувиар нэмэгдэж, 17.0 их наяд төгрөгт хүрэхээр тооцсон. Үүнээс 26.5 хувь буюу 4,530.0 тэрбум төгрөгийг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлого, 21.1 хувь буюу 3,597.3 тэрбум төгрөгийг нийгмийн даатгалын шимтгэлийн орлого, 20.6 хувь буюу 3,509.7 орлогын албан татварын орлого, 8.9 хувь буюу 1,520.0 тэрбум төгрөгийг гадаад үйл ажиллагааны орлого, 5.7 хувь буюу 966.0 тэрбум төгрөгийг онцгой албан татварын орлого, үлдсэн хэсгийг бусад татварын орлого бүрдүүлж байна.

График 3.19. Төсвийн орлого, төрлөөр

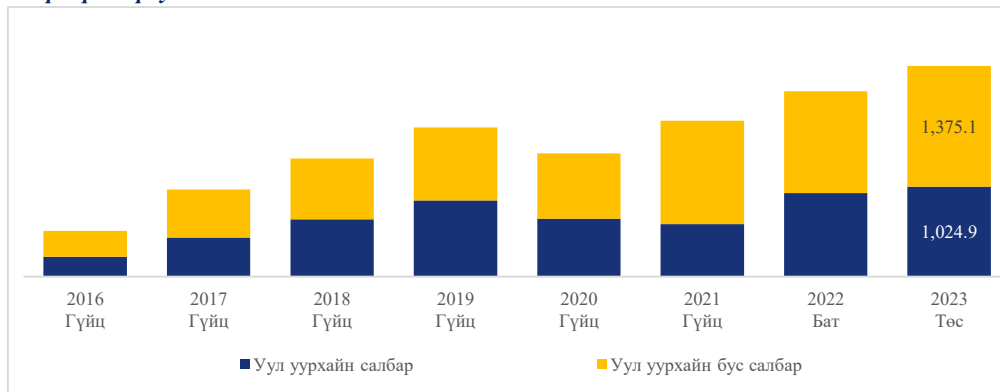

3.6.1 Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын орлогын төсөөллийг макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд болон уул уурхайн гол нэр төрлийн эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ, биет хэмжээ, өмнөх жилүүдийн аж ахуйн нэгжийн тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэн тооцлоо.

Ирэх онд эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд сэргэж, уул уурхайн экспорт өсөх хандлагатай байна. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын орлого 2022 оны батлагдсан түвшинтэй харьцуулахад 13.6 хувиар өсөж, 2,400.0 тэрбум төгрөгт хүрэхээр байна.

График 3.20. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын орлого /уул уурхай, уул уурхайн бус салбараар /тэрбум ₮/

3.6.2 Хувь хүний орлогын албан татвар

Төсвийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.8.17-д заасны дагуу Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 7.1-д заасан орлогод ногдох албан татварын орлогыг сум, дүүргийн төсөвт төвлөрүүлж байна.

График 3.21. Хувь хүний орлогын албан татварын орлого /тэрбум ₮/

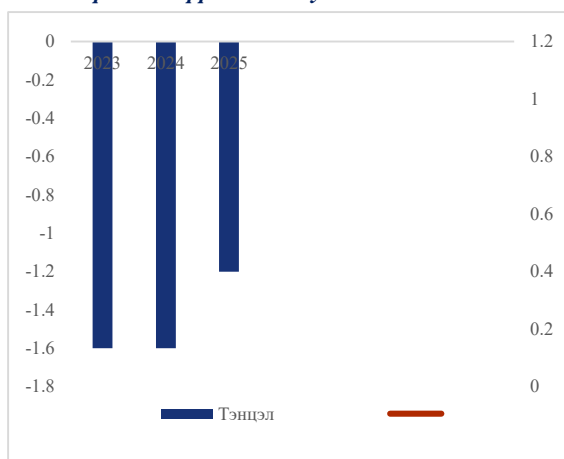
Хувь хүний орлогын албан татварын орлогыг өмнөх жилүүдийн орлогын гүйцэтгэл болон цалин хөдөлмөрийн хөлсний өсөлт зэрэгтэй уялдуулан энэ оны батлагдсан дүнгээс 11.5 хувиар нэмэгдүүлэн 1,262.8 тэрбум төгрөгт хүрэхээр тооцсон. Хувь хүний орлогын албан татварын өсөлтөд ирэх онд нэмэгдэх хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ, хувь хүний орлогын албан татварын

шаталсан тогтолцооны өөрчлөлт болон цалингийн сангийн өсөлт голлон нөлөөлж байна.

3.6.3 Дотоодын барааны нэмэгдсэн өртгийн албан татвар

Эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд, цахим төлбөрийн баримтын системийн хамрагдалтын түвшин, өмнөх жилүүдийн гүйцэтгэл зэргийг харгалзан 2023 онд дотоодын барааны нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлого энэ оны батлагдсан дүнгээс 9.7 хувиар өсөж, 1,700.0 тэрбум төгрөгт хүрэхээр тооцсон.

График 3.22 НӨАТ-ын орлого ба дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь

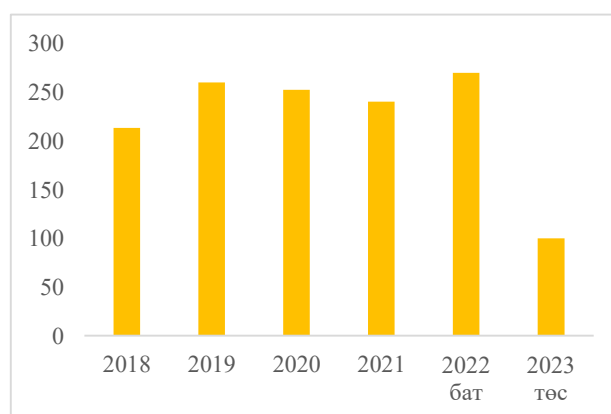
Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын сугалааны урамшууллыг үргэлжлүүлж, цахим төлбөрийн баримтын системийн шинэ хувилбаруудыг нэвтрүүлэн, ашиглахад илүү энгийн хялбар болгож, хамрах хүрээг өргөтгөх бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлснээр нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлогыг нэмэгдүүлнэ.

3.6.4 Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татвар

Үнийн өсөлтөөс сэргийлэх зорилгоор Засгийн газар 2022 оны 161 дүгээр тогтоол баталж, суурь инфляцад голлон нөлөөлдөг бүтээгдэхүүн болох газрын тосны зарим бүтээгдэхүүний гаалийн болон онцгой албан татварыг бууруулж, “0” хүртэл хувиар тогтоосон.

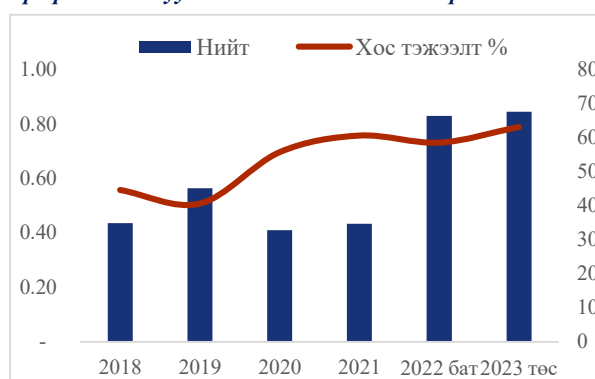
Ирэх 2023 онд тус арга хэмжээг үргэлжлүүлэхээр тооцож, автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татварын орлогоор нийт 100.0 тэрбум төгрөгийн орлого төвлөрүүлэхээр тооцлоо.

График 3.23. Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татварын орлого /тэрбум ₮/

3.6.5 Суудлын автомашины онцгой албан татвар

График 3.24. Суудлын автомашины импортын тоо

Монгол Улсад импортолж байгаа нийт тээврийн хэрэгслийн 73 орчим хувийг хос тэжээлт, шингэрүүлсэн хийгээр ажилладаг автомашин эзэлж байна.

Суудлын автомашины импорт, импортолсон автомашины насжилт, хөдөлгүүрийн багтаамж

зэргийг харгалзан ирэх онд суудлын автомашины онцгой албан татварын орлогоор 290.0 тэрбум төгрөг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцлоо.

3.6.6 Согтууруулах ундаа, тамхины онцгой албан татвар

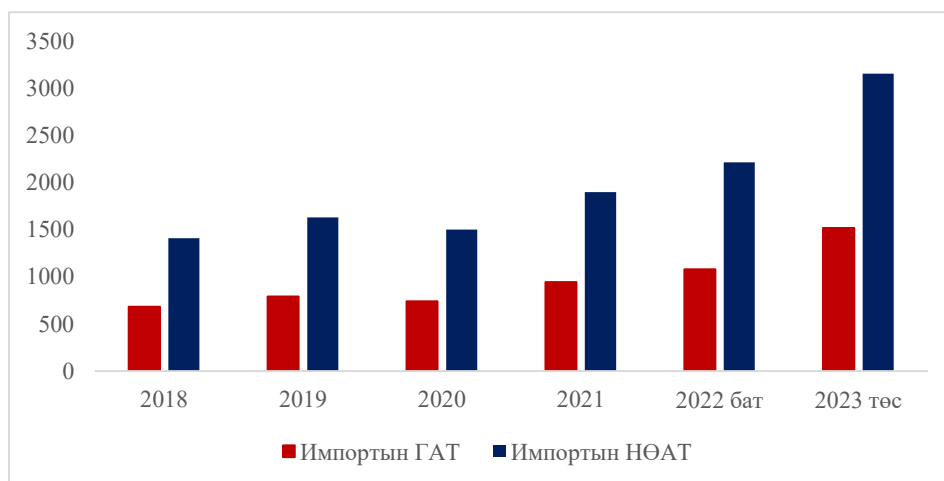
Архидан согтуурахаас урьдчилан сэргийлэх, архидан согтуурахтай тэмцэх, согтууруулах ундаа үйлдвэрлэх худалдаалах харилцаанд хяналт тавих зорилгоор Улсын Их Хурал 2022 оны 7 дугаар сарын 6-ны өдөр Согтууруулах ундааны эргэлтэд хяналт тавих, архидан согтуурахтай тэмцэх тухай хуулийг баталсан. Тус хууль батлагдсантай холбогдуулан Онцгой албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль батлагдаж, бүх төрлийн өндөр хатуулагтай архи, спирт, спиртэн бүтээгдэхүүнд ногдох онцгой албан татварын хэмжээг нэмэгдүүлсэн.

Дээрх хуулийн өөрчлөлт болон согтууруулах ундаа, тамхины хэрэглээний түвшин, орлогын гүйцэтгэл зэргийг үндэслэн 2023 онд согтууруулах ундаа, тамхинд ногдуулах онцгой албан татварын орлогоор 576.0 тэрбум төгрөгийг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцлоо.

3.6.7 Импортын гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлого

Макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлт, импортын барааны бүтцийн өөрчлөлт болон өмнөх жилүүдийн орлогын гүйцэтгэлтэй уялдуулан ирэх онд гаалийн албан татварын орлогоор 1,520.0 тэрбум төгрөг, импортын барааны нэмэгдсэн өртгийн албан татварын орлогоор 3,160.0 тэрбум төгрөгийг тус тус төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцов.

График 3.25 Импортнн гаалийн албан татвар болон НӨАТ /тэрбум ₮/

3.6.8 Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр

Олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагаас гаргасан эрдэс бүтээгдэхүүний үнийн таамаглал, уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа томоохон аж ахуйн нэгжийн 2023 оны олборлолт, экспортын төлөвлөгөө, өмнөх онуудын гүйцэтгэл зэрэгт үндэслэн ирэх онд ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн орлогоор 2,515.1 тэрбум төгрөгийг төсөвт төвлөрүүлэхээр байна.

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын 47.3 хувь буюу 1,189.1 тэрбум төгрөгийг зэсийн баяжмал, 36.9 хувь буюу 927.1 тэрбум төгрөгийг нүүрс, 6.6 хувь буюу 165.0 тэрбум төгрөгийг алтны үйлдвэрлэлээс төвлөрөх орлого эзэлж байна.

Ирэх онд нүүрсний экспорт 36.5 сая тонн, зэсийн баяжмалын экспорт 1.4 сая тонн, Монголбанк, түүнээс эрх олгосон арилжааны банканд тушаах алтны хэмжээ 17.0 тонн байхаар, харин нүүрсний үнэ тонн тутамд дунджаар 144.0 ам.доллар, зэсийн үнэ тонн тутамд 8,400.0 ам.доллар, алтны үнэ унц тутамд 1,830.0 ам.доллар байхаар төсөөлсөн.

3.6.9 Агаарын бохирдлын төлбөр

Агаарын бохирдлын төлбөрийн орлогоор ирэх онд 40.4 тэрбум төгрөг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцлоо. Үүний 95.0 орчим хувь буюу 38.4 тэрбум төгрөгийг олборлосон түүхий нүүрсэнд ногдуулах агаарын бохирдлын төлбөрөөр, үлдсэн 2.0 тэрбум төгрөгийг авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслээс ялгарах нүүрсхүчлийн хийнд ногдуулах төлбөрөөр тус тус төсөвт төвлөрүүлнэ.

3.6.10 Хөрөнгийн албан татвар

Ирэх 2023 онд хөрөнгийн албан татварын орлогоор 159.6 тэрбум төгрөгийг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцсон. Үүний 71 хувийг үл хөдлөх хөрөнгийн албан татварын орлого, 28 хувийг авто тээврийн болон өөрөө

явагч хэрэгслийн албан татварын орлого, нэг хувийг бууны албан татварын орлого тус тус эзэлж байна.

3.6.11 Газрын төлбөрийн орлого

Улсын хэмжээнд олгогдсон газрын эрхийг бүрэн бүртгэж, мэдээллийн нэгдсэн сан үүсгэн, газрын төлбөр ногдуулалт, төлөлтийг цахим хэлбэрт шилжүүлэх замаар газрын төлбөрийг бүрэн хураах цогц бодлогын арга хэмжээг Засгийн газар шат дараалан авч хэрэгжүүлж байна.

Ирэх 2023 онд газрын төлбөрийн орлогоор 87.0 тэрбум төгрөг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцсон бөгөөд үүнээс газрын төлбөрийн орлогоор 81.2 тэрбум төгрөг, дуудлага худалдааны орлогоор 5.8 тэрбум төгрөгийг тус тус төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцов.

3.6.12 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр

Монгол Улсын хэмжээнд 2022 оны хагас жилийн байдлаар 4.9 сая га талбайд ашигт малтмалын ашиглалтын 1,695, хайгуулын 649, нийт 2,344 тусгай зөвшөөрөл бүртгэлтэй байна. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлд заасан хувь хэмжээнд үндэслэн ирэх онд тусгай зөвшөөрлийн төлбөрөөр 29.7 тэрбум төгрөгийн орлогыг төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцсон.

3.7 Татварын бус орлого

Ирэх онд нийт татварын бус орлогыг 1,856.5 тэрбум төгрөг байхаар тооцлоо. Үүний 30.7 хувийг тусламжийн орлого, 22.9 хувийг газрын тосны орлого, 15.3 хувийг төсөвт байгууллагын өөрийн орлого, 8.1 хувийг навигацийн орлого тус тус эзэлж байна.

3.7.1 Газрын тосны орлого

Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ байгуулсан аж ахуйн нэгжүүдээс “Петрочайна дачин тамсаг” ХХК нь “Тосон-Уул 19”, “Тамсаг 21” талбайд, “Доншен газрын тос” ХХК нь “Зүүнбаян 97” талбайд олборлолтын үйл ажиллагаа явуулж байна.

Нийт газрын тосны 93 гаруй хувийг “Петрочайна дачин тамсаг” ХХК, 7 орчим хувийг “Доншен газрын тос” ХХК экспортолж байна. Ирэх онд газрын тосны нийт экспортын хэмжээг 6.5 сая баррель, нэг баррель газрын тосны үнийг 83.0 орчим ам.доллар байхаар төсөөлж нийт 425.0 тэрбум төгрөгийг газрын тосны орлогоор төсөвт төвлөрүүлнэ гэж тооцов.

3.7.2 Навигацийн орлого

Ирэх онд манай улсын газар нутаг дээгүүр дамжин өнгөрөх, буух, хөөрөх агаарын тээврийн хэрэгсэлд үзүүлэх навигацийн үйлчилгээний орлогоор улсын төсөвт 150.0 тэрбум төгрөг төвлөрөхөөр байна.

3.7.3 Хувьцааны ногдол ашиг

Төрийн өмчийн хуулийн этгээдүүдийн ногдол ашгийн бодлогын шинэчлэлийн хүрээнд төрийн өмчит компаниуд ашигтай ажилласан эсэхээс үл хамаарч тодорхой бодлогоор ногдол ашиг хэлбэрээр төрийн өмчийн хөрөнгийн өгөөжийг төсөвт жил бүр төвлөрүүлж ажиллана.

Үүний дагуу олон улсын гэрээ болон тусгайлсан хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулдаг, ашигтай ажиллах боломжгүй, үнэ тарифыг төрөөс зохицуулдаг төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдээс бусад этгээд нь ногдол ашиг хуваарилахдаа санхүүгийн тайлант жилийн үр дүнгээс үл хамаарч цэвэр ашгийн 50 хувь, эсхүл төрийн эзэмшилд хамаарах эздийн өмчийн 1 хувийн аль их дүнгээр ногдол ашиг тооцно. Ингэснээр ирэх 2023 онд 568.5 тэрбум төгрөгийн ногдол ашгийн орлогыг Ирээдүйн өв сан болон улсын төсөвт төвлөрүүлэхээр тооцлоо.

3.8 Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт

Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бүртгэл, ангилал, тайлагналыг олон улсын жишиг аргачлалд нийцүүлж, 2023-2025 оны татварын зарлагын төсөөллийг хийлээ.

Татварын хууль тогтоомжийн дагуу эдлүүлсэн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн нийт татварын орлогод эзлэх хувь 2023 онд 5.0 хувь, 2024 онд 4.7 хувь, 2025 онд 4.6 хувь байхаар байна.

Хүснэгт 3.3. Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн хэмжээ /тэрбум ₮/

Үзүүлэлт	2023 Төс	2024 Төс	2025 Төс
Татварын орлогод эзлэх хувь	5.0	4.7	4.6
Хөнгөлөлт, чөлөөлөлт	861.8	891.4	911.1
ААНОАТ	294.5	302.6	304.9
НӨАТ	215.8	223.0	227.2
Гааль	16.2	18.7	22.0
ХХОАТ	191.3	196.6	198.1
ОАТ	143.9	150.6	159.0

3.9 Төсвийн орлогын гүйцэтгэлд учирч болзошгүй эрсдэл

Дэлхийн эдийн засгийн хямрал, геополитикийн тодорхой бус нөхцөл байдал нь ирэх оны төсвийн орлого бүрдэлтэд голлох эрсдэл учруулахаар байна.

ОХУ-Украины хооронд үүсээд буй геополитикийн хурцадмал байдал үргэлжилж, өндөр хөгжилтэй улс орнуудын инфляц өсөх, коронавируст халдвар (КОВИД-19)-ын шинэ хувилбар тархаж, цар тахлын нөхцөл байдал үргэлжлэх, БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарт үүсээд буй хямрал

гүнзгийрч, улмаар тус улсын эдийн засгийн өсөлт ирэх онд удаашрах зэрэг болзошгүй эрсдэлүүд байна.

Ирэх оны төсвийн нийт орлогын тооцоололд зэсийн үнийг тонн тутамд 8,400 ам.доллар байхаар тооцсон боловч дэлхийн эдийн засагт үүсээд байгаа хямралын улмаас инфляц өсөж, төв банкнууд мөнгөний бодлогоо чангатгаж ам.долларын ханш өссөнөөр металлын эрэлт буурч, дэлхийн зах зээл дээрх эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ буурах эрсдэлтэй байна.

Түүнчлэн боомтын шинэчлэлийн хүрээнд хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний үр дүнд ирэх онд нүүрсний экспортын хэмжээг 36.5 сая тонн гаргахаар төлөвлөж байгаа хэдий ч БНХАУ-ын “Тэг Ковид” бодлого үргэлжлэн, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямрал гүнзгийрвэл Хятад улсын талаас эрэлт буурч, улмаар нүүрс, төмрийн хүдрийн экспорт төлөвлөсөн хэмжээнд хүрэхгүй байх эрсдэлтэй байна.

● ДӨРӨВ. УРСГАЛ ЗАРДАЛ

● 4.1 Монгол Улсын 2023 онд баримтлах урсгал зардлын зарчим

1. Төсвийн бүх шатны байгууллага, төрийн өмчит, төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд **“ТӨРИЙН ХЭМНЭЛТИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ”**-ийг мөрдөж, хэмнэлтийн горимд үргэлжлүүлэн ажиллана.
2. Бүтээмжтэй уялдсан уян хатан **ЦАЛИН ХӨЛСНИЙ ШИНЭЧЛЭЛИЙГ** эхлүүлнэ.
3. Төрийн үйлчилгээ үзүүлж байгаа зарим салбаруудад **ХҮРЭХ ҮР ДҮНГИЙН ГҮЙЦЭТГЭЛ, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЧАНАРТ** нь үндэслэн санхүүжилт хуваарилах тогтолцоог үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
4. Хүүхдийн мөнгийг **ЗОРИЛТОТ БҮЛЭГТ ЧИГЛҮҮЛНЭ.**
5. **“ШИНЭ СЭРГЭЛТИЙН БОДЛОГО”**-г хэрэгжүүлнэ.

● 4.2 Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн урсгал зардлын тойм

Төсвийн нийт урсгал зардал 2023 онд 15 их наяд төгрөгт хүрэхээр байгаа бөгөөд үүний 61 хувийг төрөөс иргэдэд олгодог тэтгэвэр, тэтгэмж, халамж, хүүхдийн мөнгө, болон хуульд заасны дагуу тарифаар гүйцэтгэлд үндэслэн санхүүждэг эрүүл мэнд, боловсролын салбарын цалин хөлс, 15 хувийг төсвийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаатай холбоотой зардал, 12 хувийг бусад салбарын цалин хөлс нэмэгдэл, урамшууллын зардал, 8 хувийг гадаад, дотоод зээлийн хүүгийн төлбөр, 4 хувийг төрөөс иргэн, аж ахуй нэгжид олгох хөнгөлөлт татаас тус тус эзэлж байна.

Коронавируст халдварт цар тахал болон хөрш улсад үүссэн геополитикийн хямралт нөхцөл байдалтай холбоотойгоор дэлхий дахинд хүнс, эрчим хүчний үнэ огцом өсөж, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдал бий болсноор улс орнуудын инфляц сүүлийн жилүүдэд дээд хэмжээнд хүртэл өссөн. Олон улсын байгууллагууд дэлхийн эдийн засгийн хямралт нөхцөл байдал 2024 он хүртэл үргэлжилнэ хэмээн төсөөлж байгаа энэ үед төр бүсээ чангалж, төрийн хэмнэлтийг хэрэгжүүлэн, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг дэмжих, импортын дарамтыг сааруулах, нөөцийн оновчтой хуваарилалтаар дамжуулан макро эдийн засгийг тогтворжуулахад чиглэсэн дорвитой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Иймд 2023 онд төрийн албан хаагчдын орлогод шууд нөлөөлөх үр дагавартай цалин хөлстэй холбоотой зардлыг бууруулалгүйгээр төсөвт

байгууллагуудын хэмнэх боломжтой үйл ажиллагааны зардлыг бууруулахаар тооцлоо.

Түүнчлэн халамжийг зорилтот бүлэгт чиглүүлж, бүтээмжтэй уялдсан уян хатан цалин хөлсний тогтолцооны шинэчлэлийг эхлүүлэн, төрийн үйлчилгээ үзүүлж байгаа зарим салбаруудад хүрэх үр дүнгийн гүйцэтгэл, үйлчилгээний чанарт нь үндэслэн санхүүжилт хуваарилах тогтолцоог үе шаттайгаар хэрэгжүүлж, төрийн үйлчилгээний цахим шилжилтийг эрчимжүүлнэ.

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн төслийг боловсруулахдаа төрийн хэмнэлтийн тухай хууль, төсвийн шинэчлэлийн бодлого, шинэ сэргэлтийн бодлогын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөлөө.

4.3 Төрийн хэмнэлтийн тухай хууль

Засгийн газраас төсвийн хэмнэлтийн бодлогыг нэгдсэн байдлаар, төсвийн бүх шатанд нийтээр дагаж мөрдөх зорилгоор улсын болон орон нутгийн төсөв, тусгай сан, төрийн болон орон нутгийн өмчит этгээдийн үрэлгэн байдлын эсрэг хэмнэлтийн горим мөрдөх агуулга бүхий хуулийн төсөл боловсруулж, Монгол Улсын 2022 оны төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлтэй хамт өргөн мэдүүлж батлуулсан.

2023 онд төр, түүний бүх шатны байгууллага, нийтийн алба, тэдгээрийн үйл ажиллагаанд санхүүгийн сахилга батыг мөрдүүлж, Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах зорилгоор дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөөд байна. Үүнд:

Нэг. Хуульд зааснаас бусад салбарт дэд, орлогч даргатай холбоотой төсөв хянаж тусгахгүй. Төсвийн сахилга батыг чангатгах, төсөвт байгууллагын ажиллах хүч, хүний нөөцийг үр дүнтэй байлгах зорилгоор Төрийн хэмнэлтийн тухай хуульд дэд дарга, захирал, орлогч дарга, орлогч захиралтай байхыг хориглосон байгууллагуудын төсөвт тухайн албан тушаалтай холбоотой орон тоо, зардлыг тусгаагүй.

Хоёр. Төсөвт байгууллагыг хэмнэлтийн горимд үргэлжлүүлэн ажиллуулна. Бүх шатны төсөвт байгууллагын албан бичиг хөтлөлтийг цахим хэлбэрт шилжүүлэн, сургалт, семинар, хурал, зөвлөгөөнийг цахим хэлбэрээр зохион байгуулж, Засгийн газрын шийдвэр гарснаас бусад баяр ёслол, тэмдэглэлт ой, урлагийн наадам, спортын уралдаан тэмцээн, салбарын өдөр, аялал зугаалга зэргийг зохион байгуулахгүй байх замаар холбогдох зардлыг хэмнэнэ.

Хууль тогтоомж, Засгийн газрын албан ёсны шийдвэр, тэдгээрийн хэрэгжилт, цаг үеийн шинжтэй мэдээ, мэдээллийг олон нийтэд хүргэх, сурталчлан таниулахаас бусад зорилгоор байгууллага, хамт олныг сурталчлах, салбарын болон байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой

нэвтрүүлэг, контент, баримтат болон цуврал кино хийх, зочин төлөөлөгч хүлээн авах, бэлэг дурсгалын зардлыг төсвөөс санхүүжүүлэхгүй.

Дээрх бодлогын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор төсөвт байгууллагын цалин хөлс, байр ашиглалтын тогтмол зардлаас бусад тэвчиж болох урсгал зардлыг 50 хувиар, хөтөлбөр, төсөл, арга хэмжээний зардлыг 30 хувиар тус тус бууруулж 2023 онд нийт 204.4 тэрбум төгрөг хэмнэхээр тооцов.

Хүснэгт 4.4. Төсвийн хэмнэлт, зардлын зүйлийн төмсгосон ангиллаар /тэрбум ₮/

Зардлын эдийн засгийн ангилал	Хэмнэлт
Нийт урсгал зардал буурах	-204.4
Хангамж, бараа материалын зардал	-14.8
Норматив зардал	-31.2
Эд хогшил, урсгал засварын зардал	-24.2
Томилолт, зочны зардал	-7.2
Бусдаар гүйцэтгүүлсэн ажил, үйлчилгээний төлбөр, хураамж	-73.0
Бараа үйлчилгээний бусад зардал	-29.5
TATAAC	-24.5

4.4 Төсвийн шинэчлэлийн бодлого

Нэг. Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг 100.0 мянган төгрөгөөр тооцож үргэлжлүүлэн олгоно. Олон улсын нөхцөл байдлаас шалтгаалж инфляц өндөр байгаа энэ цаг үед орлогын эрсдэлд ойрхон байгаа болон бага хэрэглээтэй өрхүүдийн орлогын баталгааг сайжруулахад төрийн хэмнэлтээс бий болсон эх үүсвэрийг зарцуулах боломж бүрдэж байна.

Монгол Улсын 0-18 хүртэлх насны иргэнд олгох хүүхдийн мөнгийг хүрсэн түвшнээс нь бууруулахгүйгээр үргэлжлүүлэх, ингэхдээ төсвийн боломждоо тааруулан өндөр хэрэглээ бүхий боломжийн амьжиргаатай өрхүүдэд энэ хөтөлбөрт хамрагдахгүй байхыг уриалж, төсвийг хэмнэлттэй, үр дүнтэй хуваарилах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаанаас үзэхэд өндөр хэрэглээтэй өрхүүд нийт өрхийн 9 хувийг эзэлж байх бөгөөд эдгээр өрхүүд хүүхдийн мөнгөнөөс татгалзсанаар коронавируст халдварт цар тахлын үед орлого нь буурсан олон өрхүүд энэ хөтөлбөрт хамрагдах боломж нь нэмэгдэх юм.

Тиймээс өрхүүдийн амьжиргааны түвшинг харгалзан Монгол Улсын 0-18 хүртэлх насны нийт хүүхдийн 91 хувьд хамаарах хүүхэд бүрт 100.0 мянган төгрөгийн хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг сар бүр улсын төсвөөс олгохоор тооцлоо. Ингэхдээ хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг бэлэн бус төлбөр тооцооны хэрэгслээр дамжуулан зарцуулах, согтууруулах ундаа, тамхины хэрэглээнд зарцуулах боломжгүй байхаар тооцож зохицуулалт хийх, өрхийн амьжиргааны түвшин тооцох судалгааг өрхийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Тэвчиж болох урсгал зардлыг 50 хувиар, хөтөлбөр, төсөл, арга хэмжээний зардлыг 30 хувиар тус тус бууруулж 2023 онд нийт 204.4 тэрбум төгрөг хэмнэхээр тооцов.

Хүүхдийн мөнгийг нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр нь үргэлжлүүлэн олгоно

болон төрийн мэдээллийн бусад санг ашиглан хүний оролцоогүй, цахимаар хийж, иргэдэд мэдээлэх, амьжиргааны түвшин өндөр өрхүүдийг хүүхдийн мөнгөнөөс татгалзахыг уриалахад чиглэсэн нөлөөллийн аяныг зохион байгуулах, хүүхдийн мөнгөнөөс татгалзах боломжтой өрхийг тодорхойлох аргачлалыг энгийн хялбар, ойлгомжтой байхаар шинэчлэн мөрдүүлэх зэрэг арга хэмжээг холбогдох төрийн байгууллагууд хариуцан зохион байгуулна.

Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжтэй холбогдуулан Нийгмийн халамжийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төсөл болон Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийн талаар авах арга хэмжээний тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг боловсруулав.

Хоёр. Гүйцэтгэлд суурилсан урамшууллын тогтолцоог нэвтрүүлнэ. Төсвийн шинэчлэлийн бодлогын хүрээнд төрийн албан хаагчийг ажлын бүтээмжээр нь урамшуулдаг тогтолцоог бий болгохыг зорьж байна. Төрийн албаны тухай хуулиар төрийн албан хаагчид албан тушаалын тогтмол үндсэн цалин болон албан тушаалын ангиллаас нь хамаарсан үндсэн цалингаас нь тооцогддог олон төрлийн тогтмол нэмэгдлүүд авч байна. Энэ нэмэгдэл нь ихэвчлэн тухайн төрийн албан хаагчийн албан тушаалын /ажлын байрны тодорхойлолтод заасан тухайн ажлыг гүйцэтгэхэд тавигдах мэдлэг боловсрол, ур чадварууд, хүлээх хариуцлага, ажлын нөхцөл зэрэг шаардлагуудтай давхардаж байна.

Түүнчлэн төрийн албан хаагчийг улирлын 40 хүртэл хувиар олгодог үр дүнгээр урамшуулал нь байгууллагын хэтийн зорилго, цаашлаад мэргэжилтний гүйцэтгэлийн зорилт, шалгуур үзүүлэлттэй төдийлөн уялдахгүй байна.

Одоогийн цалин хөлсний тогтолцоо нь төрийн байгууллага, албан хаагчийг зорилго зорилтоо оновчтой тодорхойлох, төлөвлөсөн ажлаа бүрэн хэрэгжүүлэх хүчин чармайлт гаргах, үр дүнд хүрэх хүсэл эрмэлзлийг төрүүлэх, өөрийгөө хөгжүүлж бүтээлч хандлага, сэтгэлгээтэй ажиллуулах замаар төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны үр ашгийг бий болгоход чиглэгдэхгүй байна.

Тиймээс төрийн албан хаагчийн ажлын үр дүнг үнэлэх, биелэлтийг дүгнэх замаар урамшуулдаг, хариуцсан ажил, үүргийн гүйцэтгэлээ сайжруулахад нь түлхэц өгдөг байхаар төрийн албаны цалин хөлсний тогтолцоог шинэчилнэ.

Гурав. Төрийн захиргааны болон төрийн тусгай албан хаагчийн цалинг нэг суурьтай болгоно. Засгийн газраас 2022 оны 107, 194 дүгээр тогтоолоор эрүүл мэнд, боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын салбарын болон төрийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааг хангах чиг үүрэг бүхий төрийн үйлчилгээний албан хаагчийн цалинг нэг шатлал бүхий суурь цалинтай болгосон. Ингэхдээ төрийн албан хаагчдын үндсэн цалинг тухайн шатлалын хамгийн дээд түвшин буюу 5 дугаар шатлалд хүргэж ахиулсан бөгөөд үүний үр дүнд үндсэн цалин дунджаар 8.5 хувиар нэмэгдсэн. 2023 онд дээрх зарчмын дагуу төрийн захиргааны болон төрийн тусгай албан хаагчийн

Төрийн хаагчийн
төрийн алба
хаасан хугацааны
нэмэгдэл олгох
одоогийн
зохицуулалтыг
шинэчилж,
ажилласан жил
бүрээр нь тооцон
нэмэгдүүлнэ.

Төрийн албаны
цалин хөлсний
тогтолцоог
шинэчлэх болоод
цалин хөлсний
бүтцийг хялбар
энгийн болгож
ажлын бүтээмж,
үр дүн,
гүйцэтгэлийг нь
харгалздаг болно.

Мэргэж
лийн хяналтын
салбарын чиг
үүргийг өөрчлөн
зохион
байгуулж,
холбогдох яам
харьяа
байгууллагад
шилжүүлнэ.

үндсэн цалинг дээд шатлалаар нь тогтоож, суурь цалинтай болгох арга хэмжээг үргэлжлүүлнэ.

Дөрөв. Төрийн захиргааны албан хаагчид орон нутгийн нэмэгдэл олгоно.

Төрийн захиргааны албан хаагчийг орон нутагт ажиллах сонирхлыг нэмэгдүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор орон нутгийн нэмэгдлийг 20 хувиар тооцож олгоно. Мөн тухайн орон нутаг эдийн засгийн нөөцөө боломжит дээд хэмжээгээр ашигласан, орлогоо давуулан биелүүлсэн бол орон нутгийн удирдлага нь төрийн албан хаагчдынхаа цалинг 80 хүртэл хувиар нэмэгдүүлэн олгох эрх зүйн орчныг бий болгоно. Энэ арга хэмжээний үр дүнд хөдөө, орон нутагт ажиллах төрийн албан хаагчийн цалин 2 дахин нэмэгдэх боломжтой болно. Төрийн захиргааны албан хаагчид орон нутгийн нэмэгдэл олгохтой холбогдуулан Төрийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулав.

Тав. Төрийн албан хаагчийн ажилласан хугацааны нэмэгдлийг жил тутам тооцон олгодог болно. Төрийн албан хаагчийн төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдлийг 5 хувийн давтамжтай 25 хүртэл хувиар олгодог одоогийн зохицуулалтыг шинэчилж, ажилласан жил бүрээр нь тооцон нэмэгдүүлнэ. Ингэснээр төрийн албан хаагч нь нэг жил ажилласан бол 1 хувь, хоёр дахь жилдээ ажиллавал 2 хувь гэсэн зарчмаар 25 жил ажилласан бол 25 хувийн нэмэгдэл авах ажилласан хугацаанаас хамаарсан цалингийн нэмэгдэл авдаг болно.

Зургаа. Мэргэжлийн хяналтын салбарын чиг үүрэг, бүтцийг өөрчлөн зохион байгуулна. Мэргэжлийн хяналтын байгууллага нь байгаль орчны, геодези, зураг зүйн, геологи, уул уурхайн, хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн, нийгмийн хамгааллын, мал эмнэлгийн, боловсролын, соёлын, эмчилгээний чанарын, хүнсний эрүүл ахуйн, хүүхэд, өсвөр үеийн эрүүл ахуйн, эрүүл ахуй, халдвар судлалын, газрын тосны, малын үржлийн хяналт зэрэг 26 төрлийн хяналтыг хэрэгжүүлдэг.

Түүнчлэн Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Зам, тээврийн хөгжлийн яам, Зэвсэгт хүчний жанжин штаб, Тагнуулын ерөнхий газар, Хил хамгаалах ерөнхий газар, Эрчим хүчний зохицуулах хороо, Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хяналт зохицуулалтын газар зэрэг 12 байгууллага өөрийн эрхлэх асуудлын хүрээнд мэргэжлийн хяналтыг Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлдэг бөгөөд Мэргэжлийн хяналтын улсын ерөнхий байцаагч эдгээр байгууллагын албан хаагчдад улсын байцаагчийн эрх олгодог. Мөн татвар, гааль, цагдаа, оюуны өмч, гадаадын иргэн, харьяат, өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн эрхийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагууд холбогдох салбарын хуулийн дагуу хяналтын чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна.

Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулиар чиг үүргийн давхардалтай, харилцан уялдаа бүхий үйл ажиллагаа гүйцэтгэж байгаа төсвийн байгууллагыг өөрчлөн байгуулах, бүтэц зохион байгуулалтыг нь өөрчлөх

зэргээр удирдлагын зардлыг хэмнэхээр заасан. Иймд мэргэжлийн хяналтын чиг үүргийг хэрэгжүүлж байгаа байгууллага болон улсын байцаагчийн чиг үүргийн давхардлыг арилгах, салбарын бодлого төлөвлөх, гаргах, хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүргүүдийн нэгдсэн удирдлага зохион байгуулалтаар хэрэгжүүлэх зорилгоор төрийн хяналтын чиг үүргийг холбогдох салбарын яам, агентлаг, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагад шилжүүлэх зохицуулалтыг төсвийн төсөлд тусгалаа.

Түүнчлэн Мэргэжлийн хяналтын салбарын чиг үүргийг нэгдсэн бодлогоор хангах “Засгийн газрын хяналтыг хэрэгжүүлэх газар”-ыг байгуулж ажиллуулахаар тооцов. Ингэснээр 1319 албан хаагчийг холбогдох чиглэлийн 14 төсвийн ерөнхийлөн захирагч болон харьяа байгууллагуудад шилжүүлж чиг үүрэг давхцаж байгаа нягтлан, нярав зэрэг захиргаа, үйлчилгээний албан хаагчийг ажлаас чөлөөлж, холбогдох урсгал зардлыг хэмнэхээр тооцлоо.

4.5 Шинэ сэргэлтийн бодлого

Нэг. Цөлжилт, газрын доройтлыг бууруулах, ойжуулалтын арга хэмжээг үргэлжлүүлнэ. Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, ой мод усны нөөцийг хамгаалах экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах зорилгоор Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санаачилсан “ТЭРБУМ МОД” үндэсний хөдөлгөөний санаачилгыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөний хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын “Агентлаг байгуулах тухай” 2022 оны 272 дугаар тогтоолоор Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг-Ойн газрыг байгуулж орон тооны дээд хязгаарыг 38 байхаар тогтоосон ба 2023 оны төсвийн төсөлд 38 орон тоотой байхаар тусгав.

Хоёр. Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд хэрэгжих арга хэмжээг дэмжинэ. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санаачилсан “Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал” үндэсний хөдөлгөөнийг улс орон даяар өрнүүлж, Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 36 дугаар тогтоолоор “Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” тогтоолыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг баталсан.

“Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал” үндэсний хөдөлгөөнийг өрнүүлэх арга хэмжээний хүнсний үйлдвэр, мал аж ахуйн салбар, газар тариалангийн салбар, жижиг дунд үйлдвэр, үйлчилгээ, хоршоог хөгжүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд шаардагдах 228.2 тэрбум төгрөгийн урсгал зардлыг Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2023 оны төсвийн төсөлд тусгасан.

Гурав. Мал, амьтныг эрүүлжүүлэх арга хэмжээг УИХ-ын 2022 оны 36 дугаар тогтоолоор баталсан “Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг хангах талаар авах зарим арга хэмжээний төлөвлөгөө”-тэй уялдуулан

хэрэгжүүлнэ. Мал, амьтны гоц халдварт өвчний тархалтыг бүрэн хяналтад авч, мал, амьтны гоц халдварт, халдварт, халдварт бус өвчин гарах, тархах шалтгаан нөхцөлийг хязгаарлах, эрүүлжүүлэх арга хэмжээг дээрх төлөвлөгөөтэй уялдуулан хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлыг төсөвт тусгалаа.

Дөрөв. Зарим сайдын ажлын албыг шинээр байгуулна. Цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбогдуулан боомтын үйл ажиллагааг эрчимжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийг тэлэх, Улаанбаатар хотын хэт төвлөрлийг сааруулан, хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангаж авто замын түгжрэлийг бууруулах, биеийн тамир спортыг нэгдсэн бодлогоор хангах зорилгоор Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж Монгол Улсын сайд, Боомтын сэргэлтийн Үндэсний хорооны дарга, Монгол Улсын сайд, Нийслэл Улаанбаатар хотын авто замын түгжрэлийг бууруулах Үндэсний хорооны дарга болон Монгол Улсын сайд, Олимп, нийтийн биеийн тамир, спортын Үндэсний хорооны даргын албан тушаалыг шинээр бий болгосон. Хуулийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын даргын багцад дээрх сайд тус бүр ажлын албатай байхаар тооцож холбогдох төсвийг тусгав. Мөн төсвийн ерөнхийлөн захирагчийг үүсгэн чиг үүрэгт хамаарах төсөвт байгууллагуудыг харьяаллын дагуу шилжүүлэхээр тооцлоо.

Тав. Төрийн үйлчилгээний асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагыг шинээр байгуулна. Төрийн үйлчилгээг цахимжуулах замаар төрийн хүнд суртлыг арилгах, цахим шилжилтийг цогц бодлого, зохицуулалтаар хангах зорилгоор Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайдын багцад Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг “Төрийн үйлчилгээний нэгдсэн газар”-ыг байгуулж холбогдох зардлыг тусгалаа. Ингэснээр төрөөс үзүүлж байгаа үйлчилгээний чанарыг хянаж, сайжруулах, үйлчилгээний процессыг оновчтой болгох ажлыг нэгдсэн зохион байгуулалтад оруулж, хүнд сурталгүй, шат дамжлага багатай төрийн үйлчилгээг бий болгох ач холбогдолтой. Төрийн үйлчилгээний нэгдсэн газрыг байгуулж байгаатай холбогдуулан Нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газар, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, Татварын ерөнхий газар, Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар, Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний ерөнхий газар, Газар зохион байгуулалт, геодези, зураг зүйн газруудын нэг цэгийн үйлчилгээний төвийн албан хаагчдыг Төрийн үйлчилгээг зохицуулах газарт шилжүүлэхээр тооцлоо.

4.6 Бусад бодлогын арга хэмжээ

Нэг. Шүүхийн бие даасан, иргэдэд үр нөлөөтэй, цахим тогтолцоог хэрэгжүүлнэ. Монгол Улсын шүүх эрх мэдлийн салбар, шүүхийн үйл ажиллагаа, хуулийн хэрэгжилтийг иргэдэд илүү үр нөлөөтэй, нийгмийн хөгжлийн шаардлагад нийцүүлж ажиллахад шүүхийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдлыг хангах, орчин үеийн мэдээллийн технологийн дэвшлийг

нэвтрүүлэх, хүний нөөцийг бэхжүүлж, цахим шүүхийн тогтолцоог бий болгох, шүүхийн шийдвэр болон бусад мэдээлэл, судалгааны сан бий болгохтой холбоотойгоор шүүгч, шүүгчийн туслах, шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга, холбогдох орон тоо, төсвийг 2023 оны төсвийн төсөлд тооцон тусгалаа.

Хоёр. Сумын төвд тав болон түүнээс дээш жил ажилласан зарим алба хаагчид мөнгөн урамшуулал олгоно. Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 188 дугаар тогтоолын дагуу сумын төвд тасралтгүй тав болон түүнээс дээш жил ажиллаж байгаа онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчид мөнгөн урамшуулал олгоход шаардагдах 7.3 тэрбум төгрөгийг Монгол Улсын Шадар сайдын 2023 оны төсвийн төсөлд тусгав. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлтөөр “Аймгийн төвөөс бусад суманд тасралтгүй 5 болон түүнээс дээш жил ажиллаж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчид таван жил тутамд 30 сарын үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний мөнгөн урамшууллыг олгоно гэж заасны дагуу мөнгөн урамшуулалд шаардагдах 7.7 тэрбум төгрөгийг 2023 оны төсвийн төсөлд тусгав.

Гурав. Жендерийн мэдрэмжтэй төсөвлөлтийн арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Монгол Улсын Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль тогтоомж, бодлого, хөтөлбөр, НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийн устгах тухай конвенцын зөвлөмж, Сангийн яамнаас баталсан Жендерийн стратегийн дагуу үр дүнд суурилсан төсөв, санхүүжилтийн тогтолцоог бүрдүүлэх хүрээнд Жендерийн мэдрэмжтэй төсөвлөлт (ЖМТ)-ийн шинэ арга хэрэгслийг 2020 оноос хойш сонгосон хөтөлбөрүүдэд үе шаттайгаар туршиж байна.

Туршилтын хүрээнд улсын төсвийн ерөнхийлөн захирагч (ТЕЗ) нараас (i) ЖМТ-ийн урьдач нөхцөл, жендерийн мэдрэмжтэй бодлого төлөвлөлт болон төсөвлөлт боловсруулах чадавхын үнэлгээ, (ii) жендерийн эрх тэгш байдлыг хангахад хувь нэмрээ оруулж байгаа эсхүл жендерийн тодорхой ялгааг арилгахаар төлөвлөж байгаа үйл ажиллагааны тойм мэдээллийг цуглуулаад байна.

Хүснэгт 4.5 ТЕЗ нараас ирүүлсэн 2023 онд төлөвлөсөн арга хэмжээний мэдээлэл /тэрбум ₮/

ЖЭТБХ-д хувь нэмэр оруулж буй үйл ажиллагаа	Тоо	Төсвийн мэдээллийн дүн (Санхүүжилтийн эх үүсвэр)	Дүн
ЖЭТБХ-д хувь нэмэр оруулж буй	129	Улсын төсвөөс /тоо-90/	701.8
Эмэгтэйчүүд, охидод чиглэсэн	9	Гадаадын тусламжаар	570.0
Хүүхдэд чиглэсэн	8	Төсвийн мэдээлэлгүй /тоо-34/	0.0
Нийт төлөвлөсөн	136	Нийт төсвийн саналын дүн	1,271.8

2023 онд төсвийн ерөнхийлөн захирагчид нийт 136 хөтөлбөр, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөснөөс охид, эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн 9, хүүхдэд чиглэсэн 8 үйл ажиллагаа байна. Эдгээр нь НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн зорилтод тусгагдсан Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах, охид, эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулахад чиглэсэн үзүүлэлтийг хангахад хувь нэмэр оруулах юм. Тухайлбал, нийслэлийн цэцэрлэгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх,

ерөнхий болон мэргэжлийн боловсролын салбарын дотуур байрны үйлчилгээг сайжруулах, шинжлэх ухааны салбар дахь шийдвэр гаргах эмэгтэйчүүдийн зөрүүтэй байдлыг бууруулах зэрэг үйл ажиллагааг БШУЯ-ны хөтөлбөрүүдэд тусгасан байна. ХНХЯ-ны хувьд Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд 2022 оноос эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн “Эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг шинээр хэрэгжүүлэх, хүүхэд харах үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зэрэг санаачилгыг эхлүүлсэн бөгөөд цаашид бодлого, хөтөлбөрийг жендерийн мэдрэмжтэй болгох, улмаар жендерийн тэгш бус байдлыг арилгахад чиглэсэн шалгууруудыг төсвийн баримт бичигт тусгадаг болохыг зорьж байна.

4.7 Засгийн газрын тусгай сангууд

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн жилд Засгийн газрын тусгай сангуудаар дамжин нийт 6,317.8 тэрбум төгрөгийн зардал санхүүжүүлэх бол үүний 92.2 хувь буюу 5,826.2 тэрбум төгрөг нь Нийгмийн даатгал, Нийгмийн халамж, Эрүүл мэндийн даатгалын сангуудын зарлага, 7.8 хувь буюу 491.6 тэрбум төгрөг нь бусад тусгай сангийн зардалд хамаарч байна.

Хүснэгт 4.6. Засгийн газрын тусгай сангийн зардлын төсөл /тэрбум ₮/

	ЗГ-ын тусгай сан	2022 төсөв	2023 төсөл
1	Боловсролын зээлийн сан	78.3	93.0
2	Нийгмийн даатгалын сан	3,511.7	3,748.0
3	Соёл, урлаг хөгжүүлэх сан	1.5	0.7
4	Засгийн газрын нөөц сан	95.0	60.0
5	Нийгмийн халамжийн сан	483.0	596.8
6	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	103.4	85.4
7	Эрүүл мэндийг дэмжих сан	3.0	3.0
8	Байгаль орчин, уур амьсгалын сан	0.6	0.6
9	Шинжлэх ухаан, технологийн сан	10.1	7.6
10	Улсын авто замын сан	67.1	62.2
11	Бүх нийтийн үйлчилгээний үүргийн сан	4.2	5.2
12	Хилийн чанадад байгаа Монгол улсын иргэдэд туслах сан	0.2	0.4
13	Зэвсэгт хүчний хөгжлийн сан	35.0	35.0
14	Мэргэжлийн боловсрол, сургалтыг дэмжих сан	33.5	85.0
15	Гэмт хэргийн хохирогчид нөхөн төлбөр олгох сан	0.6	0.6
16	Спортыг дэмжих сан	2.1	1.4
17	Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих сан	50.0	50.0
18	Эрүүл мэндийн даатгалын сан	1,481.4	1,481.4
	НИЙТ	5,960.7	6,316.3

Боловсролын зээлийн сан

Боловсролын зээлийн санд 2023 онд нийт 93.0 тэрбум төгрөг төсөвлөсөн нь өмнөх онтой харьцуулахад 14.7 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэхээр байна. Үүнд “Ерөнхийлөгчийн нэрэмжит тэтгэлэг”

хөтөлбөрт 24.7 тэрбум төгрөг, оюутны хөгжлийн зээлд 21.8 тэрбум төгрөг, бүтэн өнчин, хөгжлийн бэрхшээлтэй болон нэг өрхөөс 3 хүүхэд нь зэрэг суралцдаг бол 1 хүүхдийн тэтгэлэгт 18.7 тэрбум төгрөг, Монгол Улсын Ерөнхий сайдын нэрэмжит тэтгэлэгт 10.5 тэрбум төгрөг, гадаадад суралцагсдын зээлд 10.0 тэрбум төгрөг, сувилагч мэргэжлээр төрийн өмчийн их, дээд сургуульд суралцаж байгаа оюутнуудын сургалтын төлбөрийн тэтгэлэгт 5.4 тэрбум төгрөг, Засгийн газар хоорондын хэлэлцээрийн дагуу гадаадад суралцаж байгаа оюутнуудын сургалтын төлбөрийн тэтгэлэгт 2.8 тэрбум төгрөг, багш мэргэжлээр төрийн өмчийн их, дээд сургуульд суралцаж байгаа суралцагчдын болон орон нутагт хийх багшлах дадлагын тэтгэлэгт 2.3 тэрбум төгрөг, Орон нутгаас суралцаж байгаа оюутны замын зардлын хөнгөлөлтөд 1.0 тэрбум төгрөг, Засгийн газар хоорондын гэрээний дагуу гадаад улсаас Монгол Улсад суралцаж байгаа гадаад оюутнуудын амьжиргааны тэтгэлэгт 0.6 тэрбум төгрөгийг тус тус тусгалаа.

Нийгмийн халамжийн сан

Халамжийн сангийн нийт зарлагыг 596.8 тэрбум төгрөг буюу өмнөх оноос 113.9 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлж төлөвлөсөн. Энэ нэмэлт төсөв нь 2021 оноос эхлэн коронавируст халдварын цар тахлын үед иргэдийн амьжиргааг дэмжих зорилгоор авч хэрэгжүүлсэн зорилтот бүлгийн иргэд болох нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, 0-16 насны байнгын асаргаа шаардлагатай хүүхдэд олгох мөнгөн тэтгэмжийг 100.0 мянган төгрөгөөр нэмэгдүүлж, 288.0 мянган төгрөгт хүргэсэн бодлогын арга хэмжээг үргэлжлүүлэхэд зориулж зарцуулна.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас үзүүлэх хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн үйлчилгээ, арга хэмжээ, хөтөлбөрүүдийг тогтвортой хөгжлийн зорилготой уялдсан үр дүнд суурилсан төсвийн хуваарилалтын зарчимд нийцүүлэн шинэчилсэн. Түүнчлэн эдгээр хөтөлбөр, арга хэмжээнд шаардагдах зардлыг төлөвлөхдөө орон нутгийн онцлог, нөхцөл боломж, хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлснээрээ онцлогтой. Хөтөлбөр, арга хэмжээг 1/хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, арга хэмжээ болон 2/үйл ажиллагааны зардал гэсэн хоёр үндсэн төрөлд ангиллаа.

Мэргэжлийн боловсролыг дэмжих сан

Мэргэжлийн боловсролыг дэмжих сангийн 2023 оны төсвийн нийт зардлыг 85.0 тэрбум төгрөг байхаар тооцов. Үүнд МСБ-д суралцагчийг төгсөхөд нь 1 удаа олгох (суралцаж байсан хугацаанд нь сар бүрийн 200.0 мянган төгрөгөөр тооцож хуримтлагдах) тэтгэмжийн 68.2 тэрбум төгрөг болон мэргэжлийн боловсролын мэргэжлийн өөрийн өртөгт суурилсан гүйцэтгэлийн санхүүжилтэд 16.8 тэрбум төгрөгийг тус тус тусгалаа.

Нийгмийн даатгалын сан

Нийгмийн даатгалын сангийн 2023 оны төсөвт нийт орлогын хэмжээг 3,194.1 тэрбум төгрөг, нийт зарлагын хэмжээг 3,748.0 тэрбум төгрөг байхаар төсөвлөлөө.

Хүснэгт 4.7. Нийгмийн даатгалын сангийн орлого, зарлага /тэрбум ₮/

Үзүүлэлт	2022	2023	Төсөл
ОРЛОГО	2,379.9	3,194.1	
1 Шимтгэлийн орлого	2,372.9	3,185.1	
2 Бусад орлого	7.0	9.0	
ЗАРЛАГА	3,511.7	3,748.0	
1. Тэтгэврийн даатгалын сан	3,055.2	3,338.8	
2. Тэтгэмжийн даатгалын сан	171.5	230.0	
3. ҮОМШӨ-ний даатгалын сан	38.3	40.4	
4. Ажилгүйдлийн даатгалын сан	63.7	80.3	
5. Даатгуулагчид буцаан олгох нийгмийн даатгалын шимтгэлийн зардал	150.8	21.5	
6. Үйл ажиллагааны зардал	32.2	36.8	
Капитал банкнаас авах авлага	-98.1	-68.4	
Улсын төсвөөс олгох татаас	920.8	545.2	

Нийгмийн даатгалын сангийн орлого: Нийгмийн даатгалын сангийн нийт орлого 3,194.1 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөсөн нь 2022 онтой харьцуулахад 814.1 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдэж байна. Ирэх онд сангийн орлогыг нийгмийн даатгалын хамрах хүрээ нэмэгдэх, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нэмэгдэх, дундаж цалин хөлс өсөх, орлогын боломжит бусад эх үүсвэр нэмэгдэх зэрэг төсөөлөлд үндэслэн тооцлоо. Үүнээс нийгмийн даатгалын хамрагдалт буюу хэвийн өсөлтийг 161.3 тэрбум төгрөг, төсөвт байгууллагын төлөх шимтгэл болон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 550.0 мянган төгрөг болж шинэчлэгдэж байгаатай холбоотой өсөлтийг 652.8 тэрбум төгрөг байхаар тус тус тооцоолж тусгалаа.

Нийгмийн даатгалын сангийн зарлага: Иргэдийн тэтгэвэр, тэтгэмжид зарцуулах хөрөнгийг 236.3 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэхээр тооцож, нийгмийн даатгалын сангуудын зарлагыг 3,748.0 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөсөн болно.

2023 онд Нийгмийн даатгалын санд төрөөс олгох дэмжлэгийг 545.2 тэрбум төгрөг байхаар тооцов. Нийгмийн даатгалын шимтгэлээ өөрөө хариуцан төлсөн зарим даатгуулагчийн шимтгэлийн 50 хувийг буцаан олгох тухай хуулийн дагуу даатгуулагчийн өөрийнх нь 2022 оны 12 дугаар сард хариуцан төлөх шимтгэлийн буцаан олголтын зардлыг 2023 оны 1 дүгээр сард олгоход 21.5 тэрбум төгрөг зарцуулна. Уг зардалд зориулж төсвөөс олгосон зардал 2022 онтой харьцуулахад 129.3 тэрбум төгрөгөөр буурч байна. Тэтгэврийн даатгалын санд 2023 онд төрөөс тэтгэврийг нь хариуцах тэтгэвэр авагчдад 523.7 тэрбум төгрөг зарцуулна.

Хүснэгт 4.8. Улсын төсвийн татаас /тэрбум ₮/

Арга хэмжээ	2019	2020	2021	2022	2023
Улсын төсвийн татаас	601.6	399.4	593.9	920.8	545.2
Үүнээс:					
Цэргийн тэтгэвэр	130.5	155.9	173.3	212.6	235.3
1995 оноос өмнөх	235.6	211.7	253.9	298.2	288.4
НДШ 50 хувь буцаалт				150.8	21.5
НДС-н алдагдалд	235.5	31.8	166.7	259.2	-59.9

Нийгмийн даатгалын сангийн Капитал банкнаас авах 68.4 тэрбум төгрөгийн авлагыг тусгав.

Эрүүл мэндийн даатгалын сан

Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн 2023 оны төсвийн орлогыг 1,481.4 тэрбум төгрөг байхаар төсөвлөсөн. Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн нийт орлогын 62 хувь буюу 914.3 тэрбум төгрөгийг Улсын төсвөөс олгохоор тооцсон. Эрүүл мэндийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.6 дахь хэсэгт заасан төр зардлыг нь хариуцах тусламж, үйлчилгээний санхүүжилтэд 687.4 тэрбум төгрөг, Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2.3 дахь заалтад заасны дагуу төр эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг нь хариуцан төлөх иргэдийн шимтгэлийн хэмжээ хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нэмэгдсэнтэй холбогдуулан Улсын төсвөөс олгох шилжүүлгийг 63.2 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэн 226.9 тэрбум төгрөгөөр төсөвлөсөн.

Эрүүл мэндийн даатгалын үндэсний зөвлөлөөс баталсан 2022 оны 01 дүгээр тогтоолоор баталсан тарифын дагуу тооцож Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас худалдан авах тусламж, үйлчилгээний зардалд нийт 1,341.8 тэрбум төгрөгийг төсөвлөсөн. Үүнд эрүүл мэндийн анхан шатны эрүүл мэндийн байгууллагад нэг иргэнээр тооцон олгох санхүүжилтийг 2 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр тооцоолон 250.9 тэрбум төгрөг тусгасан.

Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.3 дахь хэсэгт заасан үнийн хөнгөлөлт үзүүлэх эмийн жагсаалтад тархины саажилттай, уналт таталттай хүүхдэд олгох эмийг оруулсан. Мөн төр хариуцах эмийн зардлын хяналт, хүртээмжийг сайжруулах зорилгоор эмийн үнийн хөнгөлөлтөд олгох санхүүжилтийг 22.7 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэн 89.9 тэрбум төгрөгөөр төсөвлөлөө.

ТАВ. ТӨСВИЙН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ

5.1 Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэл

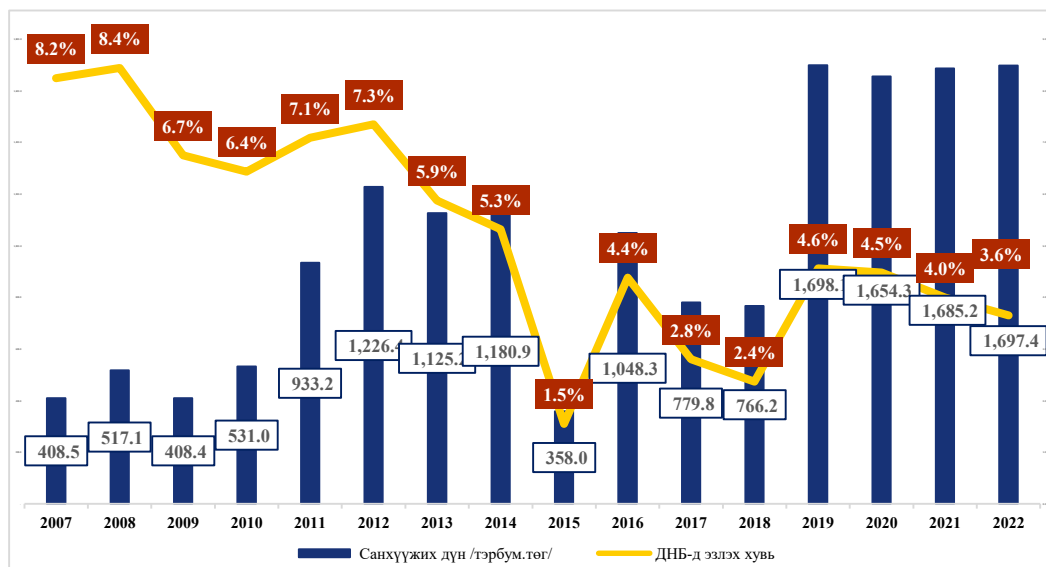
Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2017-2022 онд 8.8 их наяд төгрөгийн санхүүжилт батлагдсанаас 2017-2021 онд 5.9 их наяд төгрөгийн санхүүжилт олгогдож, давхардсан тоогоор улсын хэмжээнд 6,323 төсөл, арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн байна.

Хүснэгт 5.1. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт 2017-2022 онуудад, /тэрбум ₮/

Ангилал	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1 Улсын төсөв	602.1	683.3	1,553.4	1,330.9	1,418.9	1,393.7
Шилжих:	433.8	149.9	490.3	778.5	940.6	834.7
Шинэ:	602.1	533.5	1,063.1	552.4	478.3	559.0
2 Концесс	177.7	82.9	144.7	323.5	266.3	303.6
НИЙТ	779.9	766.2	1,698.1	1,654.4	1,685.2	1,697.3

Монгол Улс ДНБ-ний дунджаар 4.0 хувьтай тэнцэх хэмжээний улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтыг хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улс
ДНБ-ний
дунджаар 4.0
хувьтай тэнцэх
хэмжээний
улсын төсвийн
хөрөнгө
оруулалтыг
хэрэгжүүлж
байна.

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2022 онд 1.6 их наяд төгрөгийн санхүүжих дүнтэй 1,376 төсөл, арга хэмжээ батлагдсан. 2022 оны 8 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар 749.1 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт гарч, гүйцэтгэл 44.1 хувьтай байна.

5.2 Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2023 онд

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын хувьд нийгмийн болон эдийн засгийн дэд бүтцийг бий болгож, нийгмийн өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангах, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулахад түлхүү чиглэж ирсэн. Энэ хүрээндээ 2023 онд дараах бодлого, зарчим, эрэмбийг баримтлан төсвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлтийг боловсрууллаа. Үүнд:

- I. Хэрэгжиж байгаа төслүүдийг хэрэгжилтийн явц, үр дүнгийн гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлтээр эрэмбэлсний үндсэн дээр төсвийн төсөлд тусгах:
 - Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2022 онд шинээр хэрэгжүүлэхээр батлагдсан, 2023 он руу шилжин хэрэгжих гэрээ байгуулаагүй зарим төсөл, арга хэмжээний 2023 онд шилжих санхүүжилтийг хойшлуулах;
 - Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1.1 дэх заалтын дагуу гэрээ байгуулсан, дараа онууд руу үргэлжлэн хэрэгжих төслүүдийн худалдан авах ажиллагааны үр дүнд бий болсон тендерийн хэмнэлтийг төсөвт өртөг болон 2023 онд санхүүжих дүнгээс бууруулан тусгаж, төсвийн хөрөнгө оруулалтын хэмнэлтийг бий болгох;
 - Төслүүдийн хэрэгжилт, явц байдалтай уялдуулан гүйцэтгэл гарах боломжгүй байгаа, цаашид хэрэгжих боломжгүй зарим төсөл, арга хэмжээг зогсоох, 2023 онд шилжих санхүүжилтийг хэмнэх;
 - Түүнчлэн, 2022 оны хэрэгжилтийн гүйцэтгэлийн явцад тулгуурлан, 2023 онд өндөр дүнгээр шилжих зарим төслүүдийн 2023 оны санхүүжилтэд зохицуулалт хийх, төслүүдийн дуусах хугацааг хойшлуулахгүй байх;
- II. Төсвийн ачааллыг бууруулах зорилгоор өндөр төсөвт өртөгтэй, томоохон төслүүдийг төслийн баримт бичигт үндэслэн үе шаттай, хэсэгчлэн хэрэгжүүлэх;
- III. Ирэх онуудад төсвийн хөрөнгө оруулалтаар шинээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээний бэлтгэл ажил, техник эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсвийг боловсруулах үйл ажиллагааг улсын хэмжээнд зохион байгуулж ажиллах;
- IV. Эдийн засгийн үр ашиг, нийгмийн ач холбогдол бүхий шинэ төслүүдийг “Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл”-ээр хэрэгжүүлэхээр төлөвлөх, хувийн хэвшлийн оролцоог дэмжих.

Түүнчлэн, төсвийн хөрөнгө оруулалтын хувьд түүхэндээ хамгийн их ачаалалтай жил нь 2023 он болж байгаа бөгөөд үүнд нөлөөлсөн дараах гол хүчин зүйлс байна. Үүнд:

1. Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2019 оноос хойш эхлүүлсэн дуусаагүй шилжих төслүүдийн үлдэгдэл санхүүжилт;

Улаанбаатар
хотын
түгжрэлийг
шийдэхэд
хөрөнгө оруулна.

Барилгын
материалын
үнийн өсөлтөөс
үүдэн төсөвт
өртөг нь өссөн
636 төслийн
нээлт
санхүүжилтийг
бүрэн тусгаж,
төслүүдийг
ашиглалтад
оруулна.

2. 2022 оны төсөвт хийсэн 2 удаагийн тодотголоор бууруулж, хойшлуулсан хөрөнгө оруулалт болох 824.3 тэрбум төгрөг;
3. 2021 оны барилгын материалын үнийн өсөлтөөс шалтгаалсан нэмэлт санхүүжилт болох 303.4 тэрбум төгрөг;
4. Өмнөх онуудад концессын “барих-шилжүүлэх” төрлөөр гэрээ байгуулж, ажил нь дууссан төслүүдийн гэрээний эргэн төлөлтийн дагуу 2023 онд төлөгдөх төлбөр болох 279.6 тэрбум төгрөг;
5. Гадаад зээл, тусламжийн санхүүжилтээр хэрэгжүүлж байгаа төслүүдийн олон улсын гэрээгээр хүлээсэн Монгол талын санхүүжилт болох 244.1 тэрбум төгрөг зэрэг болно.

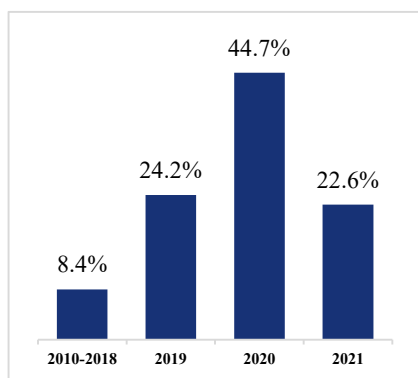
Монгол Улсын Засгийн газраас Нийслэл Улаанбаатар хотын түгжрэлийг бууруулахад чиглэсэн төсөл, арга хэмжээнд жил бүр 420.0 тэрбум төгрөгөөс доошгүй байхаар 2021 онд шийдвэрлэсний дагуу 2023 оны төсвийн төсөлд нийт 339.7 тэрбум төгрөгийг тусгасан, ингэснээр иргэдийн нийтийн тээврээр зорчих боломж, сонголтыг нэмэгдүүлж, түгжрэлийг бууруулахад дэмжлэг үзүүлнэ гэж үзэж байна.

Дэлхий нийтийг хамарсан барилгын материал, түүхий эдийн гэнэтийн үнийн өсөлтөөс үүдэлтэйгээр улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлсэн төслүүдийн төсөвт өртөг нэмэгдэх, хугацаандаа дуусахгүй байх эрсдэл үүссэн бөгөөд барилга, эрчим хүч, замын салбарыг хамарсан өргөн хүрээтэй үнийн өсөлтийн нөлөөг шийдвэрлэх зохицуулалтыг анх удаа хэрэгжүүлснээр 80 сургууль, 63 цэцэрлэг, 53 автозам, 43 эмнэлэг, 47 соёлын төвийн барилга, 35 дэд бүтэц, 24 спортын байгууламж, 12 эрчим хүчний байгууламж хугацаандаа ашиглалтад орох нөхцөл бүрдэж байна.

Хүснэгт 5.2. Үнийн өсөлтөд орсон төслүүд, эхэлсэн оноор

Эхэлсэн он	Төслийн тоо	Төсөвт өртөг	Нийт санхүүжсэн	Үлдэгдэл	Үнийн өсөлт
2010	1	13,497.7	10,604.2	2,893.5	1,528.0
2011	1	13,492.0	11,858.5	1,633.5	513.2
2012	2	25,174.0	23,092.4	2,081.6	537.4
2013	2	2,446.7	2,252.5	194.2	288.0
2014	3	50,010.6	26,378.7	23,631.9	6,630.1
2015	1	6,091.1	6,086.7	4.4	164.5
2016	1	500.0	-	500.0	177.8
2018	36	161,214.0	120,461.7	40,752.3	15,705.1
2019	133	700,404.2	479,853.6	220,550.6	73,306.6
2020	251	928,889.9	577,826.5	351,063.4	135,682.8
2021	204	472,963.5	139,093.8	333,869.6	68,687.7
2022	1	3,100.0	-	3,100.0	186.9
НИЙТ	636	2,377,783.6	1,397,508.6	980,275.1	303,408.2

Улсын төсвийн
хөрөнгө
оруулалтаар 2023
онд нийт 2.7 их
наяд төгрөгийн
санхүүжилт бүхий
1,061 төсөл, арга
хэмжээ
хэрэгжинэ.

Үнийн өсөлтөд өртсөн нийт төслийн 45 хувь нь 2020 онд төсөвт тусгагдаж, барилга угсралтын ажлаа эхлүүлсэн төслүүд байна.

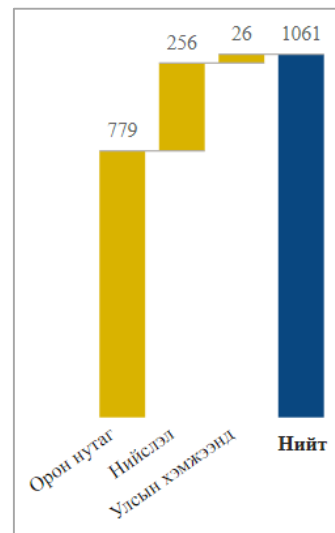
Түүхий эдийн гэнэтийн үнийн өсөлтөд өртсөн нийт 636 төслийн гүйцэтгэгчээр ажиллаж байсан хувийн хэвшлийн 476 компани, тэдний туслан гүйцэтгэгч 800 гаруй байгууллагад үнийн өсөлтийн зөрүүг олгосноор 28 мянган ажлын байр

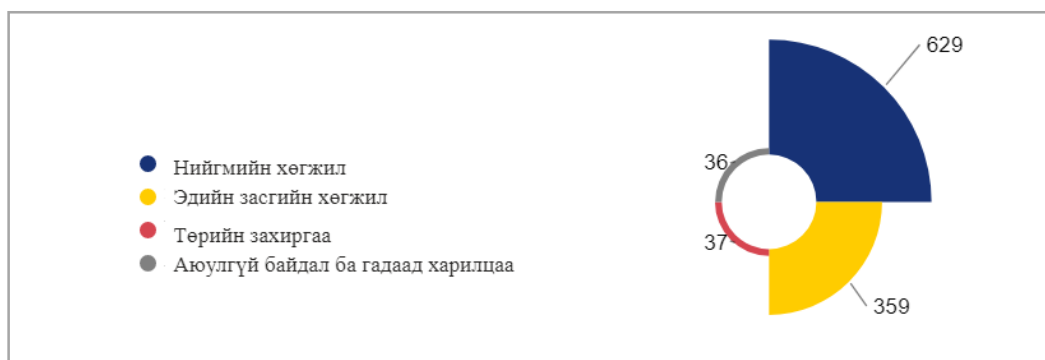
хадгалагдах, нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахаар байна.

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжиж байгаа төслүүдийн 46.2 хувь нь үнийн өсөлтийн нөлөөнд өртсөн бөгөөд уг асуудлыг шийдсэнээр боловсрол, эрүүл мэнд, эрчим хүч, соёл, спорт гэх мэт нийгмийн өндөр ач холбогдолтой 636 төсөл хугацаандаа ашиглалтад орох, 476 компанийн 28 мянган ажлын байр хадгалагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.

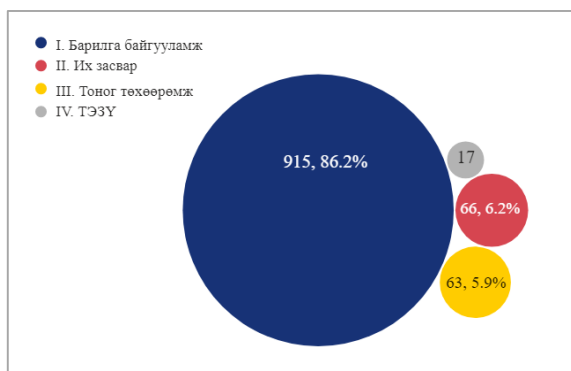
Ирэх онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар нийтдээ 6.9 их наяд төгрөгийн төсөвт өртөг бүхий 2.7 их наяд төгрөгийн санхүүжих дүнтэй 1,061 төсөл, арга хэмжээ хэрэгжиж, нийгэм, эдийн засгийн эрэлт, хэрэгцээг хангах, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ. Мөн өмнөх онуудад концессын “барих-шилжүүлэх” төрлөөр гэрээ байгуулсан 4 төслийн гэрээний эргэн төлөлт болох 279.6 тэрбум төгрөгийн эргэн төлөлтийг төлнө.

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх нийт төсөл, арга хэмжээний 51.9 хувь нь орон нутагт, 30.1 хувь нь нийслэлд, 18.0 хувь нь улсын хэмжээнд хэрэгжих төслүүд байгаа бөгөөд нийт хөрөнгө оруулалтын 34.3 хувь нь нийгмийн хөгжлийг дэмжих боловсрол, эрүүл мэнд, соёл, спорт, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын салбарт, 49.3 хувь нь эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих авто зам, эрчим хүч, инженерийн шугам сүлжээний салбарт, 14.1 хувь нь төрийн захиргаа болон 2.3 хувь нь аюулгүй байдал, гадаад харилцааны салбарт тус тус хэрэгжихээр байна.

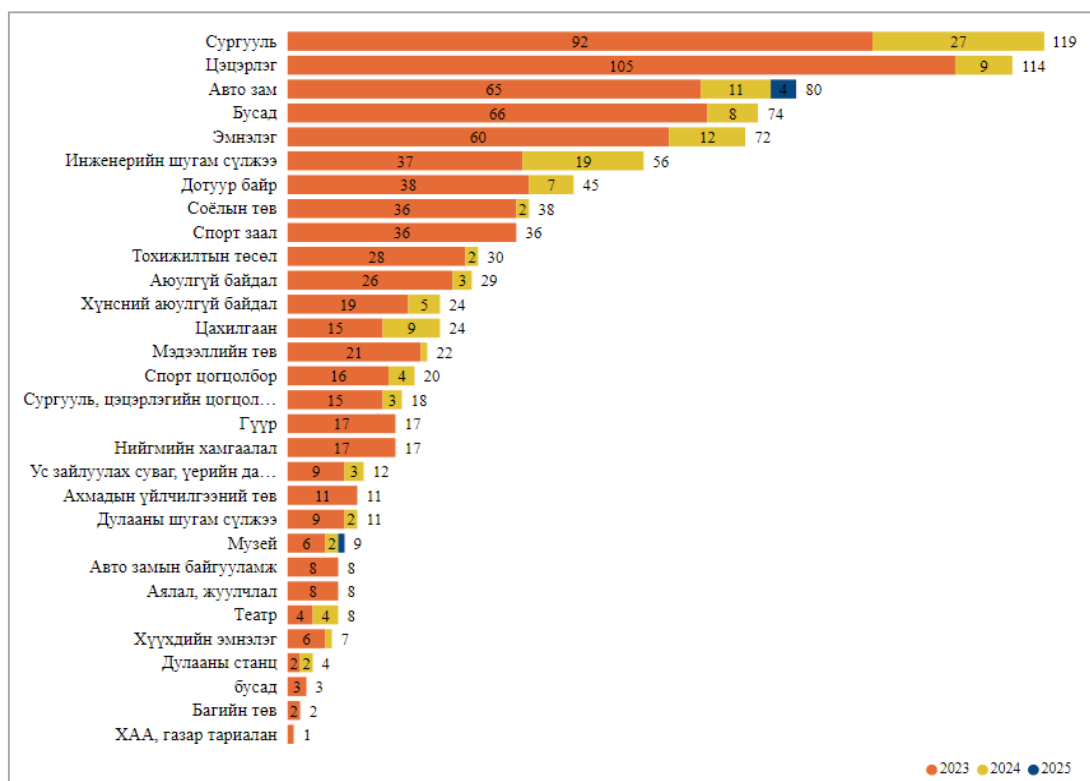

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх нийт төсөл, арга хэмжээний 915 нь барилга байгууламжийн төсөл, 66 нь их засвар, 63 нь тоног төхөөрөмж, 17 нь ТЭЗҮ боловсруулах төсөл байна.

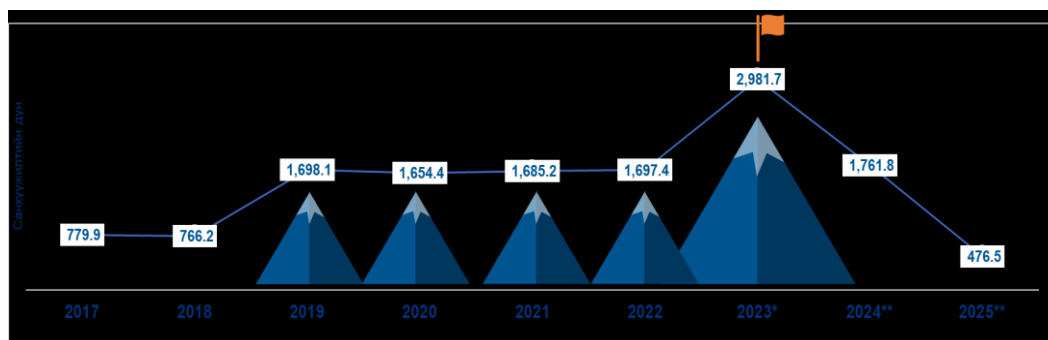
Төсвийн төсөлд тусгасан өмнөх онууд болон 2022 оноос шилжин хэрэгжих хөрөнгө оруулалт 2023 онд үргэлжилж улсын хэмжээнд нийт 119 сургууль, 114 цэцэрлэг, 45 дотуур байр, 18 сургууль, цэцэрлэгийн цогцолбор, 8 театрын барилга, 9 музейн

барилга, 38 соёлын төв, 20 спорт цогцолбор, 36 спорт заал, 11 ахмадын хөгжлийн төвийн барилга, 79 эмнэлгийн барилга, 80 авто замын төсөл, 8 авто замын байгууламж, 17 гүүр, 56 инженерийн шугам сүлжээ, 24 цахилгаан

хангамжийн төсөл, 11 дулааны шугам сүлжээ, 4 дулааны станц гэх мэт нийтдээ 1,061 төсөл, арга хэмжээ хэрэгжинэ.

2023 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар санхүүжих 1,061 төсөл дээр 17,986 ажлын байр бүхий гүйцэтгэгч компани ажиллаж байгаа бөгөөд тэдгээр компанийн үйл ажиллагаа хэвийн үргэлжилснээр улсын хэмжээний ажил эрхлэлтэд эерэг нөлөө үзүүлэх болно.

Төсвийн төсөлд тусгасан нийт төсөл, арга хэмжээний 86 хувь нь 2023 онд ашиглалтад орох бөгөөд үлдсэн 14 хувь нь 2024-2025 онд ашиглалтад орохоор тусгагдсан байна.

ЗУРГАА. ГАДААД ЗЭЭЛ, ТУСЛАМЖ

УИХ-аас 2022 онд гадаад зээл, тусламжийн 158 төслийг санхүүжүүлэхээр нийт 1,606.1 тэрбум төгрөг батлагдсанаас 2022 оны 9 дүгээр сарын 15-ны өдрийн байдлаар 1,025.0 тэрбум төгрөг санхүүжиж, гүйцэтгэл 64 хувьтай байна.

Монгол Улсын Засгийн газар, хөгжлийн түнш улс, олон улсын байгууллагатай хамтран 2022 онд хэрэгжүүлж байгаа болон хэлэлцээрийн шатанд байгаа гадаад зээл, тусламжийн төсөл арга, хэмжээний нийт амлалтын дүн 25.7 их наяд төгрөг байгаа бөгөөд зарцуулаагүй үлдэгдэл 20.8 их наяд төгрөг буюу ашиглалт 20 хувийн гүйцэтгэлтэй байгаа нь цаашид шинэ төсөл эхлүүлэхээс илүүтэй хэрэгжиж байгаа төслүүдээ төлөвлөсөн хугацаанд үр дүнтэй хэрэгжүүлж дуусгах шаардлагатай байгааг харуулж байна.

6.1 Төслүүдийг санхүүжүүлэхэд баримтлах зарчим

Монгол Улсын Засгийн газрын Хөгжлийн түнш улс, олон улсын байгууллагаас 2023 онд авч ашиглах зээл, тусламжийн төслийн төсвийг төлөвлөхдөө эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, Шинэ сэргэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх, тэргүүлэх ач холбогдолтой томоохон төслүүдийг тэргүүн ээлжинд санхүүжүүлэх, мөн коронавируст цар тахал (КОВИД-19)-аас нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийн эсрэг эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын чиглэлээр хэрэгжүүлж буй төслүүд, хэрэгжиж дуусах төслүүдийн санхүүжилтийг бүрэн тусгах, үргэлжилж буй төслүүдийн хувьд гэрээ хэлэлцээрт тусгагдсан төлөвлөгөөг харгалзан гэрээний хэрэгжилтийг хангах хэмжээнд, шинэ төслүүдийн ажил эхлүүлэх хэмжээнд ашиглалтыг тусгах зарчим баримталсан болно.

Цаашид олон улсын эдийн засаг, санхүү, төсвийн нөхцөл байдалтай уялдуулан гадаад зээл, тусламжийн хөрөнгөөр хэрэгжиж буй төслүүдийг Шинэ сэргэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглүүлэн уялдуулж, ач холбогдлоор нь эрэмбэлж, зарим шаардлагагүй төслүүдийг зогсоох, хойшлуулах зайлшгүй шаардлага урган гарч байна.

Ялангуяа гадаад төслийн зээлийн хувьд бодлогын өөрчлөлт хийж, Засгийн газрын өрийн удирдлагын 2023-2025 оны стратегийн баримт бичгийн дагуу гадаад зээл, тусламжийн төслүүдийг дахин эрэмбэлж, дараах төслүүдийг цаашид хэрэгжүүлэхгүй байх бодлогыг 2023 оны төсвийн жилээс эхлүүлнэ. Үүнд:

1. Эдийн засгийн бодит өсөлт болон экспортын орлогыг нэмэгдүүлэхгүй төслүүд;
2. Гадаад улс орны худалдан авалтыг дэмжих замаар импортыг өсгөдөг төслүүд /зарим 2 талт төслүүд/;
3. Төлбөрийн тэнцэлд дарамт учруулах нөлөө бүхий төслүүд;
4. Олон удаа хугацаа сунгаж, хэрэгжилт, санхүүжилт удаашралтай байгаа төслүүд;
5. Шаардлагагүй томоохон зөвлөх үйлчилгээ бүхий төслүүд зэрэг болно.

Шинэ сэргэлтийн бодлоготой уялдуулж, 2023 онд нийгэм, эдийн засгийн ач холбогдол өндөртэй томоохон бүтээн байгуулалтад чиглүүлэх бодлогыг баримтална.

Мөн төслийн хугацааг сунгахгүй байх, бодит салбарыг дэмжсэн төслүүдийг хэрэгжүүлэх, төсөл хэрэгжүүлэх нэгжийн нэгдсэн зохион байгуулалтад оруулах, төслийн бэлтгэл ажлыг бүрэн хангасан үед төслийг эхлүүлэх, хэмнэх боломжтой зардлыг бууруулах зэрэг арга хэмжээг Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийн хүрээнд авч хэрэгжүүлнэ.

6.2 Гадаад зээл, тусламжийн ашиглалтын мэдээлэл

Монгол Улсын 2022 оны төсвийн тодотголоор гадаад төслийн зээлийн ашиглалт 1,307.6 тэрбум төгрөг, тусламжийн ашиглалт 298.5 тэрбум төгрөгөөр батлагдсан бол 2023 онд 1,224.5 тэрбум төгрөгийн зээл, 570.5 тэрбум төгрөгийн тусламж авч ашиглахаар төсвийн төсөлд тусгалаа.

Ирэх 2023 онд авч ашиглах нийт зээл, тусламжийн 42.9 хувийг хөгжлийн түнш олон улсын байгууллага, 57.3 хувийг хөгжлийн түнш улс орнуудын эх үүсвэрээс бүрдүүлнэ. Үүнд өмнөх жилүүдийн адил нийт зээл, тусламжийн санхүүжилтэд эзлэх Азийн хөгжлийн банк (АХБ)-ны санхүүжилт өндөр хэвээр 27.4 хувийг эзэлж байгаа бол Дэлхийн банк (ДБ)-ны санхүүжилт 7.1 хувийг, Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банк (ЕСБХБ)-ных 7.1 хувийг эзэлж байна. Түүнчлэн, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)-ын зээл, тусламжийн санхүүжилт 19.5 хувийг эзэлж, Улаанбаатар хотын Төв цэвэрлэх байгууламжийг шинээр барих, Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц барих, 1008 айлын орон сууцны хороолол барих зэрэг томоохон төслүүдийг санхүүжүүлэх бол Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ)-ын тусламжаар санхүүжүүлэх Улаанбаатар хотын ус хангамжийг нэмэгдүүлэх төсөл 19.0 хувийг, Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс (БНЭУ)-ын зээлээр санхүүжүүлэх Газрын тосны үйлдвэр барих төсөл 6.0 хувийг, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ)-ын зээлээр санхүүжүүлэх 10 аймгийн дулааны станц барих зэрэг төслийн санхүүжилт нийт зээл, тусламжийн санхүүжилтийн 4.6 хувийг эзлэхээр байна.

Хүснэгт 6.3 Гадаадын зээл, тусламжийн 2023 оны төл. /хөгжлийн түншээр, тэрбум ₮/

Хөгжлийн түншүүд	Зээл ашиглалт	Тусламж ашиглалт	Нийт дүн
Азийн хөгжлийн банк	432.0	59.3	491.3
Америкийн Нэгдсэн Улс	-	341.3	341.3
Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс	248.9	100.6	349.5
Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс	123.2	-	123.2
Дэлхийн банк	114.8	12.3	127.1
Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банк	105.4	22.9	128.3
Бүгд Найрамдах Солонгос Улс	111.8	-	111.8
Европын хөрөнгө оруулалтын банк	20.0	-	20.0
Австри	16.0	-	16.0
Польш	15.7	-	15.7
Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс	11.9	25.4	37.3
Япон	11.5	-	11.5

Беларусь	8.4	-	8.4
Люксембург	-	5.4	5.4
Кувейт	-	3.5	3.5
Бүгд Найрамдах Франц Улс	2.2	-	2.2
Хөдөө аж ахуйн хөгжлийн олон улсын сан	1.7	-	1.7
Азийн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын банк	1.0	-	1.0
Унгар	-	-	-
Нийт дүн	1,224.5	570.5	1,795.0

Засгийн газрын 2023 оны гадаад зээл, тусламжийн ашиглалтыг бүтцийн хувьд авч үзвэл 1,297.5 тэрбум төгрөг буюу 72.3 хувийг хөрөнгө оруулалтын зардалд, 310.0 тэрбум төгрөг буюу 17.3 хувийг дамжуулан зээлдүүлэх зардалд, 187.5 тэрбум төгрөг буюу 10.4 хувийг урсгал зардлын санхүүжилтээр тус тус ашиглахаар төлөвлөсөн.

ДОЛОО. ОРОН НУТГИЙН ТӨСӨВ

7.1 Орон нутгийн төсөв

Орон нутгийн төсвийн урсгал зардлыг төлөвлөхдөө шинээр батлагдсан зарим хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангахаар зорино. Үүний хүрээнд улс болон орон нутгийн захирагчийн албаны бүтэц, орон тооны хязгаарыг шинэчлэн баталсан⁸. 2023 оны төсвийн төсөлд тогтоолын хэрэгжилтийг хангах зорилгоор орон нутгийн суурь зардалд дээрх бүтцийн өөрчлөлт, арга хэмжээний зардлыг тооцож тусгав.

Орон нутагт ажиллах сонирхлыг нэмэгдүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллах боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор орон нутагт ажиллах төрийн албан хаагчийн цалинг 20-100 хүртэл хувиар нэмэгдүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ. Ингэхдээ 20 хүртэл хувийн нэмэгдлийг улсын төсвөөс нийт төрийн албан хаагчид олгох бөгөөд тухайн орон нутаг эдийн засгийн нөөц боломж, төсвийн орлого төвлөрүүлэлт зэргээс харгалзан орон нутаг өөрөө 80 хүртэл хувийн нэмэгдлийг тогтоон олгох эрх зүйн орчныг бий болгоно. Энэ арга хэмжээний үр дүнд хөдөө, орон нутагт ажиллах төрийн албан хаагчийн цалин 2 дахин нэмэгдэх боломж бүрдэх юм.

Орон нутгийн төсвийн суурь орлого, зарлагын дээрх өөрчлөлтүүдийн үр дүнд аймгуудад олгох санхүүгийн дэмжлэг 2023 онд 217.0 тэрбум төгрөг, дээд шатны төсөвт төвлөрүүлэх орлогын хэмжээ 2023 онд 1.0 их наяд төгрөг байхаар тооцлоо.

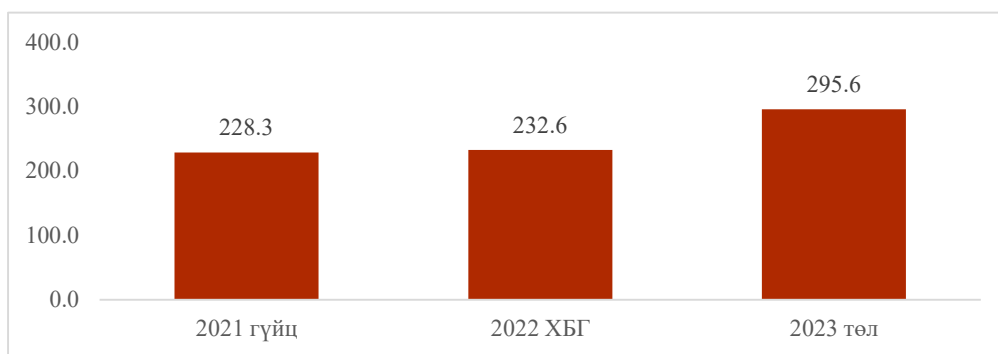
7.2 Орон нутгийн хөгжлийн сан

Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан /ОНХНС/ болон улсын төсвөөс аймаг, нийслэлийн Орон нутгийн хөгжлийн сан /ОНХС/-д олгох орлогын шилжүүлгийн хэмжээг 2023 онд 295.6 тэрбум төгрөг байхаар төлөвлөсөн нь өмнөх оноос 27 хувь буюу 62.9 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдсэн байна.

Ирэх 2023 онд уул уурхайн экспортын хэмжээ нэмэгдэх хүлээлттэй байгаагаас шалтгаалж ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон газрын тосны нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ нэмэгдэж байгаа нь ОНХС-ийн орлогын шилжүүлгийн хэмжээ нэмэгдэхэд голлон нөлөөллөө.

⁸ Засгийн газрын 2021 оны 360 дугаар тогтоолоор нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газар, Улаанбаатар хотын захирагчийн ажлын албаны, 375, 376 дугаар тогтоолоор аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ажлын албаны, мөн 377 дугаар тогтоолоор аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын бүтэц, орон тооны хязгаарыг тус тус шинэчлэн баталсан.

График 7.26. Аймаг, нийслэлийн ОНХС-д олгох орлогын шилжүүлэг, тэрбум төгрөг

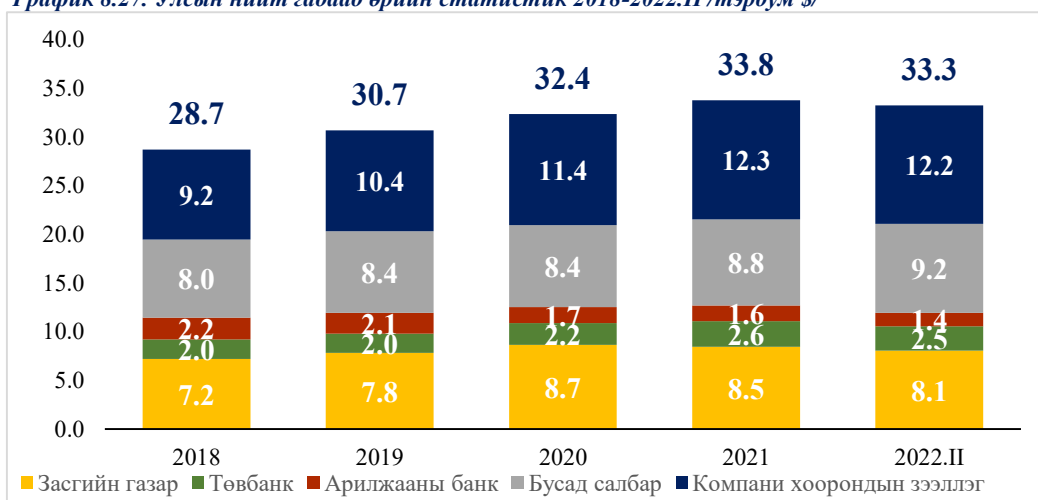
Уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдээс нийгмийн хариуцлагын хүрээнд орон нутгийн захиргааны байгууллага болон бусад холбогдох байгууллагад өгдөг хандив тусламжийг 2023 оноос орон нутгийн хөгжлийн сангийн эх үүсвэр болгоно. Энэ нь орон нутагт уул уурхайн төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг дэмжиж, уул уурхайн төсөл хөтөлбөрөөс нутгийн иргэдийн хүртэх эдийн засгийн өгөөжийг нэмэгдүүлэх, уул уурхайн нөлөөллийн бүсэд амьдарч байгаа иргэд уул уурхайн үйл ажиллагааг дэмжихэд түлхэц болох юм.

НАЙМ. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨР

8.1 Улсын нийт гадаад өр

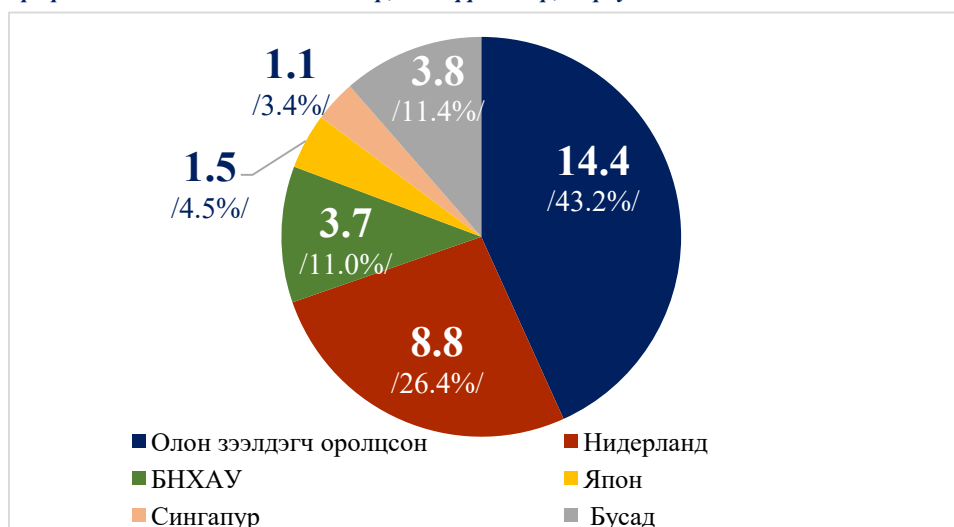
Монгол Улсын нийт гадаад өрийн хэмжээ 2022 оны хагас жилийн байдлаар 33.3 тэрбум ам.доллартой тэнцэж байгаагаас 21.3 тэрбум ам.долларыг аж ахуй нэгжүүдийн гадаад өр, 8.1 тэрбум ам.долларыг Засгийн газрын гадаад өр, 2.5 тэрбум ам.долларыг Төв банкны өр, үлдсэн 1.4 тэрбум ам.долларыг арилжааны банкуудын өр тус тус эзэлж байна.

График 8.27. Улсын нийт гадаад өрийн статистик 2018-2022.II /тэрбум \$/

Улсын нийт гадаад өрийг зээлдүүлэгч тус бүрээр харуулбал Олон зээлдүүлэгч оролцсон зээллэгийн үлдэгдэл 14.4 тэрбум ам.доллар, Нидерланд Улсын 8.8 тэрбум ам.доллар, БНХАУ-ын 3.7 тэрбум ам.доллар, Япон Улсын 1.5 тэрбум ам.доллар, Сингапур Улсын 1.1 тэрбум ам.доллар, бусад зээлдүүлэгчдийн 3.8 тэрбум ам.доллартой тэнцэж байна.

График 8.28. Улсын нийт гадаад өр, зээлдүүлэгчээр, тэрбум \$ /2018-2022.И/

Эх үүсвэр: Монголбанк

8.2 Засгийн газрын өр

Засгийн газрын өрийн үлдэгдэл 2022 оны хагас жилийн байдлаар нэрлэсэн дүнгээр 28.5 их наяд төгрөг, өнөөгийн үнэ цэнээр ДНБ-ний 50.1 хувийн гүйцэтгэлтэй байсан бол 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар 35.6 их наяд төгрөг, өнөөгийн үнэ цэнээр ДНБ-ний 56.6 хувьд хүрэх төсөөлөлтэй байна.

Хүснэгт 8.1. Засгийн газрын өрийн бүтэц /тэрбум ₮/

ӨРИЙН ХЭРЭГСЭЛ	2022.II	2022*	2023**
I. Засгийн газрын дотоод өр	517.7	2,165.7****	3,634.7
1.1 Үнэт цаас	517.7	2,165.7	3,634.7
II. Засгийн газрын гадаад өр	26,559.0	29,619.8	31,814.8
2.1 Үнэт цаас	8,994.9	9,019.1	9,230.0
2.2 Зээл	17,564.1	20,600.6	22,584.3
III. Засгийн газрын бусад өр	1,432.5	1,512.2	4,249.8
3.1 Засгийн газрын өрийн баталгаа	940.7	850.3	3,761.1***
3.2 "Барих-шилжүүлэх" төрлийн концесс	470.5	649.1	483.6
3.3 Орон нутгийн зээллэг	21.0	12.8	5.1
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН НИЙТ ӨР (I+II+III)	28,508.8	33,297.6	39,699.3
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨР (ӨҮЦ)	23,810.5	26,939.7	32,737.9
Хуулиар тогтоосон өрийн хязгаар	70.0%	70.0%	65.0%
Засгийн газрын өр (ӨҮЦ) / ДНБ	50.1%	56.6%	60.1%

*Хүлээгдэж буй гүйцэтгэл

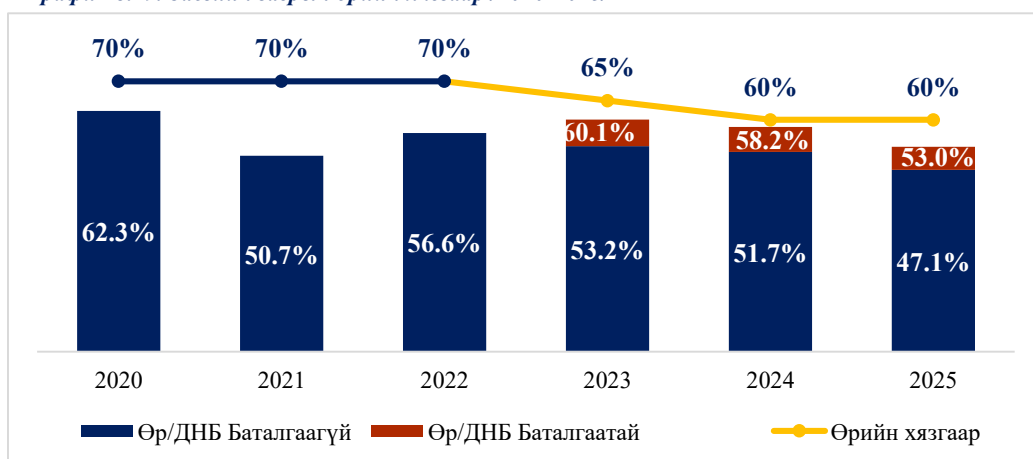
**Төсвийн төсөөлөл

***Шинэ сэргэлтийн бодлогод туссан төслүүдэд баталгаа гаргахаар тооцов

****2022 онд шинээр гаргах үнэт цаасыг оруулж тооцов

8.3 Засгийн газрын өрийн тусгай шаардлага

График 8.29. Засгийн газрын өрийн хязгаар /2020-2025/

Эх үүсвэр: Сангийн Яам

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдлийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувийг 2023 онд 65 хувиас хэтрэхгүй байхаар заасан байдаг. Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргаагүй тохиолдолд Засгийн газрын өрийн

өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдлийн ДНБ-тэй харьцуулсан харьцаа 2022 онд 56.6 хувь, 2023 онд 53.2 хувьтай тэнцэх төсөөлөлтэй байна.

Засгийн газрын зүгээс 2023 онд “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөнд туссан стратегийн ач холбогдол бүхий төслүүдэд 1.0 тэрбум ам.доллартай тэнцэх Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргасан тохиолдолд өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдлийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ 2023 онд 60.1 хувьтай тэнцэх тооцоололтой байна. Энэхүү төсөөлөл нь Засгийн газрын баталгаа гаргах хэмжээ, улсын төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх зорилгоор татан төвлөрүүлэх эх үүсвэр, ханшийн өөрчлөлт, бодит хүүгийн түвшин, ДНБ-ний өсөлт зэргээс шалтгаалж өөрчлөгддөг.

8.3.1 Засгийн газрын гадаад зээл

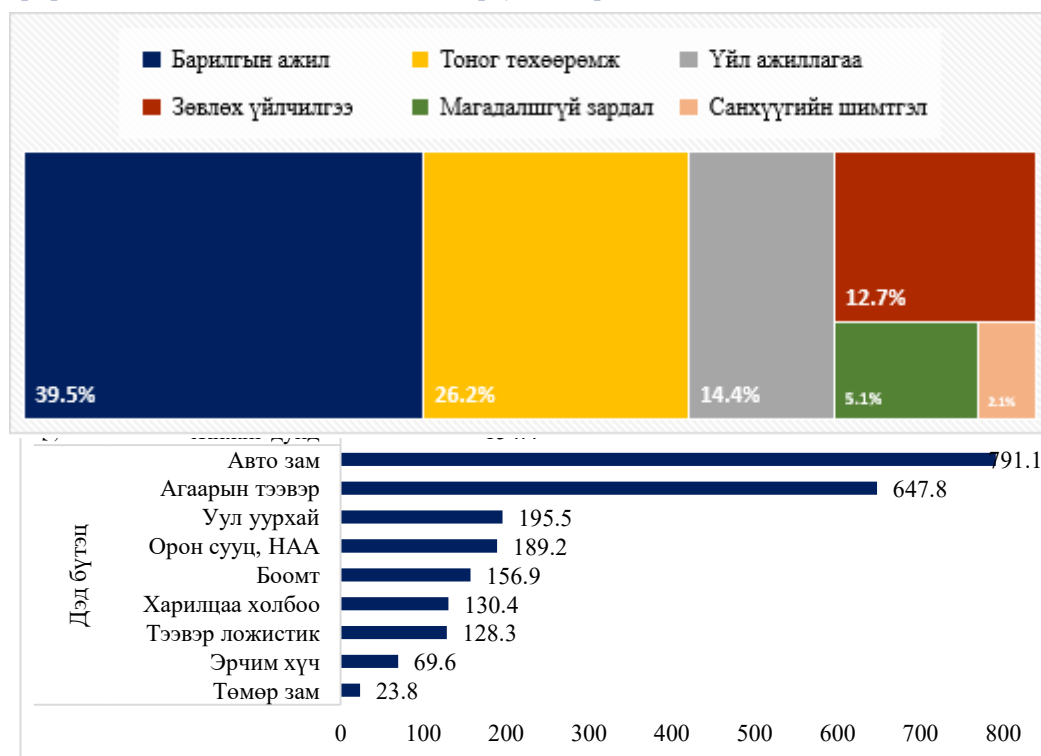
Монгол Улсын Засгийн газрын зүгээс 1991 оноос 2021 оны хооронд нийт 7,685.2 сая ам.доллартой тэнцэх хэмжээний зээлийн хөрөнгийг 22 зээлдүүлэгчийн 326 төсөл хөтөлбөрт зарцуулсан байдаг. Үүнээс 2022 оны хагас жилийн байдлаар 1,886.7 сая ам.долларыг эргэн төлж 5,798.5 сая ам.доллартой тэнцэх үлдэгдэлтэй байна.

Энэхүү гадаад зээлийн хөрөнгийг төслийн зээлийн хүрээнд 5,002.0 сая ам.доллар, хөтөлбөрийн зээлийн хүрээнд 2,685.2 сая ам.доллартой тэнцэх хэмжээний хөрөнгийг авч ашигласан бөгөөд гадаад төслийн зээлийн ашиглалтын 39.5 хувийг барилгын ажил, 26.2 хувийг тоног төхөөрөмж, 14.4 хувийг үйл ажиллагааны зардал, 12.7 хувийг зөвлөх үйлчилгээний зардалд, 5.1 хувийг магадалшгүй зардалд, үлдсэн 2.1 хувийг санхүүгийн шимтгэлд зарцуулсан байна.

Засгийн газрын гадаад төслийн зээлийн хувьд 2,332.6 сая ам.доллартой тэнцэх

График 8.30. Гадаад зээлийн ашиглалтыг зориулалтаар /2022.06.30/

ЭХ

үүсвэрийг дэд бүтцийн буюу зам, тээвэр, эрчим хүч, орон сууц, нийтийн аж ахуйн салбаруудад, 1,461.8 сая ам.доллартой тэнцэх эх үүсвэрийг эргэлтийн хөрөнгө буюу жижиг дунд үйлдвэрлэлийн зээл, барааны зээл, банк санхүүгийн салбаруудад зарцуулсан бол үлдсэн 1,207.6 сая ам.доллартой тэнцэх хэмжээний хэсгийг нийгмийн шинж чанартай төсөл, арга хэмжээнүүд болох эрүүл мэнд, боловсрол, онцгой байдал зэрэг салбаруудад ашигласан байна.

Засгийн газрын гадаад төслийн зээлийн ашиглалтын 46.6 хувийг дэд бүтцэд, 29.2 хувийг эргэлтийн хөрөнгөд, үлдсэн 24.1 хувийг нийгмийн чанартай төсөл хөтөлбөрүүдэд зарцуулжээ. Дэд бүтцийн салбарын 86.8 хувийг зам, тээврийн салбар, үлдсэн 13.2 хувийг уул уурхай, эрчим хүчний салбарууд тус тус эзэлж байна.

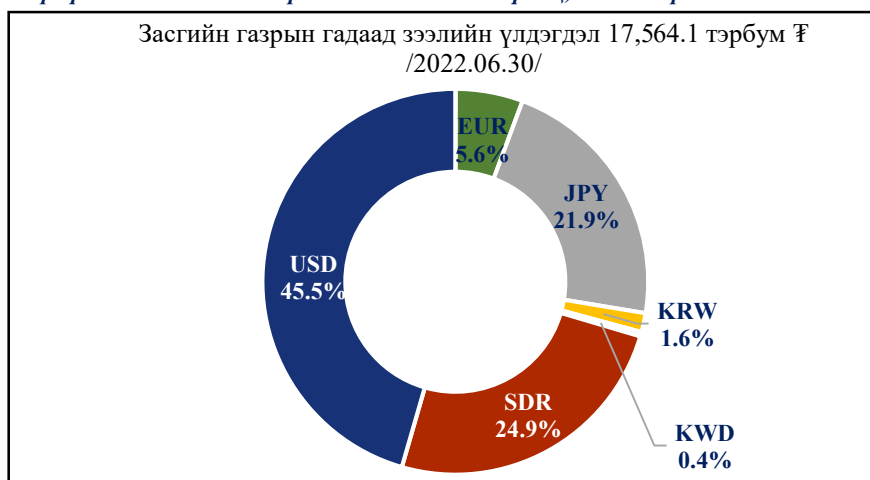
Гадаад өрийн үйлчилгээ

Дэлхий дахинд өрнөж буй шинэ нөхцөл байдал, Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, банк санхүүгийн салбарт үүсч буй хүндрэлээс шалтгаалан төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш суларч, олон улсын зах зээл дээрх хөвөгч хүүгийн түвшин өссөөр байна. Ингэснээр гадаадын зээлдүүлэгчид төлж буй үндсэн төлбөрийн хэмжээ өмнөх онтой харьцуулахад 310 тэрбум төгрөг, хүүгийн төлбөрийн хэмжээ 173.3 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх хэмжээгээр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Ханшийн өсөлт:

Засгийн газрын өрийн 95.6 хувийг гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн өр эзэлж байна. Энэ нь төгрөгийн бусад валюттай харьцах ханшийн сулралаас үүдэн Засгийн газрын гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн өрийн үлдэгдэл өсөх эрсдэлтэйг харуулж байна. Засгийн газрын нийт гадаад үнэт цаасны үлдэгдэл нь бүхэлдээ ам.доллаароор илэрхийлэгдсэн байдаг доорх графикт зөвхөн Засгийн газрын гадаад зээлийн валютын бүтцийг харуулав.

График 8.32. Засгийн газрын гадаад зээлийн бүтэц, валютаар /2022.06.30/

**Хувьсах
хүүгийн
өөрчлөлт:**

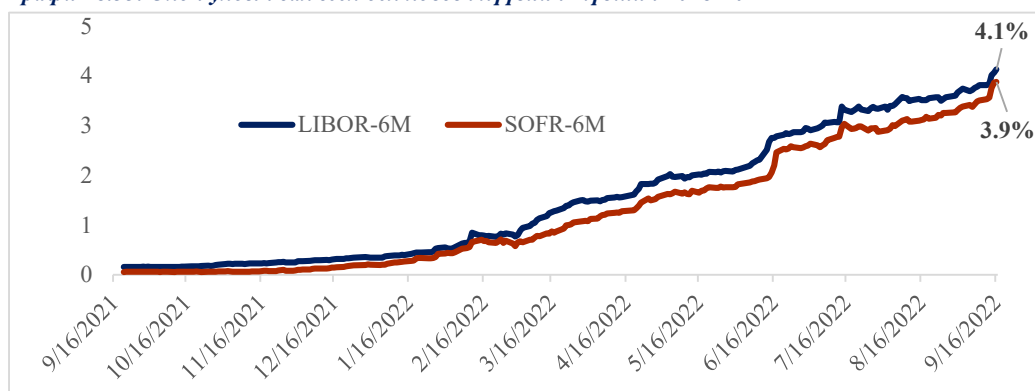
Засгийн газрын нийт гадаад зээлийн үлдэгдэл 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар 5.8 тэрбум ам.доллартой тэнцэж байгаагаас хувьсах хүүтэй буюу LIBOR (Лондонгийн банк хоорондын хүү) эсвэл SOFR (Баталгаат овернайт

санхүүжилтийн хүү) хүүтэй зээлийн хэмжээ 1.0 тэрбум ам.доллартой тэнцэж байна. Улмаар олон улсын зах зээл дэх LIBOR болон SOFR хүүгийн түвшин өсөхөд хүүгийн зардлыг их хэмжээгээр нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй.

Засгийн газрын хувьсах хүүтэй зээлүүд нь ихэвчлэн LIBOR хүүтэй байдаг бол тус хүүг олон улсад ашиглахаас татгалзаж байгаатай холбогдуулан эдгээр зээлүүдийн хүүг SOFR хүүгээр сольж эхэлсэн.

Цаашилбал LIBOR хүүгийн түвшин 2022 оны 2 дугаар сард 0.2 хувьтай тэнцэж байсан бол 09 дугаар сард 3.8 хувьд хүрч өссөн бол SOFR хүү нь 2022 оны 2 дугаар сард 0.05 хувьтай тэнцэж байсан бол 09 дугаар сард 3.9 хувьд хүрч тус тус өссөн тул 2023 оны өрийн үйлчилгээний зардлыг тооцохдоо LIBOR хүүг 3.5 хувь, SOFR хүүг 3.0 хувьтай тэнцүү байхаар тооцоолсон болно. Тухайлбал нийт хувьсах хүүгийн зардал 2022 хүлээгдэж буй гүйцэтгэлээр 8.9 сая ам.доллар байгаа бол олон улс дах эдийн засгийн тогтворгүй байдлаар шалтгаалсан хувьсах хүүгийн түвшний өсөлт энэ хэвээр үргэлжилбэл 2023 онд 33.6 сая ам.долларт хүрч өсөх төлөвтэй байна.

График 8.33. Олон улсын зах зээл дэх хөвөгч хүүгийн түвшин 2018-2022

Эх үүсвэр: Блүүмбэрг терминал

8.3.2 Засгийн газрын гадаад үнэт цаас

Засгийн газраас олон улсын зах зээлд арилжаалсан гадаад үнэт цаасны үлдэгдэл 2022 оны хагас жилийн байдлаар 8,994.9 тэрбум төгрөг буюу 2,869.9 сая ам.доллартой тэнцэж байна. Үүнээс 2023 онд эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй “Гэрэгэ” бондын хэмжээ 533.1 сая ам.доллартой, 2024 онд эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй “Хуралдай” бондын хэмжээ 600.0 сая ам.доллартой тэнцэж байгаа бөгөөд тус бондын төлбөрийг ирэх онуудад төсвийн мөнгөн хөрөнгийн үлдэгдлээс боломжит хэмжээгээр төлж үлдсэн хэсгийг өрийн зохицуулалтын арга хэмжээ авахаар төлөвлөж байна.

Хүснэгт 8.2. Гадаад үнэт цаас, 2022.06.30 /тэрбум ₮/

№	Гадаад үнэт цаас	Гаргасан хэмжээ /сая \$/	Гаргасан огноо	Хүү	Хугацаа	Үлдэгдэл /тэрбум ₮/
1	Чингис-2022	1,000.0	2012/12	5.125%	10 жил	428.7
2	Хуралдай	600.0	2017/03	8.750%	7 жил	1,880.6

3	Гэрэгэ	800.0	2017/10	5.625%	5.5 жил	1,670.8
4	Номад	600.0	2020/09	5.125%	5.5 жил	1,880.6
5	Сенчири-2027	500.0	2021/06	3.500%	6 жил	1,567.1
6	Сенчири-2031	500.0	2021/06	4.450%	10 жил	1,567.1
НИЙТ						8,994.9

Засгийн газрын 2023 онд өрийн удирдлагын 2023-2025 оны стратегийн баримт бичигт заасны дагуу гадаад үнэт цаасны өрийн зохицуулалтын арга хэмжээг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх бөгөөд олон улсын зах зээлийн нөхцөл байдал, хөрөнгө оруулагчдын байр сууриас шалтгаалан шинээр хийх өрийн зохицуулалтын арга хэмжээний хугацаа, зардлын түвшин тодорхойлогдоно. Түүнчлэн 2023 онд төлөх гадаад үнэт цаасны хүүгийн зардал 174.8 сая ам.доллартой тэнцэх хуваарьтай байна.

Олон улсын зах зээл гаргасан манай улсын гадаад үнэт цаасны хоёрдогч зах

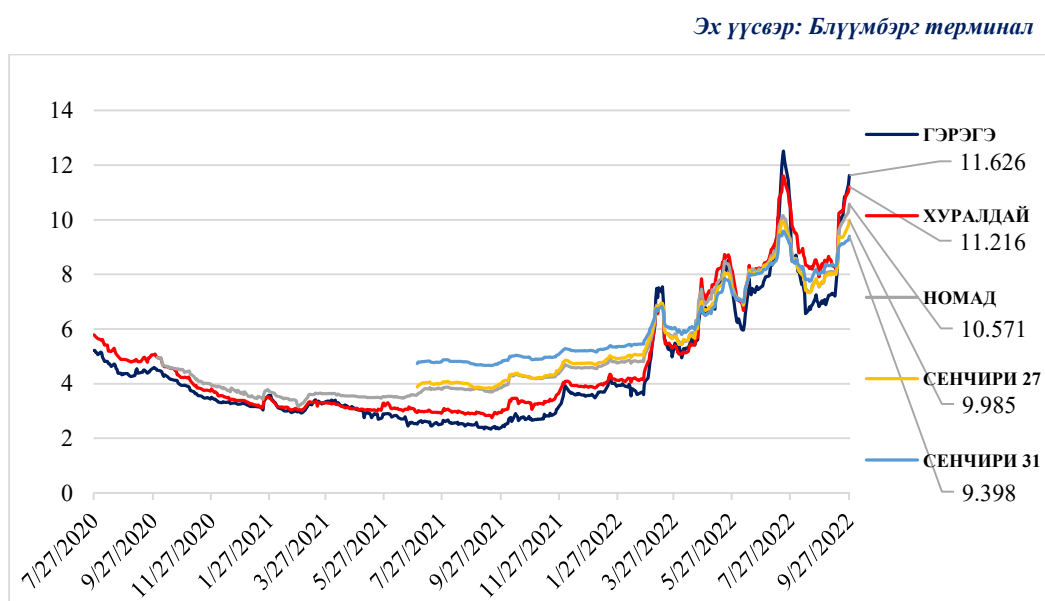
График 8.34. Гадаад үнэт цаасны олон улсын зах зээл дээрх өгөөж 2020.6.30-2022.06.30

өгөөжийг

доорх

графикт

зээл
дээрх
харуулав.

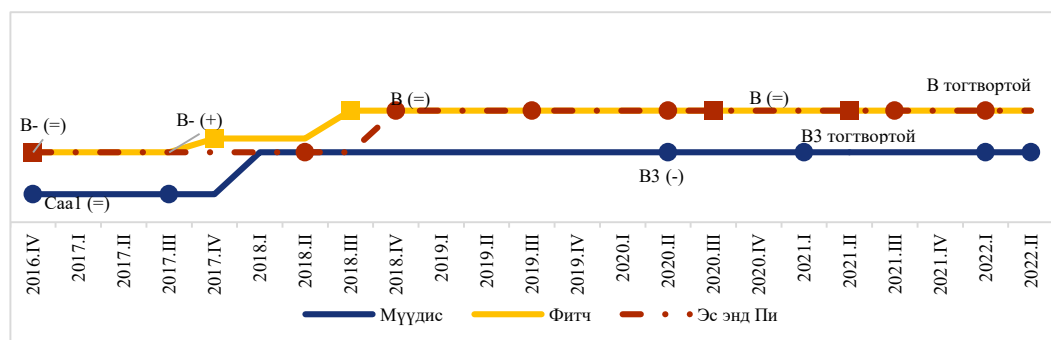

Дээрх графикт харуулснаар Монгол Улсын Засгийн газрын арилжаалсан үнэт цаасны өгөөжийн түвшин 2022 оны 2 дугаар сараас эхлэн өссөн үзүүлэлттэй байна. Эдгээр үнэт цааснуудын хоёрдогч зах зээлийн өгөөж өсч байгаа нь цаашид арилжаалах үнэт цаасны хүүгийн түвшинг өсгөх юм.

Монгол Улсын зээлжих зэрэглэл

Засгийн газрын үнэт цаасыг олон улсын зах зээл дээр амжилттай арилжаалах, хүүгийн түвшнийг доогуур тогтооход тухайн үеийн дэлхийн зах зээлийн нөхцөл байдлаас гадна үнэт цаас гаргагч орны зээлжих зэрэглэл чухал нөлөөтэй байдаг. Монгол Улсын зээлжих зэрэглэлийг "Мүүдис" агентлаг 2019 онд "B3, хэтийн төлөвийг тогтвортой", "Фитч" агентлаг "B, хэтийн төлөвийг тогтвортой", "Эс энд Пи" агентлаг "B+, хэтийн төлөвийг тогтвортой" хэмээн үнэлж байсан бол 2021, 2022 оны хагас жилд зэрэглэл тогтоогч байгууллага тус бүрийн үнэлгээгээр зээлжих зэрэглэл "тогтвортой" хэвээр байв.

График 8.35. Монгол Улсын зээлжих зэрэглэл, /2022.06.30/

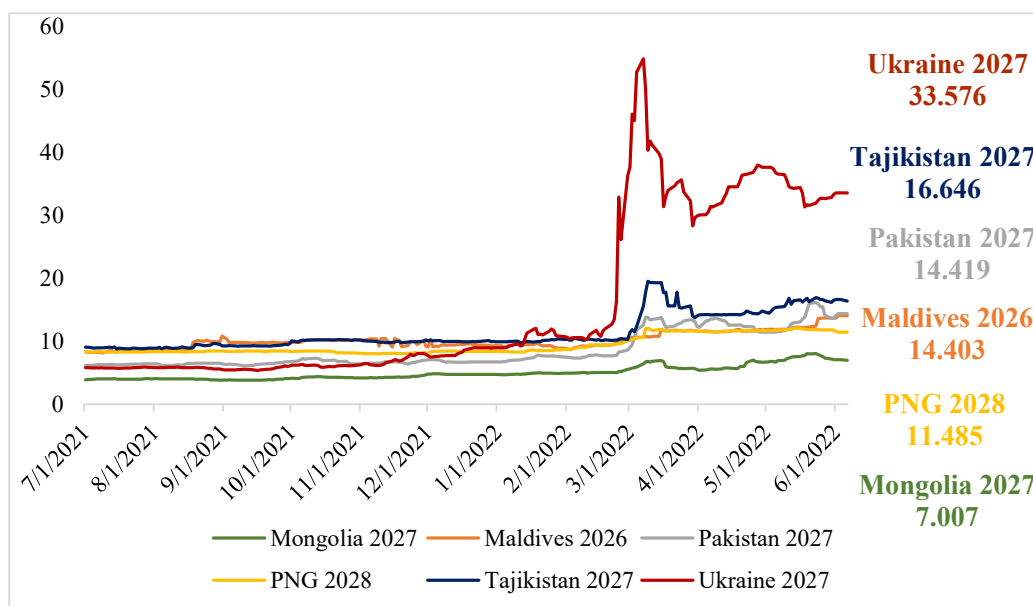
Эх үүсвэр: Сангийн Яам

Монгол Улсын зээлжих зэрэглэл 2017-2018

оны хооронд сайжирсан нь төсвийн алдагдлыг бууруулж, ханшийн сулралыг тогтворжуулж, гадаад валютын албан нөөцийг 1.0 тэрбум ам.доллараас 3.5 тэрбум ам.доллар хүртэл нэмэгдэхэд голлох эерэг нөлөө үзүүлж байсан. Мөн 2019-2021 онуудад төлөх хуваарьтай гадаад үнэт цааснуудын төлбөрийн тодорхой хэсгийг эдийн засаг, төсөвт дарамт үүсгэхгүйгээр төлж барагдуулсан арга хэмжээ голлох нөлөөллийг үзүүлсэн байна.

Түүнчлэн, Монгол Улстай адил зээлжих зэрэглэлтэй улсуудын гаргасан үнэт цааснуудын өгөөжтэй харьцуулахад Сенчири үнэт цаасны өгөөж бага өгөөжтэй буюу эрэлт их байгааг харуулж байна.

График 8.10. Хөгжиж буй орнуудын гаргасан үнэт цаасны өгөөж, /2022.06.30/

Эх үүсвэр: Блүүмбэрг терминал

8.3.3 Засгийн газрын дотоод өр

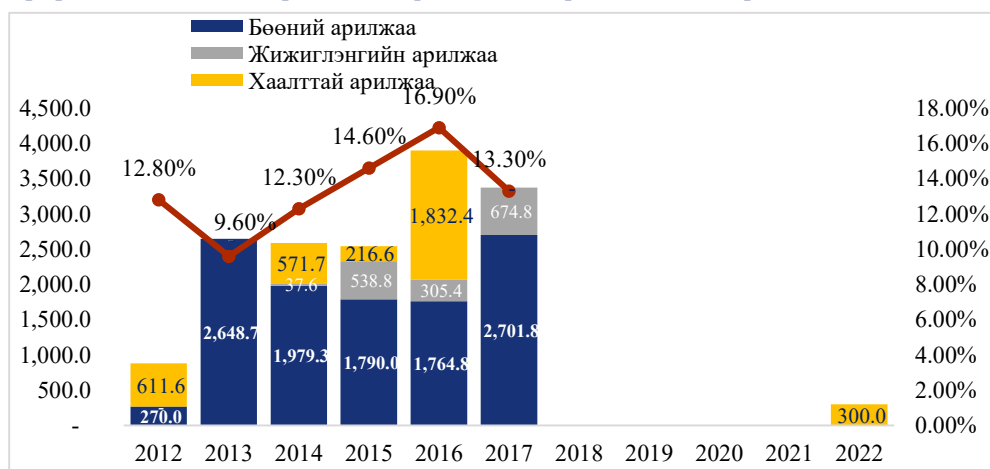
Засгийн газрын дотоод үнэт цаас

Сангийн яамны зүгээс Засгийн газрын үнэт цаасыг 2012 оны 12 дугаар сараас эхлэн Монголбанкаар дамжуулан, 2014 оны 11 дүгээр сараас эхлэн Монголын хөрөнгийн биржээр дамжуулан тус тус нээлттэй хэлбэрээр арилжаалж эхэлсэн.

Засгийн газар 2012-2017 онуудын хооронд 15.9 их наяд төгрөгтэй тэнцэх хэмжээний үнэт цаасыг арилжаалсан бөгөөд үүний 70 хувь буюу 11.1 их наяд төгрөгтэй тэнцэх үнэт цаасыг Монголбанкаар, 10 хувь буюу 1.6 их наяд төгрөгтэй тэнцэх үнэт цаасыг Монголын Хөрөнгийн Биржээр, үлдсэн 20 хувь буюу 3.2 их наяд төгрөгтэй тэнцэх үнэт цаасыг хаалттай хэлбэрээр арилжаалсан байна. Түүнчлэн 2013 онд арилжаалсан үнэт цаасны дундаж хүү 9.6 хувьтай тэнцэж байсан

бол үнэт цаас гаргалтын хэмжээ, Төв банкны бодлогын хүү зэргээс хамаарч 2016 онд 16.9 хувь, 2017 онд 13.3 хувьд хүрч өсөж байжээ.

График 8.36. Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжааны хэлбэр /2012-2017/

Эх үүсвэр: Сангийн Яам

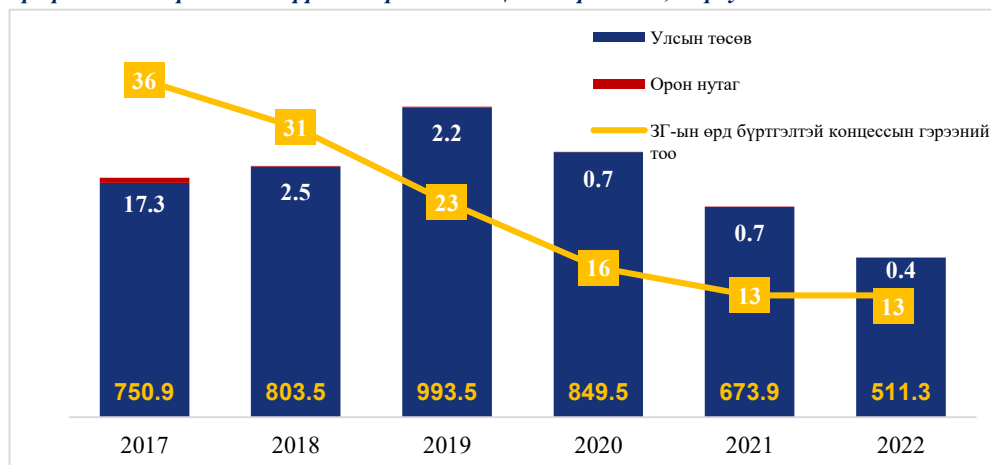
Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны үлдэгдэл 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар 517.7 тэрбум төгрөгтэй тэнцэж байгаа бөгөөд үүнээс 386.1 тэрбум төгрөг төсвийн алдагдал санхүүжүүлэх, 35.0 тэрбум төгрөг хүний хөгжил сангийн алдагдлыг санхүүжүүлэх, үлдсэн 96.6 тэрбум төгрөгийг “Сайн хувьцаа” хөтөлбөрийг санхүүжүүлэх зориулалтаар арилжаалсан үнэт цаасны өрийн үлдэгдэл эзэлж байна.

Сангийн сайдын 2022 оны 7 дугаар сарын 6-ны өдрийн 145 дугаар тушаалын дагуу Засгийн газрын өрийн оновчтой багцын бүтцийг бий болгох, Засгийн газрын санхүүжилтийн хэрэгцээг бага зардлаар, боломжит эрсдэлийн түвшинд хангах зорилгоор 300.0 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх Засгийн газрын дотоод үнэт цаасыг 2022 оны 7 дугаар сард “Хадгаламжийн даатгалын корпораци сан”-д арилжаалсан.

Барих-шилжүүлэх төрлийн концесс

Улсын төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй 10 концессын гэрээний үлдэгдэл 2021 оны жилийн эцэст 673.9 тэрбум төгрөгтэй тэнцэж байгаа бол орон нутгийн төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй 3 концессын гэрээний хүрээнд 0.7 тэрбум төгрөгтэй тэнцэж байна. Энэхүү үлдэгдэл 2022 оны жилийн эцэст 511.3 тэрбум төгрөгтэй тэнцэхээр байна.

График 8.37. Барих-шилжүүлэх төрлийн концессын үлдэгдэл, тэрбум ₮ /2022.06.30/

Түүнчлэн, Улсын Их Хурлын 2016 оны 47 дугаар тогтоолд “Улсын төсөв болон Хөгжлийн банкнаас эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй хөрөнгө оруулалтын төсөл арга хэмжээний санхүүжүүлж чадаагүй үлдэгдэл, "Барих-шилжүүлэх" концессын гэрээний эргэн төлөлт, шүүхийн шийдвэрээр олгох санхүүжилтийг 2017 оноос эхлэн векселиэр баталгаажуулахгүй байх,” гэж, Засгийн газрын 2016 оны 37 дугаар тогтоолд “Концессын гэрээ байгуулах замаар улсын болон орон нутгийн төсвөөс эргэн төлөх үүрэг шинээр үүсгэхгүй байх” гэж тус тус заасны дагуу 2017 оноос эхлэн барих-шилжүүлэх төрлийн концессын гэрээ болон векселийн гэрээ шинээр байгуулагдаагүй байна.

8.4 Засгийн газрын өрийн баталгаа

“Засгийн газрын өрийн баталгаа” нь баталгаа гаргуулагч зээллэгийн төлбөрийн үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй болсон тохиолдолд төлбөрийг баталгаа гаргуулагчийн өмнөөс төлж барагдуулахаар Засгийн газрын хүлээсэн үүрэг бөгөөд улсын төсөвт учирч болзошгүй өр төлбөрт хамаарна. Засгийн газрын өрийн баталгаатай зээллэгийн төлбөрийг Монгол Улсын Хөгжлийн банк, “МИАТ” ТӨХК, “Эрдэнэс Монгол” ХХК зэрэг зээл авсан байгууллагууд эргэн төлөлтийн хуваарийн дагуу хэвийн гүйцэтгэж байна.

8.4.1 МИАТ ТӨХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа.

Бойнг агаарын хөлөг худалдан авсан зээл - Засгийн газрын 2013 оны 319 дүгээр тогтоолын дагуу МИАТ /ТӨХК/-ийн Боинг 767-300ER агаарын хөлгийг худалдаж авахад зориулан 121.4 сая ам.долларын 3 дэд хэсгээс бүрдэх зээллэгт баталгаа гаргасан. Үүнээс 2 дэд зээллэгийн төлбөр бүрэн төлөгдөж дууссан бөгөөд 1 дэд зээлийн үлдэгдэл 2021 оны хагас жилийн байдлаар 14.3 сая ам.доллар байна. МИАТ ТӨХК энэхүү зээлийг 2022 оны 6 дугаар сард хуваариас өмнө бүрэн төлж барагдуулсан.

8.4.2 Монгол Улсын Хөгжлийн банкинд гаргасан Засгийн газрын баталгаа.

“Самурай” үнэт цаасанд гаргасан Засгийн газрын өрийн баталгааг 2023 онд эргэн төлнө – Монгол Улсын Хөгжлийн банк (МУХБ) 2014 оны 1 сарын 6-ны өдөр

Японы зах зээл дээр 30.0 тэрбум иенийн “Самурай” үнэт цаасыг 10 жилийн хугацаатай, жилийн 1.52 хувийн хүүтэй арилжаалсан бөгөөд Засгийн газрын 2013 оны 417 дугаар тогтоолоор Засгийн газар баталгаа гаргасан. МУХБ гэрээний дагуу “Самурай” үнэт цаасны үндсэн төлбөрийг 2023 оны 12 дугаар сард төлөх хуваарьтай байна.

БНХАУ-ын Хөгжлийн банкны зээл 2022 онд төлөгдөж дуусах хуваарьтай байна – МУХБ 2014 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдөр БНХАУ-ын Хөгжлийн банкнаас 162.0 сая ам.долларын 8 жилийн хугацаатай, 6.0 хувийн хүүтэй, зээл авсан бөгөөд Засгийн газрын 2014 оны 116 дугаар тогтоолын дагуу Засгийн газар баталгаа гаргасан. Зээлийн үлдэгдэл 2021 оны хагас жилийн байдлаар 40.5 сая ам.доллар байна. МУХБ-ны зүгээс хуваарийн дагуу 2022 онд 27.0 сая ам.долларын үндсэн төлбөрийг төлнө.

8.4.3 “Эрдэнэс монгол” ХХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа.

Азийн хөгжлийн банкнаас авч буй хөнгөлөлттэй техник туслалцааны зээл “Эрдэнэс Монгол” ХХК 2016 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдөр 35.0 сая ам.долларын ЛИБОР (6 сар) +0.6 хувийн хүүтэй, 15 жилийн хугацаатай зээлийг Азийн хөгжлийн банкнаас авсан бөгөөд Засгийн газрын 2016 оны 138 дугаар тогтоолоор Засгийн газрын баталгаа гаргасан. Зээлийн үлдэгдэл 2022 оны хагас жилийн байдлаар 9.3 сая ам.доллар байгаа бөгөөд 2031 онд зээл төлөгдөж дуусна.

8.4.4 АИ-92 автобензинийг импортоор авахад гаргасан Засгийн газрын баталгаа.

Гол нэр төрлийн зарим, бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, хомстлоос сэргийлэх, сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.3-т “Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль заасан хязгаарын хүрээнд энэ хуульд заасан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор Засгийн газрын үнэт цаас, баталгаа гаргах” гэж заасан. Энэ хүрээнд Засгийн газрын 2021 оны 311 дүгээр тогтоолоор газрын тосны бүтээгдэхүүний компанийн нөөц бүрдүүлэх үүрэг хүлээсэн аж ахуйн нэгжүүдийн Оросын Холбооны Улсын “Роснефт НХН”-ээс АИ-92 автобензин худалдан авах зориулалтаар ондоо эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй арилжааны банкуудаас авах зээлийн эргэн төлөлтөд Засгийн газрын 2022 оны 4 дүгээр сарын 20-ны өдрийн “Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргах тухай” 160 дугаар тогтоолыг батлагдсан.

Тухайн баталгааг гаргахдаа Засгийн газрын 2021 оны 210 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Засгийн газрын өрийн баталгааны дагуу байгуулах гэрээ, түүнд тавигдах шаардлага, авлага барагдуулах журам”-ын дагуу Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас хууль зүйн дүгнэлт, Үндэсний аудитын газраас эрсдэлийн үнэлгээний дүгнэлт гаргуулснаар байгууллагуудтай Засгийн газрын өрийн баталгааны гэрээ болон Засгийн газрын өрийн баталгааны авлага барагдуулах гэрээг байгуулсан болно.

Өргөн хэрэглээний АИ-92 автобензинийн жижиглэнгийн үнэ 2022 оны 04 дүгээр сард өнөөдрийн зарагдаж байсан 2390 төгрөг дээр 900 орчим төгрөгөөр нэмэгдэх нөхцөл байдал үүссэн бөгөөд Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамнаас

ОХУ-ын Роснефть НХН-тэй хэлэлцээр хийж АИ-92 автобензинийн хил үнэ 1110 тонн/ам.долларыг 840 ам.доллар болгон бууруулсан бөгөөд энэхүү хэлэлцээрийн гол нөхцөл нь 4, 5, 6 дугаар саруудын нийт хэрэглээ буюу 120.0 мянган тонн бүтээгдэхүүний захиалгын төлбөр болох 100,800,000.0 ам.доллартой тэнцэх хэмжээний эх үүсвэрийг урьдчилан төлөхөд зориулагдсан.

ОХУ-ын “Роснефть НХН”-ээс АИ-92 автобензин худалдаж авахаар арилжааны банкнаас 278.1 тэрбум төгрөгийг 8 байгууллага зээл авсанд Засгийн газрын өрийн баталгааг зээлийн 85 хувь буюу 234.4 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх үнийн дүнд гаргасан. Үүнээс 2022 оны 09 дүгээр сарын 08-ны өдрийн байдлаар Засгийн газрын өрийн баталгааны үлдэгдэл “НИК” ХХК, “Шунхлай” ХХК болон “МТ Ойл” ХХК-уудын нийт 97.6 тэрбум төгрөгтэй тэнцэж байгаа бөгөөд 2022 оны 9 дүгээр сард дээрх Засгийн газрын өрийн баталгааны гэрээний хүчин төгөлдөр үйлчлэх хугацаа дуусгавар болно. Тус өрийн баталгаа нь ондоо төлөгдөх нөхцөлтэй тул Монгол Улсын 2022 оны төсвийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан Засгийн газрын өр болон өрийн баталгааг нэмэгдүүлэх дээд хэмжээнд нөлөөлөхгүй юм.

8.5 Засгийн газрын 2023-2025 оны өрийн удирдлагын стратегийн баримт бичиг

Засгийн газрын зүгээс “Засгийн газрын өрийн удирдлагын 2023-2025 оны стратегийн баримт бичиг”-ийг боловсруулж үндсэн 6 зорилтыг дэвшүүлсэн.

Зорилт 1. Засгийн газрын гадаад зээлийн хөрөнгөөр хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийн нийгмийн үр өгөөж, эдийн засгийн үр ашгийг дээшлүүлэх.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.2.3.2-т “Засгийн газрын авах зээл нь бодит эдийн засгийн салбарт чиглэгдэх бөгөөд эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангасан, зохистой харьцаанд байна” гэж заасан. Цаашид Засгийн газрын гадаад зээлийн хөрөнгөөр хэрэгжиж буй төслүүдийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх, ашиглагдаагүй зээлийн хэмжээг хязгаарлах, гадаад зээлийн гэрээ хэлэлцээр байгуулахаас өмнөх төслийн бэлтгэл ажлыг Монголын талаас шуурхайлан хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Иймд гадаад зээлийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэх төслийн бэлэн байдал хангагдсан, бодит секторт чиглэсэн төслүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээр Засгийн газрын гадаад зээлийн бодлогын хэрэгжилт сайжирч, төсвийн зардал дахь ашиглагдаагүй зээлийн үлдэгдэлд төлж буй шимтгэлийн хэмжээ буурах орчин нөхцөл бүрдэнэ.

Зорилт 2. Засгийн газрын өрийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулж орчин үеийн чиг хандлагад нийцүүлэх, Засгийн газрын өрийн багц дахь зах зээлийн эрсдэлээс сэргийлэх зорилгоор үүсмэл арга хэрэгслийг өрийн зохицуулалтын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх.

Дэлхийн хамгийн том эдийн засаг болох АНУ-ын инфляцын түвшин 2022 оны 3-р сарын байдлаар сүүлийн 40 жилийн хугацаан дахь хамгийн дээд түвшиндээ хүрсний улмаас тус улсын Төв банкнаас бодлогын хүүгийн түвшинг 2 хувьд хүргэх тухай урт хугацааны зорилтоо олон нийтэд мэдэгдсэн. Улмаар АНУ-ын бодлогын хүү өсөх нь ам.долларын ханш бусад улсын валютын эсрэг чангарах, дэлхийн

санхүүгийн зах зээл дээрх суурь хүүг нэмэгдүүлэх зэрэг нөлөө үзүүлснээр Засгийн газрын өрийн багц дахь валютын болон хүүгийн түвшний эрсдэлийг нэмэгдүүлэх, гадаад өрийн дахин санхүүжилтийн зардлыг өсгөх зэрэг сөрөг үр дагавруудтай тул Засгийн газраас цаашид дээрх эрсдэлүүдээс сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

● **Зорилт 3. Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны зах зээлийн хөгжлийг дэмжих, үнэт цаасны арилжааг тогтмолжуулах.**

Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжаа нь хөрөнгийн зах зээл, үнэт цаасны зах зээлийн хөгжилд чухал нөлөөтэйн зэрэгцээ төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх найдвартай эх үүсвэр болдог тул дотоод өрийн зах зээлийг хөгжүүлэх зорилт нь Өрийн удирдлагын тухай хуулийн дагуу стратегийн баримт бичгийн зорилго, хамрах хүрээний салшгүй хэсэг болж хуульчлагдсан. Иймд 2017 оны 10 дугаар сараас эхлэн зогсоод буй Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны зах зээлийн арилжааг дахин нээж, тогтмолжуулах нэн шаардлагатай байна. Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны өгөөжийн муруйг бий болгосноор хөрөнгийн зах зээлд эрсдэлгүй үнэт цаасны жишиг хүү тогтох өндөр ач холбогдолтой бөгөөд Засгийн газрын газрын үнэт цаасны арилжааг урьдаас зарласан хэмжээ, нөхцөл бүхий хуваарийн дагуу тогтсон хугацаанд зохион байгуулж хэвшсэнээр үнэт цаасны эрэлтийг дэмжиж, өгөөжийн муруйг бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлж өгдөг. Энэ ч үүднээс зарим тохиолдолд Төрийн сан дахь мөнгөн хөрөнгийн дутагдал үүсээгүй байхад Өрийн удирдлагын тухай хуулийн 12.1.3-т заасан зориулалтаар буюу дотоод өрийн зах зээлийг хөгжүүлэх зориулалт бүхий үнэт цаасны арилжаа хэвийн явагдах шаардлагатай болно.

● **Зорилт 4. Улсын стратегийн томоохон төслүүдэд Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргах, хувийн хэвшлийн компаниудад дэмжлэг үзүүлэх байдлаар Монгол Улсын эдийн засгийн урт хугацааны зорилтыг хангах, болзошгүй өр төлбөрийн эрсдэлийг хязгаарлах.**

“Шинэ сэргэлтийн бодлого” батлах тухай Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоол батлагдсан. Энэхүү бодлогын баримт бичиг нь Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг хязгаарлаж буй хүчин зүйлсийг арилгаж, урт хугацааны эдийн засгийн өсөлтийн хангах зорилтот төсөл хөтөлбөрүүд, хуулийн төслүүд, үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдээс бүрдсэн. Эдгээр төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй нийтлэг асуудлууд нь төслийг хэрэгжүүлэх бэлтгэл ажил хангалтгүй /Техник, эдийн засгийн үндэслэл, Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ, Зураг, төсөл боловсруулагдаагүй, шинэчлэх шаардлагатай гэх мэт/ байхын зэрэгцээ, төслийг санхүүжүүлэх улсын төсвийн боломж бололцоо хомс байдаг. Иймд төслийн бэлтгэл ажил хангагдсан төсөл, хөтөлбөрийн хувьд улсын төсөвт дарамт учруулалгүйгээр санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх боломжит хувилбар бол хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрт Засгийн газрын баталгаа гаргах явдал юм.

● **Зорилт 5. Засгийн газрын өрийн удирдлагын ил тод байдлыг сайжруулна.**

Өрийн ил тод байдлыг хангуулах, олон нийтэд үнэн бодитой мэдээлэл хүргэх нь иргэн, аж ахуй нэгжид Засгийн газрын үйл ажиллагааг таниулах, төсөвт үүсч болзошгүй өр төлбөрийн талаар зөв ойлголтыг өгөх, цаашлаад хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сэргээж, олон улсын санаачилгын хүрээнд дэлхийн нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн стандартын дагуу өрийн статистик мэдээлэлд Монгол Улсын Засгийн газрын өрийн бүртгэлийг нэгтгүүлэх зэрэг чухал ач холбогдолтой байдаг. Энэ талаар олон улсын байгууллагууд, тэр дундаа Азийн хөгжлийн банк, Дэлхийн банкнаас Монгол Улсад хуваарилах дунд хугацааны зээлийн хэмжээ, нөхцөлийг тогтооход тавигдсан өрийн ил тод байдлыг хангуулах бодлогын нөхцөлүүдтэй энэхүү зорилт нийцэж байна.

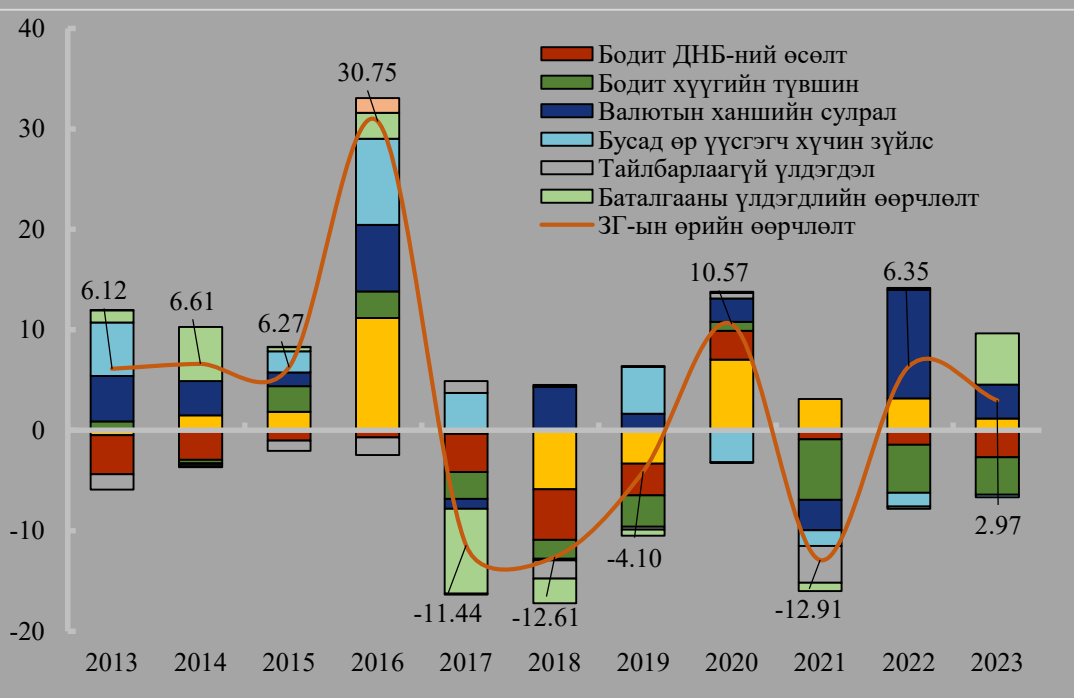
Зорилт 6. Өрийн зохицуулалтын арга хэмжээ.

Дэлхийн нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдал, олон улсын хөрөнгийн зах зээлийн гэнэтийн өөрчлөлт, төлөв байдлаас хамааран Засгийн газрын гадаад өрийн зохицуулалтын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагууд энэхүү стратегийн баримт бичгийн хугацаанд үүснэ. Тухайлбал 2023-2024 онуудад Засгийн газрын гадаад бондын төлөлтийн хувьд өндөр ачаалалтай жилүүд болж байна.

Засгийн газрын өрд нөлөөлөгч хүчин зүйлс

Өрийн тогтвортой байдлын шинжилгээнд аливаа улсын Засгийн газрын өр, ДНБ-ний харьцаа 50 хувиас давсан тохиолдолд тухайн улсыг “Сайтар шинжлэх” шаардлагатай орны ангилалд багтаан илүү нарийвчилсан шинжилгээг хийдэг. Монгол Улсын Засгийн газрын нэрлэсэн өрийн үлдэгдлийн ДНБ-д эзлэх харьцаа 2021 онд 62.6 хувь байгаа ба 2025 он хүртэл Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргаагүй тохиолдолд тус харьцаа 50 хувиас их байхаар төсөөлөгдөж байгаа тул “Сайтар шинжлэх” шаардлагатай орны ангилалд орж байна.

График 8.38. Засгийн газрын өрд нөлөөлөгч хүчин зүйлс /2013-2023/

Сүүлийн 10-н жил болон ирэх 3-н жилийн Засгийн газрын өр, ДНБ-ний харьцаа хэрхэн өсөж, буурахаар байгааг Графикт харууллаа. Засгийн газрын өрийн хэмжээ 2012-2016 онд ихээхэн хэмжээгээр өссөн байна. Үүнд Засгийн газрын зүгээс шинээр гаргасан баталгаа болон төсөв алдагдалтай батлагдсан зэрэг нь ихээхэн нөлөө үзүүлжээ. Харин Засгийн газрын өр, ДНБ-ний харьцаа 2017-2019 онуудад буурсан нь ДНБ-ний өсөлт болон бодит хүүгийн түвшнээс хамаарсан байна. Цаашид ч бодит ДНБ-ний өсөлтийг дэмжиж, төсвийн үндсэн тэнцлийг бууруулах нь өрийн тогтвортой байдлыг хангах суурь үндэс болохоор байна. 2022-2023 онуудын хувьд валютын ханш мэдэгдэхүйц суларч, төсвийн үндсэн тэнцэл алдагдалтай байхаар төсөөлөлтэй байгаа ба 2023 онд гаргах Засгийн газрын өрийн баталгаанаас шалтгаалж Засгийн газрын өр болон ДНБ-ний харьцаа өсөхөөр тооцоололтой байна.

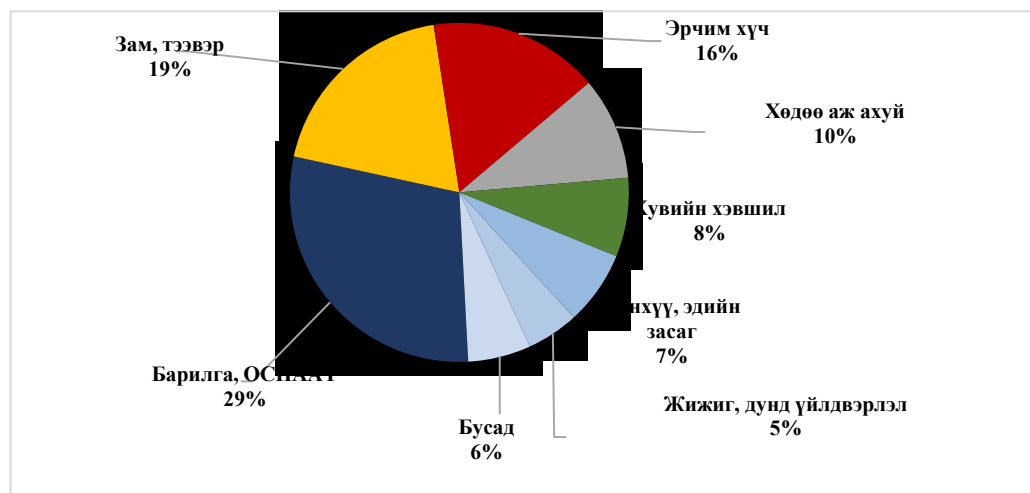
8.6 Засгийн газрын гадаад зээлийн хөрөнгийг дамжуулан зээлдүүлсэн зээл

Монгол Улсын Засгийн газар орон улсын банк санхүүгийн байгууллага, түншлэгч орнуудаас 1991-2022 хооронд нийт 5.0 тэрбум ам.доллар /хөтөлбөрийн зээл ороогүй дүнгээр/-ыг авч ашигласнаас 2.0 тэрбум ам.доллартой тэнцэх хэмжээний хөрөнгийг дотоодод дамжуулан зээлдүүлснээс 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар 3,237.5 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх хэмжээний үлдэгдэлтэй байна.

Хүснэгт 8.3. Дамжуулан зээлдүүлсэн зээлийн үлдэгдэл, 2022.06.30 /тэрбум ₮/

АНГИЛАЛ	Гэрээ тоо	ҮЛДЭГДЭЛ 2022.06.30	ХУВЬ
Засгийн газрын байгууллагад олгосон	92	1,855.20	57.3
Төрийн болон орон нутгийн өмчит ААН-д	67	1,024.30	31.6
Хувийн хэвшлийн ААН-д олгосон	113	357.90	11.1
НИЙТ:	272	3,237.50	100.0

График 8.39. Дамжуулан зээлдүүлсэн зээлийн үлдэгдэл, салбараар /2022.06.30/

Дамжуулан зээлдүүлсэн зээлийн эргэн төлөлтийг 2023 онд төлөвлөхдөө зээлийн гэрээний дагуу төлөгдөх төлбөрийн хуваарьт үндэслэсэн. Мөн орон нутгийн Засаг даргын Тамгын Газарт олгосон зээлүүдийн хүрээнд хугацаа хэтэрсэн хүүгийн төлбөрийг нэмж төвлөрүүлэхээр тооцоолсон болно.

Ингэснээр гадаад зээлийн хөрөнгийг дамжуулан зээлдүүлсэн зээлийн эргэн төлөлтөд 2023 онд нийт 324.1 тэрбум төгрөг /үүнээс хүүгийн төлбөрт 119.3 тэрбум төгрөг, үндсэн төлбөрт 204.8 тэрбум төгрөг/-тэй тэнцэх хэмжээний хөрөнгийг улсын төсөвт төвлөрүүлэхээр төлөвлөлөө.

8.7 Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 (арван) их наядын цогц төлөвлөгөө

Ажлын байрыг дэмжих зээлд олгох хүүгийн татаас

Засгийн газраас коронавируст халдвар /Ковид-19/ цар тахлын сөрөг нөлөөг бууруулах зоригор “Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 (арван) их

наядын цогц төлөвлөгөө"-г 2021 оны 2 дугаар сарын 17-ны өдрийн 42 дугаар тогтоолоор батлан хэрэгжүүлсэн. Эдийн засгийг сэргээх арга хэмжээний хүрээнд бизнесийн эрхлэгчдийг дэмжих үүднээс жилийн 3 хувийн хүүтэй, 3 хүртэл жилийн хугацаатай, эхний нэг жил зээлийн үндсэн төлбөрөөс чөлөөлөгдөх нөхцөлтэй Ажлын байрыг дэмжих зээлийг эргэлтийн хөрөнгийн зориулалтаар банкнуудын эх үүсвэрээр 2021 оны 12 дугаар сарын 31-нийг дуустал хугацаанд олгож, Засгийн газраас зээлд хамрагдсан иргэдийн 7 нэгж хувь, аж ахуйн нэгжийн 6 нэгж хувийг хариуцаж төлөхөөр зохицуулалт хийсэн.

Ажлын байрыг дэмжих зээлийг 2021 оны 12 дугаар сарын 31-нийг дуустал олгосон бөгөөд 2022 оны 8 дугаар сарын 31-ний байдлаар 1,367.4 тэрбум төгрөгийн үлдэгдэлтэй байна.

Хүснэгт 8.4. Ажлын байрыг дэмжих зээлийн дүн болон зээлдэгчийн тоо, 2022.06.30 /тэрбум ₮/

№	Зээл олгосон банк	Нийт олгосон 2021.12.31 хүртэл		Төлөгдсөн зээл 2022.08.31-г хүртэл		ЗЭЭЛИЙН ҮЛДЭГДЭЛ 2022.08.31	
		дүн	тоо	дүн	тоо	дүн	тоо
1	Хаан	834.2	10,594	233.5	437	600.8	10,157
2	Төрийн	441.9	8,789	144.9	306	297.0	8,483
3	Голомт	267.4	1,877	92.1	108	175.4	1,769
4	ХХБанк	217.5	1,116	59.3	31	158.3	1,085
5	Хас	178.0	2,921	61.0	105	117.1	2,816
6	Капитрон	18.9	166	3.7	5	15.1	161
7	Богд	3.0	32	0.8	-	2.2	32
8	Тээвэр хөгжил	1.7	4	0.2	-	1.5	4
9	Ариг	-	-			0.1	7
НИЙТ		1,962.7	25,499	595.4	992	1,367.4	24,514

Тус зээлийг 5,706 аж ахуйн нэгж, 19,793 иргэнд, нийт 25,499 бизнес эрхлэгчдэд банкнуудын эх үүсвэрээр олгож, 108.2 мянган ажлын байрыг хадгалсан үзүүлэлтэй байна. Засгийн газраас зээлийн хүүгийн татаасанд 2021 онд 63.8 тэрбум, 2022 онд 67.5 тэрбум төгрөгийг тус тус хариуцан төлсөн бөгөөд энэхүү зээлийн чанар 98.8 хувьтай байна.

Орон нутгийн ипотекийн зээл олгоход шаардагдах хүүгийн татаас

Төвлөрлийг сааруулах бодлогын хүрээнд Засгийн газрын 2022 оны 08 дугаар сарын 10-ны өдрийн 301 дүгээр тогтоол батлагдаж, орон нутагт шилжин суурьших иргэд болон анх удаа орон сууцны хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдаж байгаа орон нутгийн иргэдэд ипотекийн зээлийн хүүгийн 3 хувийг эхний гурван жилийн хугацаанд Засгийн газраас хариуцахаар зохицуулалт хийсэн.

Орон нутагт ирэх онд ашиглалтад орох орон сууцны тоотой уялдуулж, 2023 онд нийт 5,600 иргэнд дээрх зээлийг олгохоор тооцож, хүүгийн зөрүү буюу төрөөс хариуцаж төлөх 8.0 тэрбум төгрөгийг улсын төсвийн төсөлд тусгасан. Түүнчлэн улсын их хурлын хаврын чуулганаар Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хуульд нэмэлт оруулж, орон нутагт олгох ипотекийн зээлийн урьдчилгаа төлбөрийн 60 хүртэлх хувьд тус сангаас урьдчилгаа төлбөрийн батлан даалт гаргах эрх зүйн орчин бүрдээд байна.

Төвлөрлийг сааруулахад чиглэсэн хөнгөлөлттэй зээл олгоход шаардагдах хүүгийн татаас

Засгийн газраас авч хэрэгжүүлэх төвлөрлийг сааруулах бодлогын хүрээнд Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгж өөрийн ажлын байрыг орон нутагт шилжүүлэх, түүнчлэн орон нутагт шилжин суурьшиж, бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх иргэдийг дэмжих зорилгоор нэг хувийн хүүтэй, 5 жилийн хугацаатай зээлийг банкнуудын эх үүсвэрээр олгох бөгөөд Засгийн газраас зээлийн хүүгийн тодорхой хувийг хариуцаж төлөхөөр санаачлаад байна. Энэхүү зээлийн хүрээнд 2023 онд нийт 100.0 тэрбум төгрөгийн зээл олгогдохоор тооцож, зээлийн хүүгийн зөрүүнд 12.9 тэрбум төгрөгийг төрөөс хариуцан төлөхөөр 2023 оны улсын төсвийн төсөлд тусгаад байна.

ЕС. 2023 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

9.1 Нэгдсэн төсвийн үзүүлэлтүүд

Төсвийн төсөлд Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогын хэмжээг 18.9 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 34.7 хувь, нийт зарлагын хэмжээг 20.5 их наяд төгрөг буюу 37.6 хувь, төсвийн алдагдлыг 833.7 тэрбум төгрөгөөр бууруулж, 1.6 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 2.8 хувьтай тэнцүү байхаар төлөвлөлөө.

Хүснэгт 9.3 Нэгдсэн төсвийн 2022 оны үзүүлэлт /тэрбум ₮/

Үзүүлэлтүүд	2020 Гүйц.	2021 Гүйц.	2022 Бат.	2023 Төс.
НИЙТ ОРЛОГО	10,444.2	14,306.4	16,278.1	19,594.6
Тогтворжуулалтын сан	66.2	627.9	751.7	132.7
Ирээдүйн өв сан	914.1	967.0	-	540.0
ТЭНЦВЭРЖҮҮЛСЭН ОРЛОГО	9,463.8	12,711.4	15,526.4	18,921.9
Татварын орлого	8,511.6	11,299.9	13,634.4	17,065.4
Татварын бус орлого	952.2	1,411.5	1,892.0	1,856.5
НИЙТ ЗАРЛАГА	13,904.3	15,630.4	17,913.5	20,475.3
Урсгал зардал	10,828.9	12,804.0	13,881.8	15,259.9
Хөрөнгийн зардал	3,034.2	2,982.2	4,296.3	5,347.3
Эргэж төлөгдөх цэвэр зээл	41.1	-155.8	-264.6	-132.0
ТЭНЦВЭРЖҮҮЛСЭН ТЭНЦЭЛ	-4,440.4	-2,919.0	-2,387.1	-1,553.4
ДНБ-д эзлэх хувь	-12.0%	-6.8%	-5.1%	-2.8%

9.2 Төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр

Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь -1,553.4 тэрбум төгрөг байгаагаас гадаад зээлийн ашиглалтын 1,224.5 тэрбум төгрөг нь эх үүсвэртэй алдагдал юм. Түүнчлэн, Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулийн дагуу Тогтворжуулалтын санд хуримтлагдах 132.7 тэрбум төгрөг, төсвийн дэмжлэг 350.0 тэрбум төгрөг болон Засгийн газрын дотоод үнэт цаас гаргах замаар тус тус төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэхээр тусгасан.

9.3 Төсвийн тусгай шаардлагад нийцсэн төсвийн төлөвлөлт

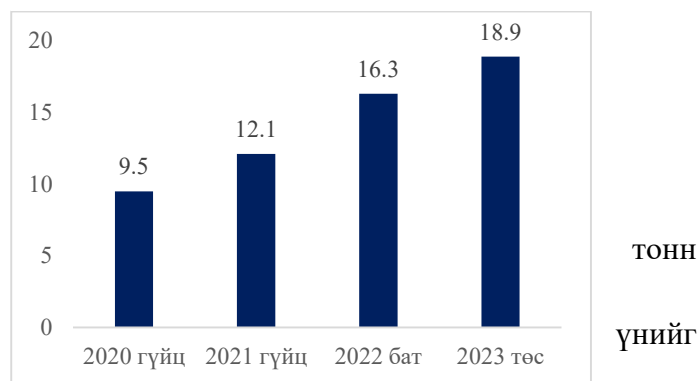
Улсын Их Хурлаас 2021 оны 7 дугаар сарын 7-ны өдөр баталсан Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуульд заасны дагуу

2023 онд төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийг ДНБ-ий 3.6 хувиас, Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдэл ДНБ-ий 65.0 хувиас ихгүй байх төсвийн тусгай шаардлагад Монгол Улсын 2023 оны төсвийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг бүрэн нийцүүлж хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцсон байх:

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.1.3.а-д заасан шаардлагын дагуу зэс, нүүрсний үнийг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцсон бөгөөд 2023 онд зэсийн тэнцвэржүүлсэн үнийг тутамд 8,386.7 ам.доллар, нүүрсний тэнцвэржүүлсэн тонн тутамд 110.8 ам.доллар байхаар тооцлоо.

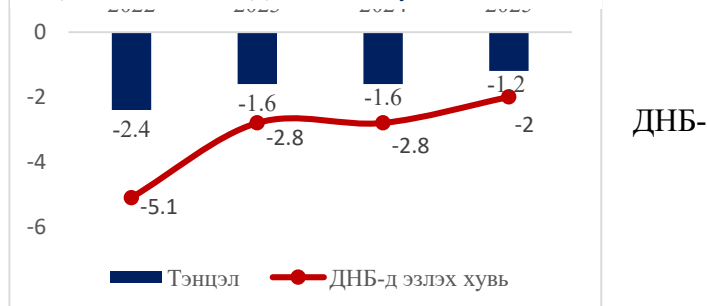
График 9.40. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого /2020-2023 он/, /их наяд ₮/

Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдал 2023 онд тухайн жилийн ДНБ-ий 3.6 хувиас илүүгүй байх:

Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл - 1,553.4 тэрбум төгрөг буюу ий -2.8 хувьтай тэнцэхээр төлөвлөлөө.

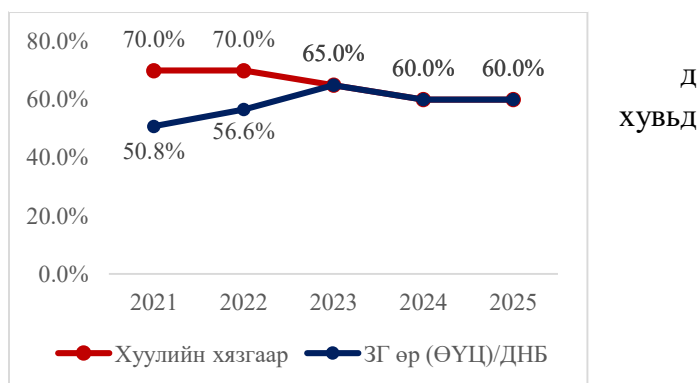
График 9.41. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл /2022-2025 он/, ДНБ-д эзлэх хувь

Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдэл нь ДНБ-ий 65.0 хувиас хэтрэхгүй байх:

Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдлийг ДНБ-харьцуулсан харьцаа нь 65.0 хүрэх төлөвтэй байгаа нь Засгийн газрын өрийн тухай төсвийн тусгай шаардлагыг хангаж байна.

График 9.42. Засгийн газрын өр /2021-2025 он/

Тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус ДНБ-ий өсөлтийн хувь,

тухайн жилийн өмнөх 12 жилийн эрдэс баялгийн бус ДНБ-ий өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байх:

Тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус ДНБ-ий өсөлт 11.0 хувьтай, 2011-2022 оны эрдэс баялгийн бус ДНБ-ий өсөлтийн дундаж 14.6 хувьтай тус тус тэнцэж байна. 2023 оны төсвийн төсөлд нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлт 14.3 хувь буюу тусгай шаардлагыг хангаж байна.

АРВАН. ДАГАЛДАХ ХУУЛИУД

● Төрийн бүтээмж, төсвийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр 5 хуулийн нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулсан:

Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Ирээдүйн өв сангийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай

Ашигт малтмалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Төрийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Гүйцэтгэх засаглал дахь хяналтын тухай

● Татварын бодлогын хүрээнд 6 хуулийн нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулсан:

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай

Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт оруулах тухай

Гаалийн албан татварыг хөнгөлөх тухай

● Нийслэлээс орон нутагт амьдран суух зорилгоор шилжин суурьшиж буй этгээдэд газар эзэмших эрх олгохтой холбоотой 2 хуулийн нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулсан:

Газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

● Улсын Их Хурлын 6 тогтоол боловсруулсан:

Засгийн газрын үнэт цаас гаргах эрх олгох тухай

Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргах зөвшөөрөл олгох тухай

Тогтоолын хавсралтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Тогтоолд өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын 2023 оны төсвийн тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан авах зарим арга хэмжээний тухай

Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай

● Бусад чиглэлийн нийт 6 хуулийн нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулсан:

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Засгийн газрын бүрэлдэхүүний тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай

Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Нийгмийн халамжийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай

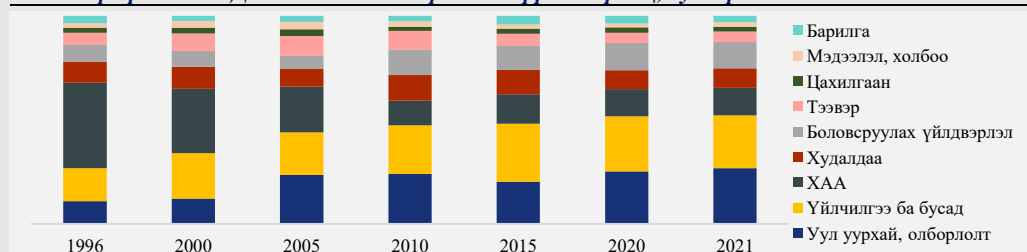
● **Мэргэжлийн хяналтын чиг үүргийг шилжүүлж байгаатай холбоотой 82 хуулийн нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулан хүргүүлж байна.**

Гүйцэтгэх засаглал дахь хяналтын тухай, Төрийн хэмнэлтийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Агаарын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Усны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хог хаягдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийн эргэлтэд хяналт тавих тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Геодези, зураг зүйн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Барилгын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Орон сууцны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хот байгуулалтын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрчим хүчний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Авто замын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Автотээврийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Усан замын тээврийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Төмөр замын тээврийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хэмжил зүйн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Харилцаа холбооны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хүнсний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Баяжуулсан хүнсний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Органик хүнсний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Нялх, балчир хүүхдийн хүнсний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хувиргасан амьд организмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Тамхины хяналтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Согтууруулах ундааны эргэлтэд хяналт тавих, архидаан согтуурахтай тэмцэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Малын генетик нөөцийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Ургамал хамгааллын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Таримал ургамлын үр, сортын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Улсын нөөцийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүл мэндийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Дархлаажуулалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Донорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Согтууруулах ундаа хэтрүүлэн хэрэглэсэн этгээдийг албадан эрүүлжүүлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүл ахуйн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Ерөнхий боловсролын сургуулийн хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Боловсролын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Шинжлэх ухаан, технологийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хөдөлмөрийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн халамжийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Соёлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Кино урлагийг дэмжих тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Музейн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Аялал жуулчлалын тухай хуулийн зарим хэсэг хүчингүй болсонд тооцох тухай, Гаалийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Өрсөлдөөний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулийн зарим заалт хүчингүй болсонд тооцох тухай, Биеийн тамир, спортын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Онцгой албан татварын тэмдгийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Чөлөөт бүсийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Цөмийн энергийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Зар сурталчилгааны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хот, суурин газрыг дахин хөгжүүлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Зөрчлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг тус тус боловсруулав.

Шигтгээ 1. Эдийн засгийн төрөлжилт

Уул уурхайн салбарын ДНБ-ий нийт ДНБ дэх жин 1996-2022 оны хооронд 11 хувиас 27 хувь болж тэлсэн бол хөдөө аж ахуйн салбарын жин 41 хувиас 17 хувь болж буурчээ. Үйлчилгээ болон бусад салбар 1996 онд 16 хувийг эзэлдэг байсан бол 2022 онд 29 хувь болж өссөн байна.

График 11.1. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний бүтэц, хувиар

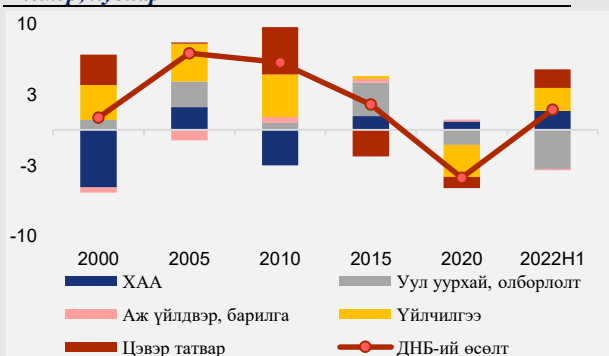

Эх үүсвэр: УСХ, ЭЗХЯ-ны тооцоолол

ДНБ-ий өсөлтөд уул уурхайн салбарын хувь нэмэр сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэж, эдийн засаг түүхийн эдийн экспорт, үйлдвэрлэл, дэлхийн зах зээл дээрх үнэ, эрэлтээс өндөр хамааралтай болоод байна.

Харвардын их сургуулиас гаргадаг экспортын бүтээгдэхүүний төрөлжилтийг хэмждэг эдийн засгийн цогц байдлын индексээр 2020 оны байдлаар Монгол улс 133 улсаас 111-р байранд жагсаж байна. Экспортын 90.2 хувийг (2019 он) түүхий эд буюу боловсруулаагүй бүтээгдэхүүн эзэлж байгаа нь манай улсын экспорт зөвхөн уул уурхайн бүтээгдэхүүнээс хамааралтай, төрөлжилт доогуур байгааг илэрхийлж байна.

График 11.2. ДНБ-ий өсөлтөд оруулах хувь нэмэр, хувиар

Эх үүсвэр: УСХ, ЭЗХЯ-ны тооцоолол

Хүснэгт 11.1. Экспортын төрөлжилтийн индекс

Эрэмбэ	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Монгол	93	90	104	125	12	111

Тэмдэглэл: Экспортын төрөлжилтийн индексээр 133 улсаас жагсаж буй байрыг илэрхийлнэ.

Эх үүсвэр: The Atlas of Economic Complexity

Дэлхийн банкны 2018 оны “Хөрөнгө оруулалтын шинэчлэлийн зураглал-Монгол” тайланд Монгол улсад үйлдвэрлэгдэж буй болон үйлдвэрлэгдэх боломжтой бүтээгдэхүүнийг хөрөнгө оруулагчид болон Монгол Улсад үр өгөөжтэй байдлаар үнэлсэн. Энэхүү тайланд хоёр талд харилцан ашигтай бүтээгдэхүүнээр ноолуур, ноос арьс шир, мах, сүүний ферм, махны ферм зэрэг бүтээгдэхүүнийг, харин Монголын талд үр ашигтай боловч хөрөнгө оруулагчид харьцангуй бага ашигтай бүтээгдэхүүнээр чацарганын тос, тосон бүтээгдэхүүн, сүүнээс гарган авсан арьс арчилгааны бүтээгдэхүүнийг тус тус нэрлэсэн байна.

Шигтгээ 2. Эрчим хүчний хангамж

Монгол Улсын төвлөрсөн эрчим хүч, дулааны хангамжийн систем нь хурдацтай өсөж буй эрэлтийг хангаж чадахгүй түвшинд байна. Монгол Улс 2021 онд нийт 9.7 тэрбум кВт.ц эрчим хүч үйлдвэрлэсэн. Нийт 8.9 тэрбум кВт.ц цахилгаан эрчим хүч түгээсний 88 хувийг дотоодоос, 12 хувийг импортоор хангаж байна⁹. Цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээ сүүлийн жилүүдэд дунджаар 7-8 хувиар, цаашид 5-6 хувиар өсөхөөр байгаа¹⁰ нь дотоодын цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэлийн ачааллыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ эрчим хүчний импортыг өсгөхөөр байна.

Харин 2021 оны байдлаар 15.0 сая Гкал дулаан үйлдвэрлэж⁹, хэрэгцээгээ дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангасан хэдий ч оргил ачааллын үед суурилагдсан хүчин чадлаасаа 6 хувиар давж байгаа нь нийлүүлэлт тасалдах томоохон эрсдэлтэй байна.

2022 оны эхний 8 сарын байдлаар цахилгаан үйлдвэрлэл 4.3 хувиар, дулаан үйлдвэрлэл 5.6 хувиар тус тус өсөөд байна. 2022-2023 оны өвөлжилтийн төсөөллөөс харахад дулаан хангамжийн суурилагдсан хүчин чадал 2,537 Гкал/цаг байгаа ч системд холбогдсон хэрэглэгчдийн тооцоот ачаалал 2,992 Гкал/цаг, техникийн нөхцөлөө авсан 691 Гкал/цагийн хэрэглээ хүлээгдэж байна¹⁰.

График 11.3. Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, сая кВт цаг

График 11.4. Дулааны эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээний өөрчлөлт

Эх үүсвэр: ЭХЯ, УСХ

Эрчим хүчний хангамжийн сүлжээ, тоног төхөөрөмжийн дийлэнх нь хуучирч, элэгдсэн байна. ДЦС-уудын (Амгалан дулааны станцаас бусад) цахилгаан дамжуулах шугамын дийлэнх хэсэг, дулааны шугам сүлжээний дамжуулах хоолойн 30 хувь, дэд станцын 30 хувь нь тус бүр гучаас дээш жилийн насжилттай, ашиглалтын хугацаа дууссан тоног төхөөрөмжтэй байна. Сүүлийн 10 жилийн дулаан, эрчим хүчний шугамын алдагдал 3-4 хувь, цахилгаан эрчим хүчнийх 13-15 хувьтай байна.

Хэрэглээтэй уялдаагүй үнэ, тарифын системээс шалтгаалан хэрэглэгчид хэрэглээгээ хэмнэх, зөвөөр удирдах сонирхолгүй байна. Манай улсад 1 кВт цахилгаан эрчим хүчний үнэ дунджаар 6.2-6.3 ам.цент байгаа нь өдөр, шөнийн хэрэглээнээс хамааран өөрийн өртгөөс 31-63 хувиар доогуур үнэ хэдий ч эрчим хүч, дулааны төлбөрийг нормд суурилсан байдлаар тооцдог, хэрэглэгч өөрийн дулааны хэрэглээг тохируулах боломжгүй байна. Өрхийн хэрэглээний 22-25 хувийг ус, цахилгаан, дулааны төлбөр эзэлж байна.

⁹ Эх үүсвэр: Үндэсний статистикийн хороо

¹⁰ Эх үүсвэр: Эрчим хүчний яамны тооцоолол

Шигтгээ 3. Төмөр замын тээвэр

Монгол Улсын нийт төмөр зам 1,996 км бөгөөд үүнээс урд хилээс хойд хил хүртэлх чиглэлд 1,120 км орчим өргөн цагариг бүхий үргэлжилсэн төмөр замтай. 2021 онд төмөр замаар 32 сая тонн ачаа тээвэрлэсэн нь хүчин чадлаасаа 7 сая тонноор өндөр байна. Цар тахлын өмнө буюу 2019 онд төмөр замаар нийт 28 сая тонн буюу хүчин чадлаас 3 сая тонн илүү хэмжээний ачаа тээвэрлэсэн байна. 2019 оны ачаа тээвэр нь нийт захиалгын ойролцоогоор 70 хувь байсан бөгөөд үлдсэн 30 хувийн захиалга нь төмөр замын салбарын алдагдсан боломжийн өртөг болж байна. Цаашид ачаа тээврийн эрэлт өсөх хандлагатай байна.

Ачаа тээврийн эрэлт нэмэгдэж байгаа ч ачааны вагон, зүтгүүрийн тоо, ачих буулгах терминал, төмөр замын өртөөний замын уртаас шалтгаалсан хүчин чадал дутагдаж байна.

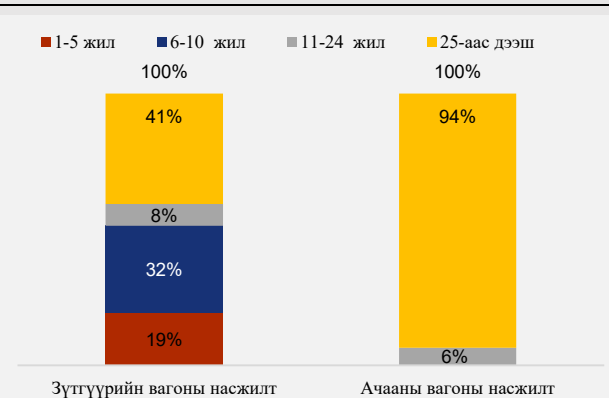
Суурь бүтцийн чанар сул: Төмөр замын чанар муу байна. УБТЗ-д ашиглаж байгаа 1,537 км төмөр замын 49 хувь нь Р-65 төрлийн буюу орчин үеийн өндөр чанартай, даац сайтай,

стандартын төмөр зам ба үлдсэн 51 хувь нь Р-50 төрлийн 30-50 жилийн насжилттай хуучирч металлын бүтцэд өөрчлөлт орсон зам байна.

Зүтгүүр болон ачааны вагоны насжилт өндөр: 2018 оны байдлаар зүтгүүрийн вагон 184, ачааны вагон 6,577 байсан бол 2021 оны байдлаар зүтгүүрийн вагон 174, ачааны вагон 6,506 болж буурсан байна. Буурсан шалтгаан нь зүтгүүрийн вагоны 41 хувь, ачааны вагоны 94 хувь нь 25-аас дээш жилийн насжилттай, ашиглалтын хугацаа нь дуусах дөхсөн байна. Мөн 2021 оны байдлаар төмөр замын салбарт нийт 164.3 сая төгрөгийн хохирол гарсны 70 хувийг зүтгүүрийн гэмтлийн хохирол эзэлж байна.

Цар тахлын үед нэмэгдсэн ачааллаас үүдэлтэй үйл ажиллагааны доголдол: Цар тахлын онцгой байдлаас шалтгаалан ачаа тээврийн терминалууд дээр чингэлгийн бөөгнөрөл үүссэн. УБТЗ ХНН-ийн ачаа тээврийн олон терминалд үйлчилдэг монополь тогтолцоо нь ачаа эргэлтийн хугацаа уртасгах, хөрөнгө ашиглалтын өндөр зардлыг үүсгэж, үр ашгийг бууруулах сөрөг талуудыг үүсгэж байна. ШӨХТГ-аас 2018 оноос хойш ачаа тээврийн үнийг өөрчлөх зөвшөөрлийг олгож байгаа ч цар тахлын эсрэг хуулийн хүрээнд үнийн зохицуулалтад орсон ба байгууллагын дэлгэрэнгүй орлого нь тус салбарт шаардлагатай хөрөнгө оруулалтыг санхүүжүүлэх хэмжээний үр ашгийг бий болгож чадахгүй байна.

График 11.5. Хөдлөх бүрэлдэхүүний ашиглалт, хувиар

Эх үүсвэр: Тээврийн статистик, ЗТХЯ, 2021

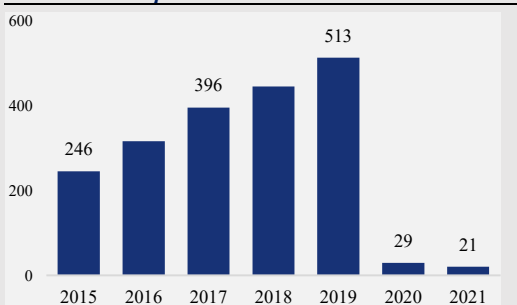
Шигтгээ 4. Аялал жуулчлалын салбар

“Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 4.2.3-д “Үндэсний онцлог бүхий аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, олон улсын аялал жуулчлалын зах зээлд өрсөлдөх чадвар дээшилсэн байна” гэж тусгасан.

Манай улс Дэлхийн эдийн засгийн форумаас гаргадаг Олон улсын аялал жуулчлалын өрсөлдөх чадварын 2019 оны тайланд 136 орноос 93-т эрэмбэлэгдсэн байгаа.

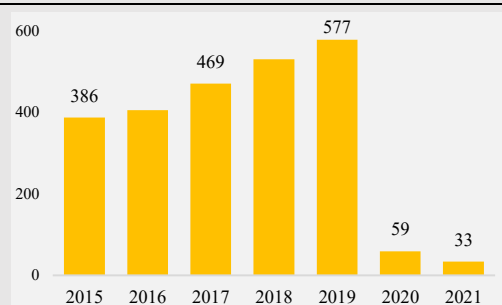
Монгол Улсад ирсэн гадаадын жуулчдын тоо, орлого тогтмол өсөж байсан ч 2021 онд цар тахлын өмнөх үетэй харьцуулахад жуулчдын тоо 17 дахин, орлого 25 дахин буурчээ. Харин 2022 оны эхний 7 сарын байдлаар 90 сая.ам.долларын орлого олж, эргэн сэргэж эхлээд байна¹.

График 11.6. Аялал жуулчлалаас олсон орлого, сая ам.доллар

Эх үүсвэр: Монголбанк, Төлбөрийн тэнцлийн статистик

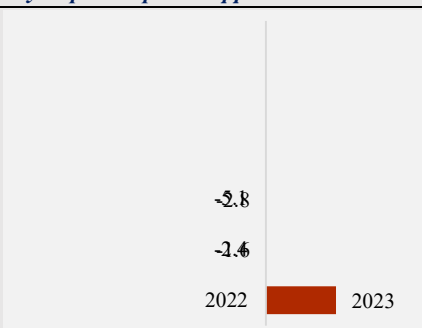
График 11.7. Гадаадын жуулчдын тоо, мянга

Эх үүсвэр: УСХ

Монголбанк болон бусад байгууллагын 2017, 2019 онд гүйцэтгэсэн Монгол Улсад аялж буй гадаадын жуулчдын зардлын түүвэр судалгааны үр дүнгээр жуулчдад ирэхэд хамгийн их тулгардаг бэрхшээл нь мэдээлэл сурталчилгааны байдал дутмаг, агаарын тээвэртэй холбоотой тийз, нислэгийн асуудлууд, визтэй холбоотой асуудлууд байна. Мөн 2017 оны байдлаар нэг жуулчны манай улсад зарцуулж буй зардлын дүн нь олон улсын тээврийн зардлыг оруулахгүйгээр 1463 ам.доллар байжээ. Эдгээрээс Франц, АНУ, Канад, Австрали, Шинэ Зеланд улсын нэг жуулчин дунджаар хамгийн их зардлыг гаргадаг байна.

График 11.8. МУ-д ирэхээс өмнө тулгардаг бэрхшээлүүд

Эх үүсвэр: Монголбанк, Аялал жуулчлалын төвийн түүвэр судалгаа, 2019

Хүснэгт 11.2. МУ-д зарцуулж буй аяллын дундаж зардал

№	Улс орнууд	Хоног	Зардал
1	АНУ, Канад	13	2,187
2	Австрали, Шинэ Зеланд	11	2,191
3	БНСУ	6	1,027
4	БНХАУ	16	1,162
5	ХБНГУ	12	1,102
6	ИБУИНВУ	10	1,304
7	ОХУ	11	1,147
8	Франц	12	2,257
9	Япон	7	1,818
10	Өмнөд Ази	8	1,111
11	Бусад европ	12	1,957
12	Бусад	19	1,086
Нийт		9	1,463

Эх үүсвэр: Монголбанк, Аялал жуулчлалын төв. Түүвэр судалгаа, 2017

¹Монголбанк, Төлбөрийн тэнцлийн статистик

Шигтгээ 5. Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд

Манай улсад 2021 оны эцсийн байдлаар төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой нийт 89 хуулийн этгээд 53.5 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 123 хувьтай тэнцэх хөрөнгө эзэмшиж үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээрээс 2021 онд 45 нь ашигтай ажилласан бол үлдсэн 44 нь нийт 240.4 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай ажилласан байна.

Нийт төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд 2021 онд 18.1 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 42 хувьтай тэнцэх хэмжээний өр төлбөрийн үлдэгдэлтэй гарчээ.

Хүснэгт 1.3. Төрийн өмчит хуулийн этгээдийн хөрөнгийн өгөөж, 2021 он

№	Салбар	Хуулийн этгээдийн тоо	Тайлант үеийн цэвэр ашиг /сая.төг/	Нийт хөрөнгийн дүн /сая.төг/	Хөрөнгийн өгөөж %
1	Эрчим хүч	30	-4,769.30	4,019,167	-0.12
2	Зам, тээвэр	27	63,237.20	4,319,152	1.46
3	Уул уурхай	25	937,464.50	36,277,559	2.58
4	Банк санхүү	6	48,124.90	8,112,134	0.59
5	Мэдээлэл, холбоо	4	1,362.80	258,949	0.53
6	БОАЖ	4	-1,559.50	11,842	-13.17
7	Биеийн тамир, спорт	3	-1,231.10	49,107	-2.51
8	ХХААХҮ	2	3,835.50	24,507	15.65
9	Барилга хот байгуулалт	2	-11,114.50	370,233	-3
10	Батлан хамгаалах	1	-180.8	591.5	-30.56
11	Соёл урлаг	1	-52.5	4,361	-1.2
	Нийт	105	1,035,116.3	53,447,605	1.94

Эх үүсвэр: Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газрын 2021 оны тайлан

/“Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн харьяа 17 компанийг оруулсан/

Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдийн үйл ажиллагааны үр ашиггүй байдалд эдийн засгийн гадаад, дотоод нөхцөл байдлаас гадна тухайн хуулийн этгээдийн засаглал сул, удирдлагын шийдвэр ил тод бус, оновчгүй байгаа нь чухал нөлөө үзүүлж байна. Иймд эдгээр хуулийн этгээдийн засаглалыг олон улсын жишигт нийцүүлэх, үйл ажиллагааны ил тод байдал, хариуцлага, хяналтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Тэр дундаа уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үр ашгийг нэмэгдүүлж, менежментийг сайжруулах нь байгалийн баялгийн үр өгөөжийг одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрд тэгш, шударга хүртээх бодлогыг хэрэгжүүлэх суурь юм.

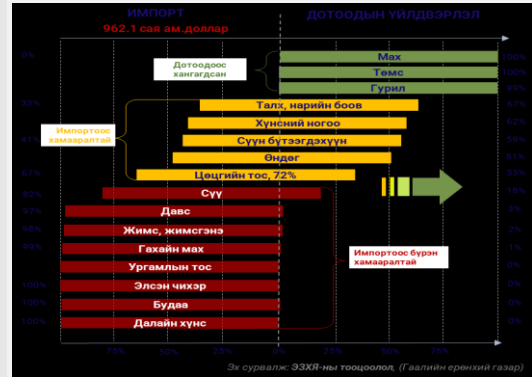
Иймд, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой уул уурхайн компаниудын үйл ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтын шийдвэрийг эдийн засгийн богино, дунд, урт хугацааны бодлоготой уялдуулж, компанийн засаглал, хяналт, хариуцлагыг сайжруулах замаар макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн баялгийн менежментийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Энэ нь мөн байгалийн баялгаас олох Монгол Улсын гадаад валютын орлогын урсгалд дүн шинжилгээ хийх, гадаад валютын нөөцийг оновчтой удирдах, болзошгүй өр төлбөр болон санхүүгийн үүргийн аливаа эрсдэлийг удирдах боломжийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой.

Шигтгээ 6. Хүнсний тогтвортой хангамж

Хүнсний үйлдвэрлэл, хангамжийн асуудал нь хүн амын эрүүл мэнд, үндэсний аюулгүй байдлын үндэс, улс орны нэн тэргүүнд шийдвэрлэх асуудал юм. Монгол Улс 2021 оны байдлаар жимс жимсгэнэ, ургамлын тос, элсэн чихэр, бүх төрлийн будааны хэрэглээг бараг 100 хувь, хүнсний ногоо, сүүн бүтээгдэхүүн, гурилан бүтээгдэхүүний 33-40 хувийг импортоор нийлүүлж байна. Түүнчлэн эдгээр барааг зүүн өмнөд Азийн цөөн хэдэн орон болон ОХУ, Европын зарим орнуудаас голлон импортолж байгаа нь хүнсний нийлүүлэлтийн импортын хамаарлын эрсдэл үүсгэж байна. Иймд дотоодод үйлдвэрлэх боломжтой хүнсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, зайлшгүй импортоор нийлүүлэх хүнсний импортын цөөн түншээс хамаарах хамаарлыг бууруулах шаардлагатай байна.

График 11.9. Хүнсний гол нэр төрлийн нийлүүлэлт, 2021 оны байдлаар

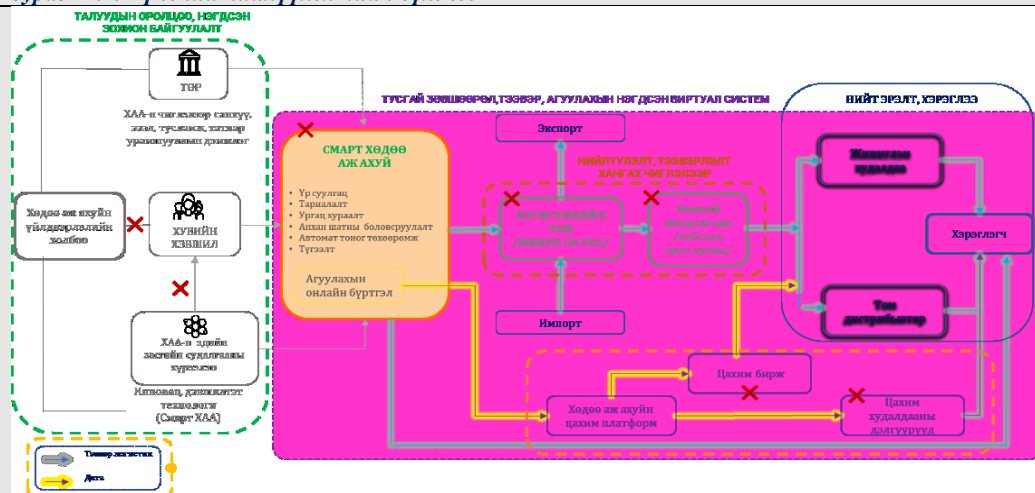

Эх үүсвэр: ҮСХ, Гаалийн Ерөнхий Газар, тооцоолол

Хүнсний дотоодын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх

Хүнсний үйлдвэрлэл хөгжих нөөц бүхий тохиромжтой байршилд бичил үйлдвэрлэгчээс хэрэглэгч хүртэлх үйлдвэрлэл, хадгалалт, тээвэрлэлт, борлуулалтын тогтолцоог хувийн хэвшлийг дэмжих замаар цогцоор шийдвэрлэх нь зүйтэй байна. Дараах зурагт хүнсний нийлүүлэлтийн сүлжээний схемийг харуулсан ба манай улсад тээвэр, логистикийн төв, худалдааны цэгүүдээс гадна институтийн зохион байгуулалт, цахим системүүдийг шинээр байгуулах хэрэгцээтэй байна.

Зураг 11.1. Хүнсний нийлүүлэлтийн сүлжээ

Эх үүсвэр: Эдийн засаг, хөгжлийн яам

Энэ хүрээнд шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, төрийн оновчтой, үр ашигтай оролцоог бий болгох, цахим системүүдийг хөгжүүлэх, хүнсний нийлүүлэлтийн сүлжээ байгуулах байршлуудад улсын төсвийн хөрөнгөөр баригдах дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтуудыг чиглүүлэх хэрэгтэй байна.

Шигтгээ 7. Гадаадын банкны салбарыг нээх зохицуулалт

Гадаад банкны салбар Монгол Улсад байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулах талаар “Банкны тухай хууль”, “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль”, “Компанийн тухай хууль” болон Монголбанкны Ерөнхийлөгчийн баталсан “Банкны зөвшөөрлийн журам” болон бусад журмаар зохицуулж байна.

Монгол Улсад одоогийн байдлаар гадаадын банкны салбар байхгүй бөгөөд БНХАУ, Япон улсын 3 банкны төлөөлөгчийн газар ажиллаж байна.

Монголбанкны Ерөнхийлөгчийн тушаалаар батлагдсан “Банк байгуулах тусгай зөвшөөрлийн журам”-д зааснаар гадаадын банк байгуулах этгээд нь дараах болон бусад хатуу шаардлагуудыг хангасан байхыг шаарддаг. Үүнд:

- Банк байгуулах хүсэлт гаргасан өдрөөс өмнөх 3 жилийн хугацаанд активын хэмжээгээр дэлхийд эхний 100-д багтсан байх;
- Гадаадын банк нь бүртгэгдсэн улсаас бусад оронд банк, түүний нэгж байгуулж, үйл ажиллагаагаа 3-аас доошгүй жил тогтвортой явуулж байгаа;
- Төлөөлөгчийн газар нь Монгол Улсад 1-ээс дээш жилийн хугацаанд үйл ажиллагаа эрхэлсэн байх.

Иймд, гадаадын банкны салбар Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулах талаар холбогдох хууль, журмын шалгууруудыг өөрчилж, санхүүгийн салбарт өрсөлдөөнийг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй юм.

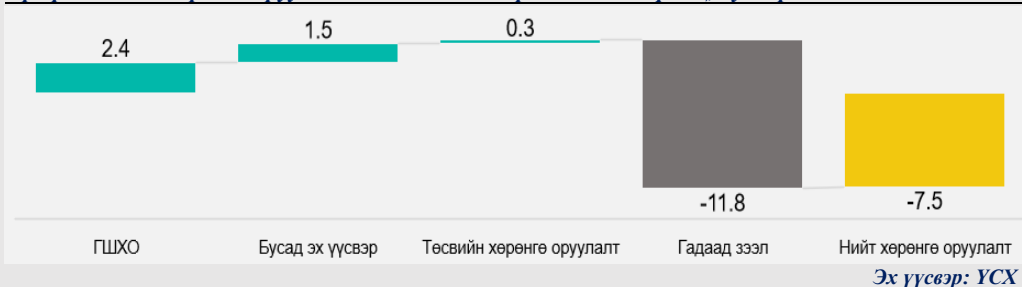
Санхүүгийн салбарын өрсөлдөөн нэмэгдсэнээр хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрийн зардал буурч, санхүүгийн хүртээмж нэмэгдэх ач холбогдолтой. Нөгөө талдаа олон улсын шаардлагын дагуу эрсдэлд суурилсан банкны болон мөнгө угаахтай тэмцэх хяналт шалгалтын тогтолцоог бүрдүүлснээр гадаадын банкны салбар байгуулахтай холбоотой бусад сөрөг эрсдэлүүдийг бууруулах боломжтой.

Шигтгээ 8. Хөрөнгө оруулалт

Монгол Улсад 2000-2021 онд нийтдээ 69.2 их наяд төгрөгийн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт хийгдсэний 70 орчим хувь нь уул уурхай, олборлох салбар, 20 гаруй хувь нь үйлчилгээний салбаруудад төвлөрсөн байна.

Нийт хөрөнгө оруулалт 2021 онд өмнөх оноос 7.5 хувиар, цар тахлын өмнөх 2019 оны түвшнээс 2.6 хувиар тус тус буурсан. Бууралтад гадаад зээлийн хэмжээ 60 хувиар буурсан нь гол нөлөөлсөн байна.

График 11.10. Хөрөнгө оруулалтын 2021 оны өөрчлөлтийн бүтэц, хувиар

2021 онд нийт хөрөнгө оруулалтын 58.2 хувийг гадаадын хөрөнгө оруулалт, 12.7 хувийг улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, 29.1 хувийг банкны зээл болон бусад эх үүсвэр бүрдүүлсэн байна. Батлан хамгаалах, төрийн удирдлага, эрчим хүч, барилга, боловсруулах үйлдвэр зэрэг улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт болон гаднын зээл, тусламжаар голлон санхүүждэг салбаруудын хөрөнгө оруулалт буурч, уул уурхай, худалдаа, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарт хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 1.4. Хөрөнгө оруулалтын бүтэц, салбар, эх үүсвэрээр, 2021 он

	ГШХО	Төсвийн орлуулалт	Бусад /гадаадын зээл тусламж, дотоодын банкны зээл/	Нийт
ХАА	0.1	0.0	0.4	0.4
Уул уурхай, үйлдвэрлэл	37.5	0.6	21.9	60.0
Үүнээс: 54.6 нь уул уурхай				
Барилга	0.7	3.1	2.0	5.9
Үйлчилгээ	10.5	6.2	17.1	33.7
Үүнээс: 7.7 нь худалдаа, 12.2 нь боловсрол, эрүүл мэнд, төрийн удирдлага, 13.8 нь бусад				
Нийт	48.7	9.9	41.3	100.0

Эх үүсвэр: YCX, тооцоолол

Төсвөөс бусад дотоод эх үүсвэрээр голлон санхүүждэг уул уурхайн бус салбарын хөрөнгө оруулалт 2023 онд буурч, нийт эдийн засгийн өсөлтийг сааруулахаар байна. Иймд тус салбаруудын санхүүжилтийн боломжийг нэмэгдүүлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар үйл ажиллагааг дэмжих хэрэгтэй байна.

2021 оны байдлаар 2,126 гадаадын, 554 гадаадын хамтарсан хөрөнгө оруулалттай аж ахуй нэгж үйл ажиллагаа явуулсан нь өмнөх оноос 12 хувиар, цар тахлын өмнөхөөс 10.5 хувиар тус тус бага байна.

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1.1. ДНБ-ий өсөлтийн бүтэц, улирлаар	- 8 -
График 1.2. Жилийн инфляц ба зорилтот түвшин, хувиар	- 9 -
График 1.3. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, актив тал, хувиар	- 9 -
График 1.4. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, пассив тал, хувиар	- 9 -
График 1.5. Ажилгүй хүн, мян.хүн, ажилгүйдлийн түвшин, хувиар	- 10 -
График 1.6. Ажиллах хүч, мян.хүн, ажиллах хүчний оролцооны түвшин, хувиар	- 10 -
График 1.7. Төлбөрийн тэнцэл, сая ам.доллар	- 11 -
График 1.8. ГВАН, сая ам.доллар, хүрэлцээт түвшин, сараар	- 11 -
График 1.9. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт, тэрбум ам.доллар	- 11 -
График 1.10. Дэлхийн ЭЗ-ийн өсөлтийн төсөөлөл	- 13 -
График 1.11. Зэсийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн	- 15 -
График 1.12. Алтны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/трой унц	- 15 -
График 1.13. Төмрийн хүдрийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн	- 15 -
График 1.14. Газрын тосны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/баррель	- 16 -
График 1.15. Нүүрсний үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонн	- 16 -
График 3.1 2021 оны цалингийн сангийн судалгаа сараар /мянган хүн/	- 36 -
График 3.2. Нийт орлого ба тусламжийн дүн /их наяд ₮/	- 37 -
График 3.3 Уул уурхайн болон бусад салбараас төвлөрүүлэх орлого /их наяд ₮/	- 38 -
График 3.4. Төсвийн орлого, төрлөөр	- 39 -
График 3.5. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын орлого /уул уурхай, уул уурхайн бус салбараар /тэрбум ₮/	- 40 -
График 3.6. Хувь хүний орлогын албан татварын орлого /тэрбум ₮/	- 40 -
График 3.7 НӨАТ-ын орлого ба дотоодын	- 41 -
График 3.8. Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татварын орлого /тэрбум ₮/	- 41 -
График 3.9. Суудлын автомашины импортын тоо	- 42 -
График 3.10 Импортын гаалийн албан татвар болон НӨАТ /тэрбум ₮/	- 43 -
График 7.1. Аймаг, нийслэлийн ОНХС-д олгох орлогын шилжүүлэг, тэрбум төгрөг	- 69 -
График 8.1. Улсын нийт гадаад өрийн статистик 2018-2022.II /тэрбум \$/	- 70 -
График 8.2. Улсын нийт гадаад өр, зээлдүүлэгчээр, тэрбум \$ /2018-2022.II /	- 70 -
График 8.3. Засгийн газрын өрийн хязгаар /2020-2025/	- 71 -
График 8.5. Гадаад зээлийн ашиглалтыг зориулалтаар /2022.06.30/	- 72 -
График 8.6. Гадаад зээлийн ашиглалтыг зориулалтаар /2022.06.30/	- 72 -
График 8.7. Засгийн газрын гадаад зээлийн бүтэц, валютаар /2022.06.30/	- 73 -
График 8.8. Олон улсын зах зээл дэх хөвөгч хүүгийн түвшин 2018-2022	- 74 -
График 8.9. Гадаад үнэт цаасны олон улсын зах зээл дээрх өгөөж 2020.6.30-2022.06.30	- 75 -
График 8.10. Монгол Улсын зээлжих зэрэглэл, /2022.06.30/	- 76 -
График 8.11. Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжааны хэлбэр /2012-2017/	- 78 -
График 8.12. Барих-шилжүүлэх төрлийн концессын үлдэгдэл, тэрбум ₮ /2022.06.30/	- 79 -
График 8.13. Засгийн газрын өрд нөлөөлөгч хүчин зүйлс /2013-2023/	- 84 -
График 8.14. Дамжуулан зээлдүүлсэн зээлийн үлдэгдэл, салбараар /2022.06.30/	- 85 -
График 9.1. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого /2020-2023 он/, /их наяд ₮/	- 89 -
График 9.2. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл /2022-2025 он/, ДНБ-д эзлэх хувь	- 89 -
График 9.3. Засгийн газрын өр /2021-2025 он/	- 89 -

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1.1. Эдийн засгийн өсөлт үзүүлж буй салбаруудын хувь нэмэр	- 7 -
Хүснэгт 1.2. Улсуудын эдийн засгийн өсөлт, хувиар	- 13 -
Хүснэгт 1.1. Нэгдсэн төсвийн 2022 оны эхний 8 сарын байдлаарх гүйцэтгэл / тэрбум ₮/	- 26 -
Хүснэгт 1.2. Төсвийн хөрөнгө оруулалт 2017-2022 онуудад /тэрбум ₮/.....	- 27 -
Хүснэгт 3.1. 2023 оны нэгдсэн төсвийн нийт орлого /тэрбум ₮/	- 37 -
Хүснэгт 3.2. Уул уурхайн салбараас орох орлогын төлөвлөгөө /тэрбум ₮/	- 39 -
Хүснэгт 3.3. Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн хэмжээ /тэрбум ₮/	- 45 -
Хүснэгт 4.1. Төсвийн хэмнэлт, зардлын зүйлийн томсгосон ангиллаар /тэрбум ₮/	- 49 -
Хүснэгт 4.2. ТӨЗ нараас ирүүлсэн 2023 онд төлөвлөсөн арга хэмжээний мэдээлэл /тэрбум ₮/-	54 -
Хүснэгт 4.3. Засгийн газрын тусгай сангийн зардлын төсөл /тэрбум ₮/.....	- 55 -
Хүснэгт 4.4. Нийгмийн даатгалын сангийн орлого, зарлага /тэрбум ₮/	- 57 -
Хүснэгт 4.5. Улсын төсвийн татаас /тэрбум ₮/	- 58 -
Хүснэгт 5.1. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт 2017-2022 онуудад, /тэрбум ₮/.....	- 59 -
Хүснэгт 5.2. Үнийн өсөлтөд орсон төслүүд, эхэлсэн оноор.....	61
Хүснэгт 6.1 Гадаадын зээл, тусламжийн 2023 оны төл. /хөгжлийн түншээр, тэрбум ₮/	- 66 -
Хүснэгт 8.1. Засгийн газрын өрийн бүтэц /тэрбум ₮/	- 71 -
Хүснэгт 8.2. Гадаад үнэт цаас, 2022.06.30 /тэрбум ₮/	- 74 -
Хүснэгт 9.1 Нэгдсэн төсвийн 2022 оны үзүүлэлт /тэрбум ₮/	- 88 -

МОНГОЛ УЛСЫН НЭГДСЭН ТӨСВИЙН 2023 ОНЫ ТӨСВИЙН ХҮРЭЭНИЙ МЭДЭГДЭЛ, 2024-2025 ОНЫ ТӨСВИЙН ТӨСӨӨЛЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 5 дугаар сарын 27-ны өдрийн хуралдаанаар Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2023 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2024-2025 оны төсвийн төсөөллийн тухай хуулийг баталсан.

Коронавируст цар тахлын халдвар бүрэн дарагдаагүй байгаатай зэрэгцээд 2022 оны 2 дугаар сарын 24-нд ОХУ-Украины нөхцөл байдал хурцдаж эхэлсэн нь дэлхий дахинд хүнс, эрчим хүчний үнийг огцом өсгөж, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдлыг бий болгосноор сүүлийн 40 жил байгаагүйгээр инфляцыг хөөрөгдөж, эдийн засгийг саарууллаа.

Америк, Их Британи зэрэг хөгжингүй орнууд инфляцыг бууруулахад нэн тэргүүнд анхааран мөнгөний бодлогыг эрс хатууруулахын зэрэгцээ төсвийн бодлогыг чангаруулж байгаа нь хөгжиж буй орнуудын хувьд хөрөнгийн гадагшлах урсгалыг ихэсгэж, өрийн болон ханшийн дарамтыг эрс нэмэгдүүлж байгааг олон улсын байгууллагууд онцолж байна.

Дээрх шалтгаанаас үүдэн манай улсын инфляц 2022 оны эхний 8 сард 14.4 хувьд хүрч, төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдэж 1.3 тэрбум ам.долларт хүрсэн нь Засгийн газраас төлбөрийн тэнцлийн алдагдлыг бууруулах, гадаад валютын нөөцийг хамгаалахад чиглэсэн мөнгөний хатуу бодлого болон төсвийн хэмнэлтийн бодлогыг зайлшгүй хэрэгжүүлэх шаардлагыг бий болгож байна.

Иймд дээр дурдсан нөхцөл байдал, үндэслэл шаардлагын дагуу ирэх 2023 онд төрийн хэмнэлтийг хэрэгжүүлж, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг дэмжих, импортын дарамтыг сааруулах, нөөцийн оновчтой хуваарилалтаар дамжуулан макро эдийн засгийг тогтворжуулах төсвийн бодлогыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2023 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2024-2025 оны төсвийн төсөөллийн тухай хуулийн эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан төсвийн тусгай шаардлагад нийцүүлэн боловсрууллаа.

--- оОо ---

НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН САНГИЙН 2023 ОНЫ ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Нийгмийн даатгалын сангийн 2023 оны төсөвт нийт орлогын хэмжээг 3,194.1 тэрбум төгрөг, нийт зарлагын хэмжээг 3,748.0 тэрбум төгрөг байхаар төсөвлөлөө.

Хүснэгт 1. Нийгмийн даатгалын сангийн орлого, зарлага /тэрбум ₮/

Үзүүлэлт		2022	2023 Төсөл
ОРЛОГО		2,379.9	3,194.1
1	Шимтгэлийн орлого	2,372.9	3,185.1
2	Бусад орлого	7.0	9.0
ЗАРЛАГА		3,511.7	3,748.0
1.	Тэтгэврийн даатгалын сан	3,055.2	3,338.8
2.	Тэтгэмжийн даатгалын сан	171.5	230.0
3.	ҮОМШӨ-ний даатгалын сан	38.3	40.4
4.	Ажилгүйдлийн даатгалын сан	63.7	80.3
5.	Даатгуулагчид буцаан олгох нийгмийн даатгалын шимтгэлийн зардал	150.8	21.5
6.	Үйл ажиллагааны зардал	32.2	36.8
Капитал банкнаас авах авлага		-98.1	-68.4
Улсын төсвөөс олгох татаас		920.8	545.2

Нийгмийн даатгалын сангийн орлого: Нийгмийн даатгалын сангийн нийт орлого 3,194.1 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөсөн нь 2022 онтой харьцуулахад 814.1 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдэж байна. Ирэх онд сангийн орлогыг нийгмийн даатгалын хамрах хүрээ нэмэгдэх, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нэмэгдэх, дундаж цалин хөлс өсөх, орлогын боломжит бусад эх үүсвэр нэмэгдэх зэрэг төсөөлөлд үндэслэн тооцлоо.

Сангийн орлогыг дараах байдлаар төсөвлөв: Үүнд:

1. Ажил олгогчийн төлөх шимтгэлийн орлого 1,705.2 тэрбум төгрөг
2. Ажилтны төлөх шимтгэлийн орлого 1,297.2 тэрбум төгрөг
3. Сайн дурын даатгуулагчийн төлөх шимтгэлийн орлого 161.7 тэрбум төгрөг
4. Бусад шимтгэлийн орлого 30.0 тэрбум төгрөг

Үүнээс нийгмийн даатгалын хамрагдалт буюу хэвийн өсөлтийг 161.3 тэрбум төгрөг, төсөвт байгууллагын төлөх шимтгэл болон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 550.0 мянган төгрөг болж шинэчлэгдэж байгаатай холбоотой өсөлтийг 652.8 тэрбум төгрөг байхаар тус тус тооцоолж тусгалаа.

Нийгмийн даатгалын сангийн зарлага: Энэ нь иргэдийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэвийн өсөлтийг 236.3 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэхээр тооцож, нийгмийн даатгалын сангуудын зарлагыг 3,748.0 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөсөн болно. Үүнд: тэтгэврийн даатгалын сан 3,338.8 тэрбум төгрөг, тэтгэмжийн даатгалын сан 230.0 тэрбум төгрөг, ажилгүйдлийн даатгалын сан 80.3 тэрбум төгрөг, ҮОМШӨ-ний даатгалын сан 40.4, бусад зардал 58.5 тэрбум төгрөг байна.

2023 онд Нийгмийн даатгалын санд төрөөс олгох дэмжлэгийг 545.2 тэрбум төгрөг байхаар тооцов.

1. Нийгмийн даатгалын шимтгэлээ өөрөө хариуцан төсөн зарим даатгуулагчийн шимтгэлийн 50 хувийг буцаан олгох тухай хуулийн дагуу даатгуулагчийн өөрийнх нь 2022 оны 12 дугаар сард хариуцан төлөх шимтгэлийн буцаан олголтын зардлыг 2023 оны 1 дүгээр сард олгоход 21.5 тэрбум төгрөг зарцуулахаар тусгагдсан бөгөөд уг зардалд зориулж төсвөөс олгосон зардал 2022 онтой харьцуулахад 129.3 тэрбум төгрөгөөр буурч байна.

2. Тэтгэврийн даатгалын санд 2023 онд төрөөс тэтгэврийг нь хариуцах дараах тэтгэвэр авагчдад 523.7 тэрбум төгрөг зарцуулна. Үүнд:

а. цэргийн алба хаасны тэтгэвэрт гарах нийт 21.1 мянган иргэнд 235.3 тэрбум төгрөг;

б. 1995 оноос өмнө тэтгэвэр тогтоолгосон нийт 71.1 мянган иргэнд 288.4 тэрбум төгрөг

Хүснэгт 2. Улсын төсвийн татаас /тэрбум ₮/

Арга хэмжээ	2019	2020	2021	2022	2023
Улсын төсвийн татаас	601.6	399.4	593.9	920.8	545.2
Үүнээс:					
Цэргийн тэтгэвэр	130.5	155.9	173.3	212.6	235.3
1995 оноос өмнөх	235.6	211.7	253.9	298.2	288.4
НДШ 50 хувь буцаалт				150.8	21.5
НДС-н алдагдалд	235.5	31.8	166.7	259.2	-59.9

Нийгмийн даатгалын сангийн Капитал банкнаас авах 68.4 тэрбум төгрөгийн авлагыг тусгав.

--- оОо ---

ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ДААТГАЛЫН САНГИЙН 2023 ОНЫ ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн 2023 оны төсвийн орлогыг 1,481.4 тэрбум төгрөг байхаар төсөвлөсөн. Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн нийт орлогын 62 хувь буюу 914.3 тэрбум төгрөгийг Улсын төсвөөс олгохоор тооцсон. Эрүүл мэндийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.6 дахь хэсэгт заасан төр зардлыг нь хариуцах тусламж, үйлчилгээний санхүүжилтэд 687.4 тэрбум төгрөг, Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2.3 дахь заалтад заасны дагуу төр эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг нь хариуцан төлөх иргэдийн шимтгэлийн хэмжээ хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нэмэгдсэнтэй холбогдуулан Улсын төсвөөс олгох шилжүүлгийг 63.2 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэн 226.9 тэрбум төгрөгөөр төсөвлөсөн.

Эрүүл мэндийн даатгалын үндэсний зөвлөлөөс баталсан 2022 оны 01 дүгээр тогтоолоор баталсан тарифын дагуу тооцож Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас худалдан авах тусламж, үйлчилгээний зардалд нийт 1,341.8 тэрбум төгрөгийг төсөвлөсөн. Үүнд эрүүл мэндийн анхан шатны эрүүл мэндийн байгууллагад нэг иргэнээр тооцон олгох санхүүжилтийг 2 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр тооцоолон 250.9 тэрбум төгрөг тусгасан.

Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.3 дахь хэсэгт заасан үнийн хөнгөлөлт үзүүлэх эмийн жагсаалтад тархины саажилттай, уналт таталттай хүүхдэд олгох эмийг оруулсан. Мөн төр хариуцах эмийн зардлын хяналт, хүртээмжийг сайжруулах зорилгоор эмийн үнийн хөнгөлөлтөд олгох санхүүжилтийг 22.7 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэн 89.9 тэрбум төгрөгөөр төсөвлөлөө.

--- оОо ---